

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

diplomová práce

„C“

Ondřej Kováč

*CESTY A FORMY MISIJNÍHO SVĚDECTVÍ MEZI ROMY
V ČESKÉ REPUBLICE NA PŘELOMU TISÍCILETÍ*

KATEDRA PRAKTICKÉ TEOLOGIE

Prof. ThDr. Pavel Filipi

Evangelická teologie

2003

Především chci poděkovat všem lidem, kteří mi ochotně poskytli rozhovor o svých názorech a o své práci. Toto poděkování patří všem křesťanům, ale i Romům, které jsem navštívil v jejich vlastních domovech a hovořil s nimi. Mé velké poděkování patří také všem mým přátelům, kteří mi ochotně pomáhali a díky nimž jsem přes svůj zrakový handicap mohl získat všechny potřebné informace a napsat tuto práci. Děkuji také profesoru Pavlovi Filipimu, že mi ochotně umožnil pustit se do této dosud neobvyklé a neprobádané práce.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci s názvem Cesty a formy misijního svědectví mezi Romy v České republice na přelomu tisíciletí napsal samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů.

V Praze, dne 9. 7. 2003

ANOTACE

Práce pojednává o vztazích křesťanských církví k romskému etniku, o jejich postojích a názorech na ně, jak se profilovaly během deseti staletí již od Byzantské říše až po současnost v České republice. Zabývá se indickým původem Romů a jejich příchodem na evropský kontinent. Zvláštní pozornost je věnována

česko-romské historii. Autor zde uveřejňuje své vlastní informace o vztahu křesťanů k romskému etniku v celé druhé polovině 20. století, které osobně získal z audionahrávek rozhovorů, jež vedl s mnoha křesťany i samotnými Romy. Autor podává podrobný přehled sociální a misijní služby křesťanských církví mezi Romy na konci 20. století, jak ho osobně poznal během roku 2001 a roku 2002. Na závěr tento průzkum analyzuje a předkládá zde své vlastní názory a doporučení pro zkvalitnění misijní služby mezi Romy.

Nuzného pozvedá z prachu, z kalu vytahuje ubožáka; posadí je v kruhu knížat a za dědictví jim dá trůn slávy. Vždyť pilíře země patří Hospodinu, on sám založil svět na nich. On střeží nohy svých věrných, ale svévolníci zajdou ve tmách; svou silou se nikdo neprosadí.

1. Samuelova, 2. kapitola, 8.-9. verš

Ježíš přistoupil a řekl jim: “Je mi dána veškerá moc na nebi i na zemi. Jděte ke všem národům a získávejte mi učedníky, křtěte je ve jméno Otce i Syna i Ducha svatého a učte je, aby zachovávali všechno, co jsem vám přikázal. A hle, já jsem s vámi po všechny dny až do skonání tohoto věku.”

Evangelium podle sv. Matouše, 28. kapitola, 18.-20. verš

...a oblecte nového, který dochází pravého poznání, když se obnovuje podle obrazu svého Stvořitele. Potom už není Řek a Žid, obřezaný a neobřezaný, barbar, divoch, otrok a svobodný - ale všechno a ve všech Kristus. Jako vyvolení Boží, svatí a milovaní, oblecte milosrdný soucit, dobrotu, skromnost, pokoru a trpělivost.

Epištola Koloským, 3. kapitola, 10.-12. verš

OBSAH:

ÚVOD	8
I. KAPITOLA: HISTORICKÝ PROLOG	10
(A) kdo jsou romové a odkud přišli?	10
1. Proč si klást tuto otázku?	10
2. obecné problémy romistického bádání	11
3. řešení lingvistů	12
4. indičtí předkové	14
(B) Romové na cestách přes území křesťanské kultury	17
1. odchod z Indie	17
2. v Byzanci	18
3. příchod na evropský kontinent a střet se západním křesťanstvím	21
4. obrat k potenciální změně	25
(C) Česko-romská minulost	27
1. nejstarší zprávy	28
2. období perzekuce	29
3. období asimilační politiky	30
4. romové středem zájmu české inteligence	32
5. romské obyvatelstvo a politika československé republiky	32
II. KAPITOLA: ŽIVOT ROMSKÝCH SPOLUOBČANŮ V CÍRKVÍCH V ČR VE 20. STOLETÍ	34
a) Církev a Romové do roku 1989	34
1. historický souhrn	34
2. Období komunistické totality v Československu	35
3. Příchod Romů ze Slovenska do českých zemí	36
4. charakteristika vztahu křesťanů vůči Romům v období komunismu	37
5. Jaromír Strádal, farář českobratrské církve evangelické	38
6. Josef Koukl, kněz římskokatolické církve, dnes biskup v litoměřicích	40
7. činnost s romskou mládeží v prostorách sboru Bratrské jednoty baptistů v Brně	41
B) křesťanství mezi romy na konci druhého tisíciletí v ČR	44

1. výchozí situace	44
2. romská křesťanská obnova	46
III. KAPITOLA: SOCIÁLNÍ A MISIJNÍ ČINNOST JEDNOTLIVÝCH CÍRKVÍ MEZI ROMY V ČR	52
A) důležitost misie	52
1. SOUČASNÁ PODOBA MISIE	52
2. <i>podmínky pro misii mezi Romy</i>	54
3. <i>podoba misijní služby mezi romy</i>	54
B) vlastní přehled misijní činnosti církví	57
1. <i>církev římskokatolická</i>	57
2. <i>československá církev evangelická</i>	66
3. <i>evangelikální církve</i>	72
ZÁVĚR - ANALÝZA A DOPORUČENÍ	80
PŘÍLOHA Č. 1: 32 VYBRANÝCH SLOVÍČEK Z ROMŠTINY	103
PŘÍLOHA Č. 2: ADRESY A JINÉ KONTAKTY	105
BIBLIOGRAFIE	107

ÚVOD

Prvním podnětem pro napsání této práce byl fakt, že jsem křesťan - evangelík - a také stejným dílem i Rom - tedy součást romského etnika v České republice. Jsem z generace Romů, kteří se narodili již v České republice a byli vychováni českou školou, českou televizí, českými knihami i svými romskými rodiči jako děti, které snad již budou schopny plně se zapojit do české společnosti s nadějí, že je přijme. Svůj romský jazyk i historii jsem objevoval až ve svém mládí, když se k tomu v devadesátých letech otevřely i v České republice nové možnosti. Stejně tak jsem ve svém mládí začal objevovat evangelium o Ježíši Kristu a měl jsem první kontakty s církvemi. A když jsem již několik let studoval teologii na ETF UK, přišel i druhý a rozhodující podnět pro rozhodnutí pustit se do psaní této práce. Začal jsem se stále častěji setkávat se zprávami, že i jiní Romové na různých místech republiky vyznávají víru v Ježíše Krista. A také, že v některých církvích jsou členové církevních společenství a faráři, kteří přicházejí mezi Romy a chtějí jim pomoci. Rozhodl jsem se tedy poznávat, jaký je pravdivý stav věci. V církvi, jíž jsem sám členem, jsem na vlastní kůži poznal dobrý a vstřícný vztah k mé osobě, avšak často jsem se také setkával s paušálním odsuzováním Romů.

Protože se dosud žádná práce nezabývala vývojem misijní služby církví mezi Romy, musel jsem začít s poznáváním skutečného stavu osobně a rozjet se na několik míst, kde tato činnost započala a pokračuje. Poté, co jsem osobně hovořil s mnoha pracovníky speciálních středisek a sdružení i s členy církví, kteří se službou a zvěstováním Romům započali, jsem mohl vše sepsat do této práce. Protože jsem často zjišťoval mezi křesťany a všemi lidmi ve společnosti, že nemají dobré znalosti o tom, kdo Romové jsou a odkud přišli, proč žijí tak, jak žijí, a říkají to, co říkají, rozhodl jsem se, že je nutné doplnit práci o historický přehled romského etnika a načrtnout vývoj vztahů české společnosti k romskému národu. Tato práce však není odbornou historickou publikací, a tak je dějinný vývoj popsán velice stručně. Práce je spíše určena křesťanům, kteří mají zájem o romský svět, nebo lidem, kteří projeví zájem znát specifický vztah Romů ke křesťanství, k církvím - a naopak církví k nim.

Vše je rozděleno do čtyř částí. První část popisuje původ Romů, jejich příchod na evropský kontinent a jejich první kontakty s křesťanstvím. Zabývá se také vývojem česko-romského vztahu až do současnosti. Druhá a třetí část ukazují vztah českých církví k Romům v celé druhé polovině 20. století. Ve třetí kapitole je konkrétně vypsán přehled misijní činnosti, jak jsem ji poznal při svém průzkumu během jednoho roku, od května 2001 do června 2002. V poslední části jsem charakter této činnosti analyzoval a pokusil jsem se navrhnout několik svých doporučení pro zkvalitnění dosavadní misijní činnosti mezi Romy. V celé práci používám označení etnika jako cikáni s malým písmenem. Tím chci zdůraznit pro mne velký rozdíl mezi etnonimem Romové a označením cikáni, jež je častěji hanlivě zbarvené a vzniklo mezi neromským obyvatelstvem.

Na některé otázky jistě tato práce odpovídá, ale také mnoho otázek pouze klade - a to pokládám za dobré. Misie mezi Romy v České republice pokračuje dále, tudíž zde není popsán nejaktuálnější stav, avšak domnívám se, že jsem zachytil a popsal situaci na počátku 21. století a ten se prozatím příliš nezměnil. Věřím, že s pomocí Ducha svatého se vše bude co nejdříve vyvíjet ku prospěchu všech Romů i křesťanských církví a tím i celé české společnosti.

I. KAPITOLA: HISTORICKÝ PROLOG

(A) KDO JSOU ROMOVÉ A ODKUD PŘIŠLI?

I. PROČ SI KLÁST TUTO OTÁZKU?

Naše otázka, kdo jsou Romové, se může jevit velice lehkou až triviální, ale také velice obtížnou. Romské etnikum žije na území křesťanské civilizace téměř deset století. Rozšířilo se za tu dobu po celém evropském kontinentě i mimo něj, na území Ameriky. Počet Romů se v Evropě odhaduje na 8 milionů a v celém světě až na 10-12 milionů.¹ V České republice se neoficiálně odhaduje počet Romů na 250 tisíc. I když se oficiální počty alespoň v České republice velice liší a při posledním sčítání obyvatel se k romské národnosti přímo přihlásilo necelých 12 000 obyvatel², což je cca o 20 000 méně než při předchozím sčítání, nemůže nikdo rozumný říci, že by přítomnost romského etnika nebyla markantní bez ohledu na to, zda s nimi má vlastní sousedskou zkušenost nebo pouze nepřímou zkušenost prostřednictvím všech možných forem medií. Povědomí o stálé přítomnosti Romů můžeme nalézt i v lidové - té nejprostší - slovesnosti jak v lidových písních, tak i v různých příslovích a rčeních. Tam však lze spíše nalézt označení cikán, cikáni. Tato skutečnost se odráží i v uznávaných hodnotných dílech především v době romantismu v 19. století, ale i později ve století dvacátém.

Nejobecnější obraz Romů resp. cikánů je v povědomí společnosti následující: mají černé vlasy a oči, tmavou pleť, jsou nedbale ustrojeni, mluví jiným jazykem, mají odlišné chování a nedodržují společenskou morálku a zákony. Na naši otázku lze tedy odpovědět pomocí obrazu obecných a zažitých zkušeností společnosti na území státu, v němž větší či menší skupiny Romů žijí. Tak můžeme načrtnout "kresbu" romského etnika nebo Roma jakožto jednotlivého představitele národa. Vždy - a nutně - se však setkáváme s určitým pokřivením tohoto obrazu, které je způsobeno těmi, kdo se na

¹ srv. DAVIDOVÁ, Eva. *Cesty Romů / Romano drom 1945-1990*. 1. vyd. Olomouc 1995, s. 38-39

² srv. http://www.vlada.cz/ISO1/vrk/rady/rnr/fakta/nar_sloz.il2.htm

“kresbě” podíleli. Záleží na každém, z jakého úhlu se chce na Romy dívat, zda chce a umí proniknout dovnitř našeho “obrazu”. Snad právě díky nepřehlédnutelné a dlouhodobé přítomnosti romského etnika na určitém území a díky snaze proniknout dovnitř můžeme dnes říci něco více než jen to, kdo jsou Romové a odkud přišli.

2. OBECNÉ PROBLÉMY ROMISTICKÉHO BĀDÁNÍ

Než se začneme pokoušet pochopit celé dějiny romského etnika, je nutné si uvědomit právě onu nesmírnou složitost, před kterou jsou badatelé (romisté) i sami Romové a všichni čtenáři všech romistických studií postaveni. Tato velká obtížnost spočívá v naší odkázanosti na informace, které máme pouze od Neromů, kteří se setkávali s Romy - ať již v dobrých či špatných situacích. Vždy jde o to, abychom se snažili určit míru nezávislosti a pravdivosti informací, s nimiž chceme pracovat.

První pokusy proniknout do romské kultury a poznat ji se objevují již v 16. století. Práce o Romech v 16. století byly zaměřeny převážně na lingvistiku. Za zmínku tu stojí práce dvou Holanďanů *Johana van Ewsuma* a *Bonaventury Vulcania*. První z nich byl smírčí soudce, kterého natolik zaujal romský jazyk, s nímž při své práci přišel do styku, že si zapsal několik výrazů a frází. Práce druhého badatele byla obdobná. Šlo o slovníček obsahující cca 71 romských slov, které byly sebrány na jihu Francie v prostředí tamějších hospod. Práce představují skutečně první vážný pokus přiblížit se Romům a pochopit něco z jejich života. Především práce Bonaventury Vulcania, přestože byla plná chyb, ukázala, že se Romové dělí na několik podskupin a že je nutno rozlišovat mezi “pravými” Romy a Neromy, kteří žijí podobným způsobem života a používají pokleslý jazyk ovlivněný i romštinou. Co se týká otázky původu Romů, domníval se, že přišli z Etiopie, které se přezdívalo také malý Egypt. Dalších minimálně 150 let se objevovaly další práce o Romech v Evropě, v nichž se jejich pisatelé odvolávali na své předchůdce a opisovali stále stejné omyly. Můžeme v nich nalézt odsudky Romů a návody na jejich tvrdou represi.³

"První z nich byla disertační práce *Jakoba Thomasia*, přednesená v roce 1652 v Lipsku, kde působil jako profesor morální filozofie. Dobrých sedmdesát let předtím začal

³ FRASER, Angus. *Cikáni*. 1. vyd. Praha 1998, s. 154-158

ustupovat názor, že cikáni tvoří etnickou migrační skupinu. Thomasius se domníval, že do Evropy kdysi skutečně přišla skupina poutníků z Egypta, a neodporoval ani Vulcaniovu názoru na jazyk, který stále používali. Zároveň však tvrdil - stejně jako někteří švýcarští i jiní kronikáři před ním - že se převážná většina z nich musela vrátit zpět, a ti, kteří v Evropě zbyli, se propadli na společenské dno, mezi tlupy zlodějů, v prosté naději, že z postavení poutníků něco vytěží. Podle Thomasia byli tito lidé schopni jakékoli nestydatosti a jediným řešením bylo se jich zbavit. Posledním badatelem byl německý právník *Ahasuerus Fritsch*, který považoval všechny teorie o jejich exotickém původu za příliš složité, a jediné, co tvrdil s jistotou, bylo, že cikáni nejsou ničím jiným než zlodějskou tlupou lenochů dorozumívajících se tajnou řečí, kteří přišli z různých zemí."⁴

3. ŘEŠENÍ LINGVISTŮ

Počátek 18. století byl charakteristický encyklopediemi. Tam bychom však nenalezli nic, co by nás mohlo posunout dále. Skutečný přínos pro bádání přinesla až druhá polovina 18. století a pak zejména sedmdesátá a osmdesátá léta. Pomocí jazykových rozborů romštiny upozornili vědci na pravý původ Romů v Evropě. V té době se již s jistotou ukázalo, že Romové přišli z Indie. Zde bych chtěl poukázat na tři jména. V roce 1776 Jacob Bryant sepsal seznam romských slov, která sebral na tržišti ve Windsoru. Na těchto slovech ukázal, že romština patří mezi indoíránské jazyky a že používá výpůjčky z řečtiny a slovanských jazyků.⁵

“Mezi první, kteří upozornili na podobu romštiny s jazyky Indie, patří i německý vědec *Johann Rüdiger*. V roce 1777 požádal v Halle na podnět školního inspektora *H. L. C. Bacmeistera* ze Sankt Petěrburgu nějakou cikánku, aby mu přeložila jistý text do svého dialektu. Poté překlad srovnal s mnoha dalšími jazyky a zjistil, že se v mnohém podobá indickým jazykům, především pak hindštině. Sám Bacmeister naopak upozornil na příbuznost tohoto překladu s multánštinou (lahndský nebo západopaňdžábský dialekt).

⁴ tamtéž, s. 157. Název práce je *Dissertatio philosophica de Cingaris*. Vydána byla v Lipsku v roce 1671.

⁵ tamtéž, s. 161

Rüdigerova esej, vydaná v roce 1782, nejenom upozornila, že dějiny cikánů a jejich jazyk by se měly stát předmětem vědeckého bádání, ale měl by se změnit i přístup společnosti, za který by se naše osvícené století mělo stydět. Nyní se tedy čekalo už jen na někoho, kdo by naznačené souvislosti rozpletl. Na takové studii již pracoval jiný Němec, *Heinrich Grellmann* z göttingenské univerzity, který sice značně spoléhal na své předchůdce, ale jeho práce byly v porovnání se staršími díly důslednější. V roce 1783 vyšla jeho kniha *Die Zigeuner*. O jejím významu nebylo pochyb a záhy vyšla v anglickém, francouzském a nizozemském překladu. Grellmannovy odhady celkového počtu cikánů v Evropě byly sice nepřesné, ale přesto se zdá, že používal spolehlivější zdroje, než bylo zvykem. Tvrdil, že cikánů v Evropě žije 700 000 - 800 000 a zvláště hojně jsou zastoupeni v Uhrách, Sedmihradsku a na Balkáně. Vysoký počet rovněž uváděl ve Španělsku, zejména na jihu, dále v Itálii, mnohem méně pak ve Francii (vyjma Alsasko a Lotrinsko), velmi malý počet ve Švýcarsku, Nizozemsku a Německu (mimo Porýní).⁶ Grellmann také jako první upozornil, že se Romové mezi sebou dělí podle řemesel, které vykonává určitá skupina. Domníval se však, že většina z nich stále kočuje, což nebylo přesné.

Od té doby bylo již v akademickém bádání uznávaným názorem, že Romové přišli z Indie a jejich původ je starobylý. Dějiny jejich příchodu do Evropy vyvolávaly veliký zájem všech lingvistů, antropologů i folkloristů. Naši úvodní otázku - odkud přišli a kdo jsou Romové - nám nejlépe pomohou objasnit výsledky komparativní lingvistiky. Romština se řadí mezi indoíránské jazyky respektive mezi jazyky indické.⁷ Porovnáním romštiny s jinými jazyky vyšlo najevo, že tato řeč na sebe během svého vývoje za celá staletí putování Romů "nabalila" mnoho výpůjček z jazyků, s nimiž přišla do dlouhodobějšího styku - z perštiny, arménštiny, arabštiny, řečtiny, ze slovanských

⁶ FRASER, Angus. *Cikáni*. 1. vyd. Praha 1998, s. 161-162

⁷ Skupina indoíránských jazyků patří do velké rodiny indoevropských jazyků. Součástí indoevropské jazykové rodiny je - kromě skupiny indické, kam patří např. hindština, bengálština, paňdžábština, ale i romština - dále skupina jazyků íránských, baltských, slovanských, germánských, románských, keltských aj. a také jazyky samostatné jako arménština, albánština, řečtina apod. ŠEBKOVÁ, Hana; ŽINAYOVÁ Edita. *Romani Čhib. Učebnice slovenské romštiny*. Praha 1999, s. 11

jazyků a u některých dialektů i z jiných jazyků, jako například z angličtiny či němčiny etc. Avšak základ tvoří nejméně 500 slov, které jsou převzaty ze sanskrtu nebo hindštiny. Romština však byla již na území Indie starým jazykem a k jejímu ustálení mohlo dojít pravděpodobně někdy od 6. století př.n.l. Přesný vývoj romštiny se dosud nepodařilo s jistotou zcela objasnit a nepodařilo se ani určit, ke kterému z prastarých indických jazyků má nejbliže.

Poslední zkoumání ukázala, že romština je svým vývojovým původem jazykem původních národů Indie ještě před příchodem tzv. arijských kmenů ze severu, které na dlouho ovládly indický subkontinent. Jazyky těchto původních obyvatel Indie - drávidské jazyky - se dostaly i do vývoje sanskrtu. A tak nelze s přesností říci, kdy byla romština ustálena jako jazyk a kdy se oddělila od sanskrtu. Její příbuznost s jazyky Indie není pouze v slovní zásobě, ale i v gramatice - v slovesných koncokách a koncokách přídavných jmen i ve skloňování jmen podstatných.

Indoíránské jazyky jsou specifické tím, že mají tzv. cerebrální hlásky. Tyto hlásky obsahuje i romština, avšak v některých jejích dialektech došlo k fonetickému posunu. “V romštině došlo pod vlivem kontaktních jazyků, především evropských, kde cerebrály neexistují, k nahrazování cerebrál likvidou [r]. Stopy po tom, že je toto [r] cerebrálního původu, se nacházejí v mnoha romských dialektech, např. v kalderaštině, kde je toto [r] artikulováno jako ‚hrčivé‘ [r].”⁸

4. INDIČTÍ PŘEDKOVÉ

K takovému fonetickému posunu došlo i ve slově “rom, roma”, což je autonymem Romů a také výrazem pro “člověk, muž”. Ve slově “rom” došlo k posunu z (d) k (r).⁹ A tím se podařilo objevit, že by původní indiští předkové dnešních Romů měli být s největší pravděpodobností totožní s indickou kastovní skupinou zvanou *domové*.

“Zatím snad nejinformativnější studii o indických domech napsal anglický autor G. W. Briggs (1953). Ve shodě s dalšími indickými i anglickými badateli tvrdí..., že předkové

⁸ KOSTIČ, Svetislav. Indické cerebrální hlásky a jejich vývoj v romštině. *Romano Džaniben* 3-4 (1997), s. 32

⁹ U “Romů” na území Armenie respektive u nejbližších příbuzných evropských Romů nedošlo k posunu k (r), ale k (l). A u “Romů” v oblasti Sýrie zůstalo původní (d).

domů tvořili součást původních obyvatel Indie, kteří zde žili dávno před vpádem kočovných Indoevropanů, označujících samy sebe za árije - urozené (což je ovšem teprve druhotná konotace tohoto výrazu). Pastevečtí kočovní dobyvatelé našli v Indii zbytky jedné z nejstarších známých civilizací, dnes nazývané ‚mohendžodárská‘ nebo ‚harrapská‘; v anglické literatuře pak často ‚Indus Valey Civilisation‘. Byla objevena relativně nedávno (v roce 1921) a archeologové s ohromením objevují nová a nová střediska této ‚protoindické‘ kultury daleko na jih a na východ od prvně odhaleného centra Mohendžodára na území dnešního Pákistánu. Zatím nejjižnější objevené výběžky mohendžodárské civilizace jsou v Kalíbanghanu (indický stát Rádžasthán) a v Lóthalu (Gudžarát). Města protoindické civilizace byla stavěna z pálených cihel, každý dům měl koupelnu a kanalizaci, společná sýpka uchovávala zásoby pro doby nouze. K významným archeologickým nálezům patří tabulky zdobené většinou zvířecími motivy - ale hlavně s písemnými znaky! Mohendžodárské písmo ovšem nebylo zatím rozlušťeno, a proto se úsudky o mohendžodárské civilizaci zakládají jednak na hmotných památkách, ale také na svědectvích árijských obyvatel uchovaných v nejstarší slovesnosti: ve Védách, bráhmanách, upanišadách i eposech Mahábháratam a Rámájanam. (Autorství eposu Rámájanam bývá někdy připisováno Válmíkímu, který byl podle pověsti předek dnešních domů.) Považuji za velmi užitečné ocitovat základní historickou informaci o domech a jejich předcích z Briggsovy knihy (1953), a to jak v anglickém originále, tak v českém překladu:

‚When the nomad ›proto-Nordics‹, who spoke of themselves as ›Aryans‹; came over the Hindu Kush Mountains early in the second millenium before Christ, they encountered in Punjab an ancient, decadent early civilisation. The people of this culture, now called the ›Indus Civilization‹; they styled Dasyu and Dasa. Their description of the natives were characteristically ›Aryan‹, for they spoke of those whom they found in the land as ›noseless, black, religionless‹. The Doms of modern India are descendants of tribes of those Dasas...‘ Když kočovní ‚proto-Nordové‘, kteří samy sebe označovali za ‚árije‘, překročili na začátku druhého tisíciletí pohoří Hindukuš, našli v Pandžábu prastarou, (avšak) upadající civilizaci. Představitelé této kultury, která se dnes označuje jako ‚civilizace z údolí Indu‘, nazvali Dásju nebo Dása. Jejich popis těchto původních

obyvatel je typicky ‚árijský‘, neboť o nich hovoří jako o ‚beznosých černých bezvěrcích‘. Domové v dnešní Indii jsou potomci těchto Dásů... (s. 80).”¹⁰

Vedle nových vládců Indie se propadli domové na nejnižší postavení mezi kastami. Kdy k tomuto propadu mohlo dojít, se přesně neví, ale během staletí v přítomnosti árijských kmenů, které byly v dobytelském, nadřazeném postavení, tomu nemohlo být ani jinak. Mínění těch, kteří nám o domech zanechali písemná svědectví, připomíná i obecné mínění o Romech z dob jejich putování světem. Domové v Indii jsou i v dnešní době na nejnižším stupni v indické společnosti. Ovšem mezi nimi samými jsou odlišné vrstvy; některé jsou u ostatních vrstev společnosti uznávány. Jsou to například domští hudebníci, kteří jsou vyžadováni při oslavách a svátcích lidí z výše postavených vrstev nebo i někteří příslušníci dalších profesí. Tuto indickou kastu tedy tvoří různí lidé: od těch, kteří jsou na samém okraji společnosti, až po ty, kteří se specializují na ty profese, které v indické společnosti přísluší pouze jim.

I Romové si s sebou nesou toto „dědictví“ od svých předků z indické společnosti ve své rozmanitosti. Je to dědictví, které se skrývá v tradičních řemeslech a jejich způsobu vykonávání, v rodinném uspořádání a u prvních skupin romských migrantů po územích Evropy i v jejich způsobu odívání, které lze málokde a v malé míře vidět i dnes.¹¹ Takové charakteristické řemeslo, které bylo Romy odedávna vykonáváno, bylo kovářství (stejnou techniku provozování tohoto řemesla používají i kováři v Indii a činí tak až podnes). Romové kovali v sedě a výheň měli zahrabanou v zemi, kam vháněli vzduch pomocí měchů tak, jak se to naučili ve své vlasti. Společné znaky s indickou společností bychom mohli nalézt i u dalších tradičních řemesel. Romové se podobně jako indiští domové vždy ostře rozdělovali podle toho, které řemeslo či dovednost jejich rod provozoval, a jaké se dostávalo jejich činnosti obecné úcty. Jistou návaznost lze nalézt také v rodovém a rodinném uspořádání.¹²

¹⁰ HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. Domští hudebníci v Indii. *Romano Džaniben* 3-4 (1997), s. 13-14

¹¹ tamtéž, s. 11-25

¹² SOULIS, George C. Cikáni v Byzantské říši a na Balkáně v pozdním středověku. In: *Romové v Byzanci*. 1. vyd. Praha 1998, s. 9-32

(B)ROMOVÉ NA CESTÁCH PŘES ÚZEMÍ KŘESŤANSKÉ KULTURY

1. ODCHOD Z INDIE

Znalosti o dalším vývoji života domů v Indii po jejich úpadku následkem obsazení území arijskými kmeny jsou kusé a nejasné. A tak nelze s přesností říci, kdy skupiny domů (dnešních Romů) odešli z Indie, a co je k tomu přimělo. Nejpravděpodobnější je, že odcházeli postupně v nevelkých skupinách. Jako nejčastější důvody se uvádí hladomor nebo válečná bitva, která je přinutila uprchnout. Možné jsou však i jiné příčiny. Například v arabské kronice se objevuje zmínka o vyslání deseti tisíců tzv. Luriů indickým králem do Persie na prosbu perského vládce, aby tam obveselovali obyvatele hudbou. To mohli být i domští hudebníci, ale je to málo pravděpodobné.

I když nelze s jistotou říci, kdy se skupiny Romů vydaly na cestu směrem na západ z indického subkontinentu, víme ze svědectví kronikářů a křesťanských poutníků, že se na území křesťanské kultury objevily skupiny exotických lidí. Podle popisu vzezření, způsobu obživy etc. jsou spojováni s indickým způsobem života. Ne všichni z pradávnych předků Romů však odešli. Jelikož se nedochovala prastará ústní tradice a už vůbec ne písemné dějiny těchto indických poutníků, nemůžeme nic jiného než sledovat jejich putování na cestách územím Persie, Arménie, Byzance a přes Balkán do východní až západní Evropy.

Příslušníci této větve, která došla až do Evropy, se sami nazývají souhrnně Romové (*Roma*) a sami se rozdělují na další podskupiny. Někdy - pravděpodobně na počátku své cesty z Indie - se někteří usadili na území dnešní Arménie, a ti nazývají sami sebe *Domové*. Další větev nejpříbuznější evropským Romům lze nalézt na území Blízkého Východu na území Sýrie, ti se nazývají *Lomové*. Pokud bychom si chtěli nakreslit mapu, kudy se Romové ubírali ze své původní vlasti, je možno udělat několik záchytných bodů. S největší pravděpodobností se vydali ze severozápadní Indie na západ a pobývali na území Persie, odkud se alespoň určitá část z nich přemístila na území Arménie, kde pobývali delší dobu, jak se lze domnívat podle mnoha starých jazykových výpůjček z arménštiny. Z tohoto období nemáme k dispozici žádná

svědectví o jejich životě či vztahu arménských křesťanů a nově příchozích nomádů z Indie. Jak dlouho na území Arménie či v jejím nejbližším okolí pobývali, se lze pouze domnívat. Nejstarší zprávy o pobytu na území křesťanské kultury jsou z 11. století z Byzantské říše.¹³

2. V BYZANCI

Příchod skupin lidí neobvyklého zjevu a zvláštního jazyka byl i pro obyvatele takového státu, jako byla Byzantská říše, něčím, co jim stálo za zapsání do kronik; také křesťanští poutníci se o něm zmiňovali ve svých zápiscích. Tito exotičtí lidé se zpočátku vymykali všemu zažitému, a proto k nim byly přiřazovány charakteristiky, které z křesťanské minulosti byly všem známé. A tak pro ně nalezneme ve zprávách pojmenování *Athinganoi* či *Atzinganoi*, což byla křesťanská heretická skupina v 8. a 9. století, která zastávala napůl křesťanské a napůl židovské učení promísené s prvky magie. Dále se též objevuje pojmenování *Aigyptoi* či *Gyftoi*; kronikáři se totiž domnívali (a Romové jim v tom nebránili), že skupiny podivných cizinců pocházejí z Egypta.

“Nejranější záznamy o přítomnosti cikánů v Konstantinopoli a v Byzantské říši vůbec pocházejí z gruzínského hagiografického textu *Život svatého Jiří Athonského* (Giorgi Mt'ac'mideli, 1009-65), sepsaného v klášteře Iberon na hoře Athos kolem roku 1068 světcovým věrným žákem Jiřím Malým (Giorgi Hucesmonazoni). Z tohoto textu se dovídáme, že v roce 1050 si císař Konstantinos Monomachos (1042-55) přál vyhubit divoká zvířata, která napadala císařský park Philopation v Konstantinopoli a dávala císařovu lovnou zvěř. Povolal tedy za tímto účelem ‚potomky Šimona Kouzelníka, samaritánský lid zvaný Adsincani, známé kouzelníky a šarlatány‘ (Erat nempe gens Samaritanorum, e stirpe Simonis magi, qui Adsincani vocitabantur, divinatione ac maleficiis famosi). Tito ‚adsincani‘, pokračuje spis, úspěšně zlikvidovali mnoho divokých šelem jednoduše tím, že rozložili očarované kusy masa na místech, kam šelmy chodily, a ty dravou zvěř usmrtily, sotvaže je pozřela. To císaře nesmírně nadchlo - jeho

¹³ FRASER, Angus. *Cikáni*. 1. vyd. Praha 1998, s. 32-41

pověřivost byla pro Byzantince jedenáctého století typická - a proto požádal ‚adsincany‘, aby kouzlo opakovali v jeho přítomnosti.”¹⁴

Zde však není zcela jisté, zda šlo o Romy nebo o heretickou sektu. Avšak přes všechny námitky svědčí pro první zprávu o Romech to, že v 11. století již sekta athinganoi neexistovala. I v dalších zprávách ze 13. i 14. století z Byzance se stále objevuje termín „athinganoi” a zde je již jisté, že se mluví o skupinách, které se podle mínění církevních představitelů a dalších křesťanů nejvíce blížily představě o heretických skupinách jako byly athinganoi, což se svou magií, vírou v osud a kouzelné předměty, kterou si přinesli z Indie nebo z Persie, mohli být i Romové. Toto známe i z pozdějších dějin na území Čech, kde byla podobným způsobem Jednotě bratrské přiřazována jména heretických sekt, které s ní neměly nic společného. Na konci 13. století varuje i konstantinopolský patriarcha Athanasios I. před vyhledáváním magických prostředků k uzdravení, ale vyzývá, aby křesťané navštěvovali chrámy, a tam vyhledávali pomoc prostřednictvím modliteb. Romové, kteří si přinesli své magické praktiky z Indie, našli mezi byzantskými křesťany úrodnou půdu, a tak, aniž by o tom pravděpodobně věděli, navazovali na dávné praktiky byzantských křesťanských sekt.¹⁵

“Přes všechna tato tvrdá opatření, kterými chtěla církev potříti pověřivost, nepřestali být důvěřiví Byzantinci cikány přitahováni. Proto konstantinopolský patriarcha Athanasios I. (1289-93, 1303-9) nařídil oběžníkem všemu duchovenstvu, aby varovalo své ovečky před sdružováním se s vykladači osudů, medvědáři a krotiteli hadů, a zvláště aby nedovolovali cikánům (Αθηγγανους) do domů, neboť učí d’ábelské věci’. O několik desetiletí později lamentuje učený Joseph Bryennios (cca 1440-1431) ve své mimořádně poučné zprávě o příčinách pohrom, které postihly Byzantskou říši, nazvané Τινες αιτια των καθ ημας λυπηρων, nad tím, že se lidé denně sdružují, s kouzelníky, jasnovidci, cikány (Αθηγγανους) a zaříkávači’. Podobně čteme v následující pasáži z byzantského nomokánonu z patnáctého století: ‚Ti, kteří žádají cikánské ženy (Αιγυπτισσας), aby jim věštily osud, nebo ti, kteří si vodí jasnovidce do domů, aby svým zaříkáváním odstranili

¹⁴ SOULIS, George C. Cikáni v Byzantské říši a na Balkáně v pozdním středověku. In: *Romové v Byzanci*. 1. vyd. Praha 1998, s. 10

¹⁵ FRASER, Angus. *Cikáni*. 1. vyd. Praha 1988, s. 42-54

jejich neduhy nebo jiná trápení, nechť dle XXIV. kánonu Ankýrského koncilu (Ancyra) mají zakázáno po dobu pěti let přistoupit ke svatému přijímání.‘ Zde bychom neměli opomenout skutečnost, že jméno Αιγυπτισσας je zde použito k označení cikánských žen zabývajících se vykládáním osudů. Totožnost s cikánkami je s konečnou platností prokázána ve slovanském překladu zmíněného nomokánonu, který byl pod názvem Nomokanon pri bol'som Trebnike velmi oblíben v Rusku: Zde je slovo Αιγυπτισσας nahrazeno slovem ciganki.”¹⁶

Pokládám za zajímavé uvést celé znění Athanasiova dopisu, kde varuje před magickými praktikami athinganů - cikánů. Texty jsou uchovány v Cod. Vaticanus graecus 2219, fol. 120r, řádek 7-24 a fol. 225v, řádek 32 až 226r řádek 13,44 a zní takto:

“Napomínej ženy, aby se stranily těch, kdo věští z ovsy, tuláků a různých dalších kouzelnictví, amuletů a těch, kdo vodí medvědy nebo hady, ale nejvíc, aby neuváděly do domů křesťanů athingany (cikány) jakožto ty, kdo učí věcem ďábelským. Jestliže ovšem někdo upadne do nějaké nouze nebo nemoci nebo do nějakého nebezpečí, vyzývám ho, aby se utíkal do svatých chrámů a poníženě vzýval Krista, našeho Spasitele a Boha, aby vzýval Boží Matku, vojevůdce nebeských sil Michaela, ctihodného Předchůdce a Křtitele (tj. Jana Křtitele), svaté apoštoly, Kristovy velkomučedníky Jiřího, oba Theodory a Demetria Myrhotokého /z jehož ostatků prýští zázračný olej/, mezi hierarchy i svatého Mikuláše a ostatní Spasitelovy služebníky a modlil se před jejich svatými obrazy za požehnání pro své domovy a za jejich posvěcení skrze kněžská žehnání, aby se potom kropili svěcenou vodou a v nemocech se dávali mazat svatým olejem.”¹⁷

Nelze říci, že by se křesťané setkávali v Byzanci jen s Romy, kteří se zabývali věštěním a jinými pro křesťany magickými praktikami. Další zprávy nám vypovídají o přítomnosti usedlých a pokřesťanštěných skupinách Romů, především na řeckých ostrovech (Pelopones aj.). Máme zmínky o řemeslnících (kovářích nebo ševcích), ale

¹⁶ SOULIS, George C. Cikáni v Byzantské říši a na Balkáně v pozdním středověku. In: *Romové v Byzanci*. 1. vyd. Praha 1998, s. 12

¹⁷ ROCHOWOVÁ, Ilse; MATSCHKE, Klaus-Peter. Nově o cikánech v Byzantské říši na přelomu 13. a 14. století. In: *Romové v Byzanci*. 1. vyd. Praha 1998, s. 53

také o Romech připoutaných k půdě. Byli to pravděpodobně nevolníci, kteří obdělávali půdu, která patřila klášterům nebo nějakému křesťanskému pánu. Podle těchto zpráv již měli Romové svá křesťanská jména s příjmením Athinganos, Aigyptos, Katzivelos etc. Nikde se neuvádí, jakým jazykem hovořili, a tak je velice pravděpodobné, že neměli s jazykem žádné problémy. Byli to proto nejspíše Romové, kteří mohli být již pokládáni za pokřesťanštěné a asimilované. Otázkou tu zůstává, s jakou křesťanskou zbožností se setkali. Jak jsme mohli sledovat, patriarcha Athanasios I. varuje před magií, již nesmí křesťané v žádné situaci vyhledávat, ale na druhou stranu doporučuje víru v zázračné uzdravovací schopnosti ostatků svatých a svatých obrazů. A tak je možné se domnívat, že nebylo příliš obtížné, aby Romové přešli na křesťanskou víru, přičemž si mohli zčásti ponechat své vlastní představy.

O této možnosti vypovídá i zpráva ze 14. století od poutníka do Svaté země. Tím byl „františkánský bratr Symon Semeonis, jenž navštívil roku 1323 město Kandia na Krétě. Jeho líčení zní následovně: „Tam jsme také za městem viděli národ řeckého obřadu prohlašující se za členy rodu Chaymů (Hamů). Nikdy nebo jen zřídka se na jednom místě zdrží déle než třicet dní, zato se toulají a prchají jako Bohem zatracení a po třiceti dnech se přesunou se svými podlouhlými, nízkými, černými stany, které připomínají stany arabské, z pole na pole, z jeskyně do jeskyně.“¹⁸

3. PŘÍCHOD NA EVROPSKÝ KONTINENT A STŘET SE ZÁPADNÍM KŘESŤANSTVÍM

Romové se samozřejmě museli setkat v Byzanci s mnoha jinými poutníky, neboť bylo v oblibě podnikat cesty z Evropy do Svaté země. Nemohli se tak vyhnout bezprostřednímu styku s křesťanskou kulturou a křesťanským náboženstvím jak východního, tak západního typu. První věrohodné zprávy o přítomnosti Romů ve střední a západní Evropě máme z počátku 15. století. Zda se objevily malé skupinky nebo jednotlivci dříve, je pravděpodobné, ale neprokázané. Romové se začali ve skupinách přemísťovat dále na Balkán a do Uher před stále větším pronikáním Turků na území Byzance. Ti, kteří nehodlali zůstat a přestoupit k islámu, pochopili, že je lepší se uchýlit

¹⁸ FRASER, Angus. *Cikáni*. 1. vyd. Praha 1998, s. 46. Latinský originál je otištěn v knize: GROOME, F. H. *Gypsy Folk-Tales*, 1. vyd. Londýn 1899, s. 19.

dále na území Evropy, odkud také přicházeli křesťanští poutníci, s kterými se na řeckých ostrovech setkali.

Nelze vystopovat, co vše při setkání s křesťanskými poutníky z Evropy Romové vyslechli, co vše se naučili v křesťanských městech nebo co vyslechli, když žili v blízkosti klášterů, ale víme ze zpráv evropských kronikářů, kteří o nich psali, že Romové velice dobře pochopili, jak mají vystupovat, co mají před evropskými křesťany říkat. Všechny zprávy z 15. století se shodují na tom, že se po území Evropy pohybují skupiny tmavých, nevzhledných, exotických lidí vždy pod vedením jednoho člověka, který si říká “vévoda z Malého Egypta”. A vyprávějí o tom, že jejich neustálé putování z místa na místo je jejich pokání za dočasné odpadnutí od křesťanské víry pod tlakem muslimských dobyvatelů. Postoj kajících poutníků jim přinesl potravinovou nebo i peněžní pomoc od obyvatel evropských měst, před jejichž branami se rozložili. I když bylo mínění o těchto skupinách špatné, na většině míst jim byla poskytnuta pomoc jakožto poutníkům, kteří vykonávají pokání a jsou v nouzi. V té době se to pokládalo za křesťanskou povinnost. Navíc se romští předáci prokazovali cestovními glejty od císaře Zikmunda a jiných panovníků, což jim zajišťovalo vlídné zacházení.¹⁹

“Roku 1417 městské hildesheimské zápisy, které o deset let dříve poutavě zachytily návštěvu ‚Tatarů‘, referují - v tomto případě přesněji - o udělení almužny ‚Tatarům z Egypta, pro slávu Boží‘. Město však pokládalo za rozumné ustanovit nad nimi dohled. Je možné, že se jednalo o členy skupiny popsané již Hermannem Cornerem v latinské *Chronica novella*, kterou dokončil okolo roku 1435. Cornerus, lübecký rodák, zde popisuje svou cestu severoněmeckým Holštýnskem, Meklenburskem a Pomořanskem koncem roku 1417 a mimo jiné píše: ‚Z východních zemí přišla do německých zemí [Švábska] jistá horda tuláků, která dosud nebyla spatřena. Celou cestu do provincií podnikli po moři. Objeví se rovněž v pobřežních městech - od Lünebergu pronikli do Pruska, prošli Hamburkem, Lübeckem, Wismarem, Rostockem, Stralsundem a Greifswaldem. Cikáni cestovali ve skupinách, přes noc tábořili na polích u měst, neboť příliš kradli a báli se, že by v městech byli uvězněni. Čítali na tři sta mužů a žen,

¹⁹ FRASER, Angus. *Cikáni*. 1. vyd. Praha 1998, s. 55-74

děti nepočítaje, a byli ošklivého vzhledu, černí jako Tataři, a říkali si Secani. Měli své náčelníky, vévodu [dux] a hraběte [comes], kteří nad nimi vykonávali spravedlnost a jejichž nařízením se podrobovali. Byli to velcí zloději, zejména jejich ženy, někteří z nich pak byli na různých místech pochyťáni a popraveni. S sebou měli různé doporučující listy od knížat, zvláště od Zikmunda, krále římského, podle nichž se jim mělo dostat dobrého přijetí, a státy, knížata, pevnosti, města, biskupové a preláti jim měli zachovat přízeň v případě, že by se na ně obrátili. Někteří jeli na koních, jiní šli pěšky. Svou pout' vysvětlovali jako pokání za upuštění od víry, odpadlictví a přijetí pohanství. Jejich biskupové jim za pokání uložili putovat cizími kraji po sedm let."²⁰

Podle vzhledu byli druhou stranou Romové nazýváni tataři, saraceni, také pohané (Heiden) a také egypt'ané, jak se také sami představovali. Proto se ve všech kronikách tato označení pro Romy objevují. Podobné zprávy nalezneme i v jiných kronikách na území Švýcarska, Francie, Nizozemí. Například ve švýcarských kronikách se objevuje i zmínka, že Romové již v 15. století přijímali v Evropě křesťanský křest a pohřeb. Ve dvacátých letech 15. století se objevují v rukou romských předáků i listiny od papeže Martina V., který jim uložil nové sedmileté pokání a přikázal biskupům vycházet poutníkům vstříc svou pomocí. Avšak co je na tom pravdivého, nelze ve vatikánských archivech dosud nalézt. Je ovšem zajímavé, jak skupiny Romů přijaly symboly křesťanství, alespoň v určité míře, i křesťanskou víru a vyznaly se v církevní evropské struktuře. V západní Evropě byli Romové nápadní především svým exotickým způsobem oblékání a také, jak uvádějí zprávy, množstvím zlatých šperků. Opět se objevují zprávy o tom, že některé ženy věštily z ruky, což bylo tvrdě zapovídáno od biskupů. Avšak snad nejčastější charakteristikou Romů bylo, že kradli, na co přišli, a nedlouho nato byli také pokládáni za vyzvědače, kteří se proto potulují po celé Evropě. Ukázalo se, že historka o pokání za odpadnutí od víry přestala být brzy věrohodná.²¹

²⁰ tamtéž, s. 58. Latinský originál (Hermann Cornerus, *Chronica novella usque ad annum 1432*) je otištěn v: ECCARD, J. D. *Corpus historicum medii aevi*. Lipsko 1723, sv. 2, col. 1225.

²¹ FRASER, Angus. *Cikáni*. 1. vyd. Praha 1998, s. 58-70

Skupiny Romů nebo jednotlivci byli zanedlouho známí po celé Evropě od východu na západ a od severu na jih a všude se setkávali s podobným přístupem. Toulavý způsob života, který neodpovídal mravním měřítkům Evropy, přestával být tolerován a byla uplatňována represe v různé míře podle rozhodnutí místní moci. Období, kdy se skupiny Romů toulaly po území Evropy, bylo pro Evropu neklidné. Evropa se musela vyrovnat s novými politickými i náboženskými problémy. Křesťanská Evropa se začala dělit, a také rozdělila, na velké územní celky, které stály proti sobě politicky i nábožensky. Církev byla začleněná do mocenské struktury celého království. Staraly se o dodržování pravověrného učení, ale také o mravní výchovu obyvatel a jejich vzdělání vůbec. K prosazení tohoto uplatňovaly i prostředky, které jim poskytovala státní moc, ku prospěchu celé říše. K tulákům obecně, a tedy i k Romům, se chovaly jako k lidem, které je nutno trestat a všemi možnými způsoby převychovat.

“Řada německých zemí se pokusila odnímat děti z cikánských rodin, křtít je a dávat na převýchovu do pravověrných křesťanských rodin. Misionářská práce však byla roztržštěná a opravdových, nezištných pokusů o včlenění cikánů do náboženských obcí bylo pramálo. V Baskicku ve Francii měli často Castarotové, jak v té době cikány nazývali, zakázáno vstoupit do kostela a mši směli sledovat pouze z chrámové předsíně. Zároveň ale byly jejich prohřešky přísně trestány: v roce 1635 exkomunikovali portugalští biskupové cikány, kteří během postu nepřišli ke zpovědi, španělští teologové zase zdůrazňovali potřebu přísných a tvrdých trestů. Přesto je až s podivem, že inkvizice cikánům příliš pozornosti nevěnovala a byla k nim poměrně mírná, bezpochyby pak proto, že případy, které se před Svaté officium dostaly - a docházelo k tomu zřídka - zavládhly spíše prostými podvody a zneužíváním důvěřivého okolí než kouzly či kacířstvím. Nejhorším trestem, k němuž kdy byli za takovou činnost odsouzeni, bylo kruté zmrskání. Zajímavé je i to, že cikáni, ke kterým se pozornost inkvizice obrátila, nebyli v otázkách náboženství neznalí a většina z nich byla pokřtěna, biřmována a uzavřela církevní sňatek. Ve snaze osvětlit jejich náboženské zvyklosti se v roce 1788 v Lotrinsku zjistilo, že nemají vlastní náboženství a vyžadují katolické svátosti křtu,

manželství a posledního pomazání. Pokud však nesehnali faráře, který by manželskému páru požehnal, odehrál se celý obřad pod vedením jejich vlastního předáka.”²²

Na druhé straně protestantské církve zachovávaly od Romů na svém území větší odstup. Pro církve reformovaného typu byl život toulavých romských rodin příliš “bezbožný”, a tak například církev v Nizozemí v 17. století zakázala na podnět teologa Voetia²³ křtít romské děti z důvodu, že by nebyly vedeny ke křesťanství dle požadovaných norem.²⁴ Církev ve Švédsku tento zákaz vydala již o několik desítek let dříve. Faráři nesměli udělovat Romům žádné křesťanské svátosti, ani sňatek či pohřeb. V obou táborech se však na některých místech objevoval i vstřícnější postoj ze stran kněží a pastorů, kteří se pak potýkali s nevlí svých nadřízených. Ze strany státní moci byli Romové vystavováni mnohem větší perzekuci a pronásledování.

4. OBRAT K POTENCIÁLNÍ ZMĚNĚ

Určitou změnu - a to nejen pro Romy - přineslo 19. století. 19. století bylo změnou pro celou Evropu. Na scénu vstoupilo osvícenství, romantismus a především začala industriální revoluce. Protestantské církve dostávaly více prostoru a na území Evropy začaly pracovat se svou misí i nově vzniklé církve. Tyto církve se snažily v Prusku, Skotsku, Anglii i jinde o změnu života romských rodin. Například ve Skotsku se duchovní skotské církve *John Baird* snažil o vzdělávání kočovných Romů. Založil společnost pro nápravu cikánů, která neměla dlouhého trvání. Vše se setkalo s neúspěchem kvůli kočovnému zaměstnání Romů. Romové se usadili až po uzákonění

²² tamtéž, s. 155

²³ *Gisbert Voetius (Feut)*, 1589-1676, studoval v Leidenu, od r. 1611 farář, od r. 1634 profesor v Utrechtu. Nejučenější, nejvýznamnější a díky své velké škole nejvlivnější teolog reformované orthodoxy, kterou hluboce ovlivnil novoaristotelskou školskou filosofií. Zároveň pod vlivem puritanismu a také mystiky zastával jako formu zbožnosti “preciznost”, t. j. přesný souhlas života s Božím zákonem. Jeho teologie je spolu s etikou sepsána v *Selectae disputationes theologicae* (Sbírka disputací), kterou zveřejnil v pěti svazcích v letech 1648-1669, a v církevně-právním díle *Politica ecclesiastica*, v němž obhajuje nezávislost sborů na magistrátech a které vydal ve čtyřech svazcích v letech 1663-1676. K nácviku osobní zbožnosti napsal pro své studenty *Ta asketika sive exercitia pietatis* (1664).

²⁴ FRASER, Angus. *Cikáni*. 1. vyd. Praha 1998, s. 155

povinné školní docházky. V Anglii zase metodistický kazatel *James Crabb* zavedl hodiny pro romské děti, které byly koncipovány jako hodiny náboženství spojené s všeobecnou školní výukou. Děti nalákal na pohoštění, které každé hodině předcházelo. Tento způsob po něm převzali i jiní duchovní. Očekávané výsledky se však nedostavily. Romové nadále žili svým způsobem života a ke změně je postupně donutily až nároky, které s sebou přinášela industrializace, v důsledku které ztráceli svá vlastní řemesla.²⁵ V Anglii došlo v 19. století i k tomu, že církve začaly využívat i kazatele z řad Romů. Nejznámějším byl *Rodney Smith*. Rodney Smith se narodil roku 1860 v cikánské kočovné rodině nedaleko Londýna. Po smrti matky se jeho otec spolu se svými dvěma bratry stali křesťany a také Rodney jako malý chlapec uvěřil. Již roku 1877, tedy v pouhých sedmnácti letech, byl pověřen, aby jako misionář působil v Londýně, během následujících dvou let byl vyslán do Whitby a Sheffieldu. Tou dobou byl již mezi lidmi známý pod jménem Gipsy Smith. Rodney Smith vždy pracoval pro tzv. Free Churches nebo Nonconformist churches, tedy pro církve, které nepatřily k státní Church of England. Nejdřív pracoval pro Křesťanskou misii, pak pro Armádu spásy, po roztržce s ní však působil jako “nezávislý” misionář v součinnosti s více církvemi v jednom místě. Na konci 80. let a počátkem 90. let uskutečňuje své první misionářské cesty do Spojených států. Po návratu do Anglie organizuje misii pro Romy, na kterou získává prostředky vyprávěním svého životního příběhu. Organizátoři této misie se snažili přiblížit Romům také tak, že za nimi misionář putoval na voze. Gipsy Smith ve svém životopise uvádí, že to byla náročná a velmi pomalá misie a že někteří měli i ekonomické důvody, proč se nestat křesťany. Museli by se tak vzdát výdělků z předpovídání budoucnosti, na což bylo křesťanskou optikou pohlíženo jako na lhaní. Avšak řada Romů byla přivedena k víře a misionáři se snažili během svého působení dát dětem základy vzdělání. Smith začal pořádat půlnoční shromáždění pro opilce, prostitutky a další. Na svých dalších cestách do Spojených států mluvil Gipsy Smith ke

²⁵ FRASER, Angus. *Cikáni*. 1. vyd. Praha 1998, s. 159-166

shromážděním v mnoha městech a slavil úspěchy. Mluvil také k černochům, u kterých měl velký ohlas.²⁶

Další "osudy" Romů v západní Evropě byly poznamenány krutou událostí v evropské i světové historii - druhou světovou válkou. Ve východní Evropě, ale i v její západní části postihlo Romy stejně jako i jiné etnické skupiny řádění nacistické ideologie. V druhé polovině 20. století se situace Romů počínala měnit. V Anglii, ve Francii a dalších státech západního bloku Evropy se hledalo optimální posouzení Romů jakožto národa se svým jazykem, kulturou etc. Ve Francii a Španělsku a postupně i v jiných státech vznikají pod vlivem misí pentekostálních církví tisícičlenné romské církve. Evropa prodělala ve svém politickém i náboženském vnímání Romů od jejich příchodu velkou změnu.

(C) ČESKO-ROMSKÁ MINULOST

Až potud jsem ukazoval, jak vypadalo setkání vyznavačů křesťanství s lidmi, kteří se zpočátku v mnohém lišili a nesli si s sebou své zkušenosti z Indie, což byl pro mnoho křesťanů vzdálený a neznámý svět. Při svém putování přes území, jimiž museli projít, se setkali s odmítavým postojem i s postojem opačným, kdy někteří rádi využili služeb, které jim mohli Romové nabídnout. Při pobytu Romů v Byzantské říši byl jejich život téměř poklidný. Jak bylo patrné, vzbuzovali nevoli pouze proto, že jejich víra v zázračné amulety a předpovídání lidského osudu byla přitažlivá. Na území Evropy představovali jiný problém: problém potulujících se skupin ubohých, nepříjemných cizinců. V krátkém období trvajícím asi několik desítek let byli přijímáni jako ti, o které je potřeba se postarat. Poté přišlo dlouhé období, kdy Evropané přistoupili k řešení problému perzekucí. Hledalo se řešení, jak se těchto obtížných cizinců zbavit. Příchod osvěcenství a následující léta přinesla jiný pohled. Byla snaha prozkoumat, kdo

²⁶ SMITH, Gipsy. *Gipsy Smith, His Life and Work by Himself*. Revised Edition, London 1924

doopravdy tito cizinci jsou, a hledal se způsob, jak je asimilovat, jaký nejlepší způsob spolužití zvolit.

Dosud jsem poukazoval na obecné dějiny vztahu Evropy k Romům. Nyní se budu zaměřovat na jednu část z celého kontinentu, a to na území českého království, to znamená na území Čech, Moravy a území s nimi dějinně související. Než budu moci přistoupit, jak jsem si již vytyčil, k popisu současného vývoje přijímání Romů a vztahu k nim v křesťanském prostředí České republiky, soudím, že je nutno přiblížit českou minulost z pohledu tohoto tématu. Pak bude snadnější si odpovědět, zda se vývoj a současná situace v něčem liší či shoduje s vývojem v ostatních částech Evropy.

1. NEJSTARŠÍ ZPRÁVY

Co se týče datování prvního většího příchodu romských skupin do českých zemí, shoduje se s prvními zprávami v německých zemích a dalších státech Evropy. Tyto skupiny, přicházející na kontinent z Balkánu, prošly Uhrami, dnešní Bratislavou a českými zeměmi dále na západ, kde jsou o nich četné zprávy. V r. 1417 “skupina Romů pod vedením vojvody Panuela prošla velmi rychle našimi zeměmi, o čemž byl k dispozici záznam ve ztracených knihách počtů města Znojma, kde skupina dostala almužnu ve výši jedné kopy a 3 grošů, a zápis v díle Cronicon nejvyššího písaře Nového Města Pražského Prokopa, podle něhož skupina ‚vzhledem a podobou předstihla tábority a zanechala jim své špatné mravy‘.”²⁷

Avšak již v předchozím století se v Čechách objevuje příjmení či označení *Cikán*, ovšem není známo, zda šlo o příslušníka etnické skupiny nebo o pouhé jméno. Svědčí to jistě o známosti cikánů již před rokem 1417 ve střední Evropě. Z 15. století nemáme k dispozici žádné podrobné zprávy o zacházení s Romy v Čechách. Romské skupiny se potulovaly po celém území Evropy, Čechy nevyjímaje. V prvních desetiletích se jim dostávalo materiální pomoci také v Čechách. Z roku 1481 existuje zajímavá zpráva, že tisíc Romů bojovalo v královském vojsku.²⁸ Platilo však o nich, že žijí toulavým stylem života, který s nimi začal být spojován a pronikl již do české renesanční literatury.

²⁷ NEČAS, Ctibor. *Historický kalendář*. 1. vyd. Olomouc 1997, s. 8

²⁸ tamtéž, s. 8

2. OBDOBÍ PERZEKUCE

Velká změna přišla v 16. století, kdy na český trůn usedli zástupci mocného evropského katolického rodu Habsburků. Ferdinand I. započal s velkým pronásledováním romských skupin i jednotlivců s cílem vyhnat je ze země. Tomu předcházela dvě závažná obvinění Romů v česko-romské minulosti. R. 1536 vyhořelo město Hradec Králové a Romové byli obviněni z jeho založení. A r. 1541 byli označeni za původce velkého pražského požáru, kdy se požár rozšířil i na pražský Hrad a shořely zemské desky. A čtyři roky nato byl vydán “mandát císaře Ferdinanda I., který zakazoval trpět romské skupiny v Českém království. Při jejich přistižení jim měly být odňaty všechny zbraně a skupiny pak hnány od vesnice k vesnici, až by opustily zemi.”²⁹ Na Moravě tomu nebylo jinak. Již v r. 1538 nechal vyhlásit Moravský zemský sněm, aby byli Romové během dvou týdnů vybiti z moravského území. A r. 1549 bylo vydáno prohlášení, “aby nebyli Romové pouštěni na moravské území. Vrchnosti je nesměly trpět na šlechtické půdě a třeba i násilím jim bránit ve vstupu na svá panství. Doslovně stejné sněmovní usnesení bylo přijato také o rok později.”³⁰

Ferdinand I. svůj mandát r. 1556 ještě více zpřísnil, neboť se sám přesvědčil, že není úspěšně uplatňován. V novém mandátu přikazuje trestat romské muže mučením i smrtí a jejich ženy a děti využívat k různým pracím. Strach z romských potulujících se skupin přetrvával velice dlouho. To dobře ilustruje např. zpráva z r. 1576, že “hejtmani kutnohorští poslali varovný list hejtmanům kolínským, v němž psali, že z Moravského markrabství a Polského království mohli proniknout na české území romští a jiní nepřátelští škůdci, aby loupili, vraždili a především zakládali požáry nejenom na venkově, ale také ve městech.”³¹

Jak v Čechách, tak i na Moravě následovalo ještě několik vyhlášení, která byla plněna jen z části. Na konci 16. století máme zmínku v kronikách na severu Čech na Lounsku a Děčínsku, že se zvýšila frekvence průchodů romských skupin ze Saska do Čech a opačně. Děčínský kronikář se zmiňuje dokonce o narození romského dítěte a jeho

²⁹ tamtéž, s. 10

³⁰ tamtéž, s. 10

³¹ tamtéž, s. 11

křtu, při němž bylo přítomno i mnoho místních šlechticů. Když se na přelomu 16. a 17. století počet Romů na území Čech i Moravy zvyšoval, opět se někteří šlechtici domáhali toho, aby byli tito lidé vyháněni. Roku 1610 „zemský hejtman Karel st. ze Žerotína vyzval moravské stavy, aby po vzoru svých předků a dřívějších sněmovních usnesení netrpěly na svých statcích romské skupiny, ani jim neumožňovaly procházet dále do země, ale naopak aby je zadržovaly, vsazovaly do vězení a trestaly.”³²

Nelze však říci, že by se na našem území vyskytovaly pouze romské skupiny, jež byly vnímány jen jako nepříjemný problém, jehož je nutné se zbavit. Ve dvacátých letech 17. století se ve městě Rakovník objevuje skupina cikánů, které bylo dokonce vydáno osvědčení, že žije pokojně a nevyvolává žádné nepříjemnosti. Ovšem ze strany vládnoucí moci se i nadále pokračovalo v tvrdé represi všech Romů na území habsburské říše. Panovník Leopold I. prohlásil Romy ve všech svých zemích za psance a bylo dovoleno zastřelit Roma bez příčiny jako zvěř či ptactvo. Zdali k tomu skutečně docházelo, není známo. Avšak v dokumentech apelačního soudu lze nalézt zprávy o mnoha provedených popravách Romů oběšením nebo - v případě romských žen - mečem.

3. OBDOBÍ ASIMILAČNÍ POLITIKY

Změna přišla až s příchodem ženy na habsburský trůn. V polovině 18. století si Marie Terezie uvědomila, že není třeba Romy vyhánět. Zabraňovala pouze cizím Romům ve vstupu. Zavedla na svých územích pokusy o asimilaci tamějších Romů. „Označení ‚cikáni‘ bylo nahrazeno jazykovou inovací ‚novosedláci‘ (Neubauern) či ‚novomaďaři‘ (Új-Magyar). V Uhrách pak základy usedlého kontinuálního způsobu života provázely snahy o potlačení romštiny, zákazy tradičního odívání, snahy o ‚převýchovu‘ romských dětí mezi sedmým a dvanáctým rokem věku v neromských rodinách, zákazy některých tradičních povolání, zákazem bytí neformální instituce vajdy, zákaz handlování s koňmi, nutnost plnit náboženské povinnosti atd. V osvícenském přístupu pokračoval i syn Marie Terezie, císař Josef II., který ve svém nařízení z roku 1782 kladl důraz na školní docházku dětí, vyučení romské mládeže, povinnou návštěvu bohoslužeb a zlepšení

³² tamtéž, s. 13

hygienických podmínek. V roce 1784 pak vydal další rozhodnutí, první pokus o státem řízené rozmístění romských rodin, podle něž měly být rodiny dosud neusazených moravských Romů rozděleny dle dislokačních plánů do osmnácti moravských a dvou slezských obcí.”³³

Romské rodiny byly především usazovány na územích moravských šlechticů, jako byli např. Kounicové či Lichtensteinové, kteří již měli s Romy dobré zkušenosti. Např. na usedlosti Uherský Brod, jenž patřil Kounicům, byl už od konce 17. století usazen rod Danielů, který tam provozoval kovářské řemeslo. Katolická církev se také svým dílem snažila podílet na asimilování Romů. “Olomoucká arcidiecéze-konzistoř vydala přípis, který rozeslala pánům, aby katecheti vyučili romské děti v křesťanské víře. Tam, kde nebyli Romové oddáni, museli složit manželskou přísahu v kostele. Dávala se jim také křesťanská jména a do matriky se zapisovalo vše: kdy se narodili a kdy spolu začali žít.”³⁴ Za vlády Josefa II. se také objevil návrh od kanovníka Jana Rudolfa Říkovského, aby byla vytvořena zvláštní místa, kde by dostala každá romská rodina materiál k postavení obydlí a osivo, a na každé místo byl přidělen určitý duchovní jen pro Romy, jenž by dbal na vzdělávání dětí, pravidelnou docházku na mše etc. Jiný návrh byl soustředit Romy na statcích Náboženského fondu.

Romské rodiny se na našem území počínaly postupně samy usazovat. Budovaly si obydlí na kraji obce a živily se pomocí svých řemesel nebo sezónní službou na gádžovských statcích. V českých a moravských dějinách se v těchto dobách Romové stávali jakýmsi neodmyslitelným koloritem venkova. Vzbuzovali zájem u venkovského pověřčeného lidu a byli vyhledáváni pro své hudební umění. Usedlé romské rodiny byly pod stálým dohledem děkanských a farních úřadů olomouckého arcibiskupství. V říjnu 1842 vydalo arcibiskupství nařízení všem děkanstvím a farním úřadům, aby pravidelně podávaly zprávy o “zkulturňování” Romů.

³³ MIKLUŠÁKOVÁ, Marta. Stručné dějiny Romů v Čechách a na Slovensku. In: FRASER, Angus. *Cikáni*. Praha 1998. s. 270

³⁴ DANIEL, Bartoloměj. Poznámky k romským dějinám. *Romano džaniben* 1-2 (1995), s. 96-97

4. ROMOVÉ STŘEDEM ZÁJMU ČESKÉ INTELIGENCE

Také národní obrozenci se stavěli k Romům s novým zájmem. Čeští a moravští redaktoři a spisovatelé uveřejňovali články o romském folklóru a vydávali sbírky básní, povídek a pohádek inspirovaných romskou kulturou. Mezi nimi byli i tito nejvýznamnější spisovatelé: K. H. Mácha, V. Mrštík, B. Němcová. Za zmínku stojí i katoličtí kněží, kteří se s velikým zájmem snažili přiblížit Romům a napsali studie o jejich kultuře a jazyce, jež jsou hodnotné dodnes. Byl to např. A. J. Puchmajer, J. Ješina, K. Lysý.

Státní politika vůči Romům se soustředovala na udržení Romů v jedné určité lokalitě. Byl omezován jejich pohyb a tvrdě postihována migrace kočovných rodin přes hranice království. Těm, kteří potřebovali cestovat kvůli svému řemeslu, byl vydán cestovní pas na omezenou dobu. Bez tohoto pasu byli všichni vráceni na místo svého původního pobytu i za použití vojenského doprovodu. A ti, kteří k nám přišli z Uher či z jiného území, byli okamžitě vyhoštěni. Zřejmě pod vlivem celkové situace v Evropě, kdy se dávaly do pohybu romské rodiny (zvláště i po zrušení nevolnictví v Rumunsku), přibývalo stále více rodin, které nezůstávaly pouze na jednom místě. Následovalo jedno nařízení za druhým a přibývalo také stížností od obyvatel a obecních správ. Byl vyžadován přísnější dohled ze strany četnictva a další zákony, jež by přispěly k převýchově Romů, zvláště jejich dětí (např. ve speciálních ústavech). V r. 1910 si obec Želetava stěžovala těmito slovy, která evokují i výroky z doby na počátku 21. století: "Nevíme, proč my, platíce daně, právě v chudých krajích těmito egyptskými kobyčkami máme býti znepokojováni a naše osobní i majetková bezpečnost stále cikány ohrožována býti má."³⁵

5. ROMSKÉ OBYVATELSTVO A POLITIKA ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY

Vznik samostatné republiky (1918) přinesl Romům uznání samostatné národnostní menšiny, ovšem stále se dodržoval dřívější zákon o potulce; stížnosti obyvatel neutuchaly, spíše jich přibývalo. Na ministerstvu vnitra se soustředovaly petice, v nichž byl vyžadován zákrok proti Romům. Tyto snahy vedly až k přijetí zákona v r. 1927.

³⁵ NEČAS, Ctibor. *Historický kalendář*. 1. vyd. Olomouc 1997, s. 50

Jeho snahou bylo asimilovat Romy pomocí důsledné evidence všech kočovných i polokočovných rodin. Proti tomuto zákonu se vyslovila politická opozice, avšak neúspěšně. Romům byly vydány průkazy a byly jim vzaty otisky prstů. Vše možnými prostředky byl omezován jejich pohyb. Tam, kde bylo uznáno, že rodina nemůže dostat dobré výchově dětí, jí byly děti odebrány a dány do internátních ústavů.

Období druhé světové války znamenalo pro české a moravské Romy doslova tragedii. Po válce zbylo na našem území asi jen 500 Romů z 5 000. V novodobých dějinách - období komunistické vlády - se pokračovalo v téměř stejné asimilační politice vůči Romům jako dříve, jen s tím rozdílem, že to bylo uskutečňováno pod jinou filosofií. Komunistická politika zpočátku totiž znamenala pro Romy nová a lepší léta, jak jim bylo slibováno. Vrátila se snaha udělat z Romů tzv. české občany cikánského původu. To znamenalo předat či vnutit necivilizované menšině lepší způsob života a myšlení většinové společnosti. To přineslo mnohým nové příležitosti, nové možnosti práce a výdělků etc. Ale také to znamenalo vzdát se postupně svého jazyka a svého způsobu života. Pro kočovné olášské Romy tu byl tvrdý zákon z r. 1958 o zákazu kočování, který byl důsledně uplatněn, a povedlo se to, co žádné jiné státní moci dříve.

Na České území se přesunuli Romové ze Slovenska, kteří přicházeli v několika vlnách z různých prostředí - z romských osad na východě i z měst na středním a západním Slovensku. Ti zde zůstali. Zde se narodily jejich další generace. Všichni zažili mnohé absurdní pokusy o asimilaci a pocity pohrdání, ale i pocity úspěchu, když se jim či jejich dětem povedlo začlenit se do společnosti, protože již více nechtěli zažívat to, co jejich rodiče. Dnes žijí po celém území České republiky. Jejich životy jsou ovlivněny dějinnými zkušenostmi českého i slovenského obyvatelstva s Romy a zkušenostmi, které měli či stále mají oni sami s ostatními.

II. KAPITOLA: ŽIVOT ROMSKÝCH SPOLUOBČANŮ V CÍRKVÍCH V ČR VE 20. STOLETÍ

A) CÍRKVE A ROMOVÉ DO ROKU 1989

1. HISTORICKÝ SOUHRN

Při pohledu do minulosti bychom snad mohli říci s řeckým filosofem: “Nevstoupíš dvakrát do stejné řeky”. Avšak pozorujeme-li naši současnost, uvědomíme si, že naše lidské postoje jsou a vždy budou ovlivněny historií - ať se již jedná o osobní životní minulost či o národní historii. Ať už o historii spolužití Romů a ostatních obyvatel českého území hovoříme jako Romové či jako Češi nebo Moravané, musíme říci, že je tato historie velice trpká a oboustranně komplikovaná. České království (a později stát) patřilo do evropského prostředí, které se vyznačovalo již zažitým, téměř jednotným myšlením, způsobem života, náboženstvím etc. Nomádský život Romů a s ním související způsob obživy, jenž mohl být na hranici zákona, přinesl ze strany vládnoucí většiny ostré odmítavé stanovisko, natolik ostré, že mnohdy ohrožovalo život mnohých Romů. I když po několika staletích skončilo období násilného vypořádávání se s problémem pobývání romských skupin na našem území a začala doba asimilačních nařízení (ta trvá až dosud), jsou Romové stále v České republice i jinde pokládáni za jeden z největších problémů pro společnost.

Návrhy, jak vyřešit problémy, jež přinášela nevěle Romů přizpůsobit se daným pravidlům, byly často nedokonalé, neboť cílem bylo něco jim vnutit. Posléze se ukázalo, že většina Romů se odmítá podrobit a hledá způsob, jak moci žít alespoň v malé míře podle svých vlastních pravidel, jež jim byla vštěpována po generace. Státní moc, která dohlížela na řádnou výchovu dětí, přišla s tím, že bude lépe odebrat romské děti z rodinného prostředí a dát je do prostředí, kde si zvyknou na jiná pravidla chování již od raného dětství.

Spolu se státem přicházely se svou prací i české církve. Od doby vlády Josefa II. se česká římskokatolická církev a po ní i všechny další soustředily na vyučování romských dětí, ale i dospělých, aby tak zvýšily jejich gramotnost a také pomocí křesťanských

etických pravidel a věroučných nauk změnil životní styl a hodnoty Romů. Romové znali již dříve dobře křesťanství, tak jak je představovala církev, s níž často přišli dobrovolně nebo nedobrovolně do styku. Křesťanské svátosti jako křest Romové odedávna od církve vyžadovali a také uznávali náboženskou funkci kněze při odchodu z tohoto světa. Od 19. století se rovněž - i když v menší míře - obraceli na církev při založení manželství. Církev tak mohly snadněji navázat užší vztah s nejbližší romskou komunitou či jednotlivci. Toto platilo především o navázání vztahu k těm Romům, kteří byli již usazení na okraji obce nebo v jejím nejbližším okolí a nestěhovali se z místa na místo. Nejen, že takto žijící lidé byli v očích církve a všech viděni jako řádně žijící lidé, ale také to umožňovalo jejich pravidelné návštěvy vyučování i náboženských slavností, jichž se Romové rádi účastnili. Od tohoto základu se odvozovaly i další možnosti činnosti církví mezi Romy. Nikdy však neplatilo, že by Romové tvořili ve farnostech větší ucelené skupiny. Pokud se menší skupiny Romů v českých farnostech vyskytovaly, stály většinou na okraji těchto společenství.

Vedle funkce vyučování základní gramotnosti a křesťanským hodnotám, což bylo hlavním úkolem, jenž byl od církví i státu vyžadován, tu byl i důraz na sociální pomoc chudým, Romy nevyjímaje. Tento charakter činnosti se pak rozvinul hlavně s příchodem nových protestantských církví z USA, z Británie etc. Ve dvacátých a třicátých letech 20. století se nejvýrazněji profilovala v sociální činnosti vůči Romům Armáda spásy. Zde si je však nutné uvědomit, že v souvislosti se sociální činností Armády spásy i dalších církví nešlo o sociální činnost bez důrazu na předání křesťanských životních hodnot a zvěsti o spasení (evangelizace). Druhá světová válka a komunistická totalita pak na dlouho činnost Armády spásy přerušila, a tak mohla být opět obnovena až po roce 1989.

2. OBDOBÍ KOMUNISTICKÉ TOTALITY V ČESKOSLOVENSKU

V období komunistické totality byly církve i Romové vystaveni zvýšenému zájmu jakožto skupiny, které je potřeba přizpůsobit komunistickému smýšlení. Z těchto důvodů docházelo k tomu, že se křesťané - mezi nimi často sami církevní představitelé - setkávali s Romy v rovnocenných situacích na okraji tehdejší společnosti. Na druhé straně byly tehdy všechny církve pod dohledem státní moci a jejich činnost byla do

určité míry korigována. Vzdělávací program mezi Romy i sociální péči o ně převzal plně do svých rukou stát a náboženské působení bylo omezeno. Přesto nelze říci, že by vůbec nedocházelo k setkávání mezi Romy a českými církvemi. Dělo se tak jednak na venkovských sborech a v malých městech a v individuálních setkáních na cestách, ve společné práci v zemědělství či na stavbách, ale také při výkonu trestu v “nápravných zařízeních”. Po celé období totality se však téměř všechny české církve setkávaly s Romy, kteří přišli žádat o svátost křtu pro své právě narozené dítě. Reakce ze strany církevních představitelů nebyly vždy vstřícné - naopak byly spíše odmítavé - ale neplatilo to pokaždé. Mnoho farářů poskytlo křest i přesto, že si nebyli úplně jisti, zda budou tito Romové chodit i nadále do kostela a posílat své děti na výuku náboženství.

3. PŘÍCHOD ROMŮ ZE SLOVENSKA DO ČECH

Tito Romové ovšem již nebyli titíž, kteří byli v Čechách před druhou světovou válkou, a jejichž generace zde měly své kořeny. V druhé polovině 20. století tu bylo cca 90 procent nových Romů, kteří přišli ze Slovenska (z nich větší část z východního Slovenska). Na slovenském území byl odedávna větší počet obyvatel romského původu než na českém území a perzekuce za války měla na Slovensku jiný charakter. Politici tudíž zamýšleli přesunout část slovenských Romů na území Čech a Moravy a především pak do vylidněného pohraničí, kde by pracovali na státních statcích, v průmyslu aj. Mnoho z nich bylo přemlouváno náboráři pomocí peněžních odměn a jiní přicházeli z vlastní vůle za vidinou lepšího života.

V předchozí kapitole jsem se nezabýval historií romského etnika na území dnešního Slovenska, a proto podotýkám, že se tu situace z hlediska vývoje politického i církevního přístupu k Romům příliš nelišila od ostatních území habsburské říše. Romové byli usazeni na celém slovenském území, a tak přišli do kontaktu se všemi církvemi, ať již s luterskou, katolickou nebo pravoslavnou ve východní části území. Mezi dosud nejuznávanější romisty dodnes patří luterský pastor z 18. století *Samuel Augustini ab Hortis*, který podrobně popsal život Romů v Uhrách.³⁶ Nejvíce kontaktů

³⁶ MANN, Arne. B. Samuel Augustini ab Hortis. *Romano džaniben* 3-4 (1997), s. 128 nn

s Romy měla a doposud má slovenská římskokatolická církev, po ní následuje pravoslavná církev a církve protestantské. Usedlí slovenští Romové podobně jako čeští Romové bydleli ve svých domcích na okraji obcí a dávali křtít své narozené děti v místních kostelech. K dobrému bontonu patřilo, aby všichni - to znamená i tamější - Romové navštěvovali kostel alespoň několikrát do roka. Mnohým usedlým Romům se tak lépe dařilo sžít se s ostatními obyvateli, na nichž byli závislí.

Tito Romové ze Slovenska se ve stále větším počtu usazovali v Čechách a na Moravě a přicházeli do kontaktu s místními církvemi. Přinesli si v sobě vlastní zkušenosti a znalosti o křesťanství a obřadech ze svého rodiště a vedle toho své religiozní představy a tradice. Snad by se dalo říci, že je tento základ předurčoval k tomu, že většina z nich hledala nejčastěji uspokojení svých náboženských potřeb v prostředí většinové římskokatolické církve i na českém území. Je však také důležité si uvědomit, že pro Romy přišlé ze Slovenska za novým pracovním uplatněním bylo české prostředí nové a kromě své široké rodiny a dalších Romů zde neznali nikoho. I mezi nimi panovaly rozdíly - jak o představě uspořádání života, tak i o tom, zda se v Čechách usadit nebo zde jen několik let pracovat. V Čechách nalezneme rodiny, které zde již žijí od konce druhé světové války, i Romy, kteří přišli v šedesátých či sedmdesátých letech, i ty nedávno přistěhovalé. Rozdíly mezi nimi nejsou jen v sociální úrovni, ale i v náboženské tradici.³⁷

4. CHARAKTERISTIKA VZTAHU KŘESŤANŮ VŮČI ROMŮM V OBDOBÍ KOMUNISMU

Lze tvrdit, že generace Romů žijících v období komunistické totality (tj. rodiče dnešní romské mládeže) navazovaly mnohé kontakty s faráři i s prostými křesťany. Ty ale často neměly dlouhého trvání. Celé toto období bylo spíše charakterizováno individuálními vztahy mezi Romy a jedním či několika členy určitého církevního společenství, ke kterým Romové získali důvěru. Několika slovy by se tyto křesťané dali charakterizovat asi takto: křesťané s pevnou vírou, kterou projevovali konkrétními činy, lidé s tolerantním přístupem k ostatním, přátelští a snadno navazující kontakt se svým

³⁷ srv. DAVIDOVÁ, Eva. *Cesty Romů / Romano drom 1945-1990*. 1. vyd. Olomouc 1995. s. 41-48, s. 123-140, s. 141-177

okolím, křesťané s vírou doufající v budoucnost, jež je plně v rukou Božích, v Boha, který má pro každého připravenou jeho vlastní cestu. Takto charakterizovaní lidé patřili k různým církvím a křesťanským tradicím a často docházelo k ekumenické spolupráci. Z této doby (do r. 1989) nejsou žádné zmínky o tom, že by existovala oficiální činnost církví zaměřená na určitou romskou komunitu. Avšak s určitostí lze hovořit o konkrétních vztazích některých evangelických i katolických farářů k Romům. Ti měli během své služby vztahy s jednotlivci či celými romskými rodinami a přiváděli je do určitého společenství.

Není možné zde vystihnout všechna osobní setkání, která přispěla za celých čtyřicet let k tomu, aby vznikaly krásné mezilidské vztahy mezi Romy a Neromy, díky nimž se také někteří Romové stávali novými křesťany, jakými dříve nebyli. Za všechny zde představím pouze vzpomínky farářů i laiků, od nichž se mi podařilo získat audiozáznam.

5. JAROMÍR STRÁDAL, FARÁŘ ČESKOBRATRSKÉ CÍRKVE EVANGELICKÉ

“Moje první zkušenost s Romy byla nepřímá v místě mého rodiště na středním Slovensku. K dalším setkáním došlo v padesátých letech na Vysočině při výkonu povinné vojenské služby. Sloužil jsem v útvaru PTP, kde bylo i mnoho Romů. Dostal jsem za úkol se o ně starat a vyučovat je číst a psát, protože to mnozí neuměli. Jedna skupinka Romů za mnou přišla, že by rádi hráli na hudební nástroje. Podařilo se mi je jim zajistit a založili jsme kapelu, s kterou jsem jako jejich velitel jezdil vystupovat. Velice rád na to vzpomínám. Při své farářské službě jsem se přímo setkal s Romy, když jsem byl v evangelickém sboru v Bruntále. Jednak jsme se seznámili, já a moje manželka, s romskou rodinou, jež bydlela v našem sousedství. Bylo nám divné, jaké mají rodinné obyčeje, muž vždy nechal nejtěžší práci na ženě. S ní jsme se dobře seznámili a ona nám vyprávěla o svých starostech. Avšak opravdu přímé zkušenosti s Romy se mi jako faráři dostalo až v druhé polovině šedesátých let. Tehdy bylo možné, aby i faráři byli v rodičovském sdružení, a já jsem byl dokonce předsedou. A v bruntálské ZŠ jsem dostal za úkol dojít do rodiny jednoho romského žáka, s kterým byly problémy ve škole. Když jsem byl v té rodině, bylo tam zrovna velice mnoho lidí, kteří se o něčem dohadovali. Přišla tam policie vyšetřovat nějaký incident z minulého

dne, kdy se Romové porvali s někým v hospodě. A při té příležitosti vyslyšali i mne, dokud se vše nevysvětlilo, že jsem tam přišel z pověření školy a že jsem evangelický farář. Tato událost přinesla mou širokou známost mezi tamějšími Romy.

Jednou za mnou přišla romská rodina se žádostí o křest. Domluvili jsme se s nimi, že se s nimi budeme připravovat ke křtu a že by bylo dobré, aby chodili i se svými dětmi na shromáždění a tak se také seznamovali s ostatními. Těšilo nás, že opravdu chodili a pravidelně přicházeli a sedali si mezi ostatní a ti je dobře přijali. A po několika týdnech také došlo k samotnému křtu. Po shromáždění s tím křtem mě žádali, abych přišel k nim na slavnostní nedělní oběd. To obvykle nedělám, spíše přijdu během následujícího týdne na rozhovor. Ale nyní jsem viděl, že rodičům i jejich dětem na tom velice záleží, a tak jsem slíbil, že přijdu. Bydleli v menším domku ve městě s pěknou zahradou. Když jsem tam přišel, byl tam již připraven veliký stůl a kolem něj byla řada mužů. Seznámil jsem se s nimi, byla tam široká rodina, ale i jejich známí. Na samotné zahájení měli připravený přípitek na přátelství, jak mi oznámili. Já jsem je však prosil, že na přátelství bude lepší, když spolu posedíme, pohovoříme a případně něco sníme. Tak, jak je to i v Bibli, že někdo někomu něco podal a spolu jedli, že to již bylo uzavření přátelské smlouvy, která vedla až k životní odpovědnosti za druhého. A tak že by to bylo místo toho přípitku dostačující. Potom bychom mohli ještě dále své přátelství případně potvrdit při nějaké společné práci. A nabídl jsem jim svou pomoc. V tomto jsme si porozuměli a podali jsme si ruce. A hovořili jsme spolu a jedli a oni skleničky ze stolu sklidili. Ta rodina byla pro nás i nadále veliké potěšení. Jejich děti ve škole dobře prospívaly. Jednou pro nás bylo veliké překvapení, že nám v zimě ze své vůle přivezli část z toho, co dostali od státního statku, na kterém pracovali. Oni se pak odstěhovali na jiné místo za prací, ale zůstali jsme spolu po nějaký čas v písemném kontaktu. Další setkání jsem měl spíše příležitostná, ale velice rád na ně vzpomínám.

Až po několika letech, asi v osmdesátých letech, nevím již přesně, moje manželka - taktéž farářka - měla v jednom městečku ve východních Čechách přihlášená tři děvčata z romské rodiny na vyučování náboženství. Děvčata velice vynikala ve zpěvu a v kreslení. Seznámili jsme se oba s nimi i s jejich maminkou a navštěvovali jsme je i doma a zvali jsme je na letní církevní tábory, kam s námi rády jezdily. Pak jsme se

s nimi dlouho nesetkali. Až nedávno, kdy mi vyprávěly o svých nesnázích, do kterých se dostaly. Při našich letních táborech či brigádách, kde s námi také ony bývaly, jsem si uvědomoval, jak je velice důležitá taková spolupráce mladých lidí na něčem užitečném pro poznání se navzájem i sebe sama. A když se při tom zpívá, hovoří nad Slovem Božím, to je dar, který lidi poznamenává nejen pro současnost, ale i pro budoucnost. Dílo Pána Boha je tím pojátkem, které pak přináší naději, že to, co se nám dostává od Hospodina, přinese ovoce - a někdy až po letech.”³⁸

6. JOSEF KOUKL, KNĚZ ŘÍMSKOKATOLICKÉ CÍRKVE, DNES BISKUP V LITOMĚŘICÍCH

“V šedesátých letech jsem žil dvanáct let v západních Čechách, kde jsem byl farářem ve farnosti u Stříbra. A tam v jedné nedaleké vesnici byla dvojtřídká se čtyřiceti žáky. Až do ‚pražského jara‘ se tam náboženství neučilo. Když začalo ‚pražské jaro‘, nebylo nutné se přihlašovat na výuku náboženství panu řediteli, ale stačilo se přihlásit u faráře. A tak jsem nahlásil, že se mi přihlásilo ze čtyřiceti dětí třicet osm na náboženství. Jen dvě děti pana tajemníka se mi nepřihlásily. A z těch třiceti osmi bylo sedmnáct dětí romských. A tak jsem zjišťoval, že se výuka musí prokládat zpěvem, že nelze mít dlouhé vyučování v jednom kuse. Potřeboval jsem pro ně dva sešity na rok, protože jejich mladší sourozenci z toho dělali vlašťovky. To je normální.

Před prvním svatým přijímáním za mnou přišla jedna romská maminka, že by také chtěla společně s těmi dětmi ke svatému přijímání. Povídám: ‚To jsem velice rád, tak by to mělo být. Treba ist’ ke svätej spovedi, kedy ste boli posledný raz pred sobášom?‘ ‚Pan farár, my jsme nemali cirkevní sobáš.‘ ‚A koľko detí máte?‘ ‚No len šesť.‘ ‚To by sa patrilo mať cirkevní sobáš. Tak povedzte manželovi, aby bol doma a budeme sa pripravovať.‘ A tak jsem byl poprvé u nich. A tam byli tři muži a tři ženy. ‚Aj moj brat a moje sestra by chceli mať cirkevní sobáš.‘ Ti druhí měli pět dětí a ty třetí jen dvě. Těm jsem zajistil nejdříve civilní sňatek a potom byla také trojitá slavná svatba v kostele. Bylo to nádherné, hezké družičky a vše... Pozvali mě i na oběd. Další rok jsem byl již poslán do Litoměřic jako spirituál. S těmi dětmi jsem si ještě dopisoval. Asi tak za rok

³⁸ Přepsáno z audionahrávky. Záznam byl pořízen v roce 2002. Při přepisu byl upraven. Farář Jaromír Strádal již není v činné službě faráře.

jsem jim napsal, jestli se nezapomněly modlit. A z těch šesti dětí mi odepsala ta nejstarší: ‚Nemusíte se bát, modlit jsme se nezapomněly, ale to je asi to jediné, jak vám můžeme pomoci.‘ Dopis mám dodnes schovaný. Ještě některé z nich znám do dneška a je to již třicet roků.“³⁹

7. ČINNOST S ROMSKOU MLÁDEŽÍ V PROSTORÁCH SBORU BRATRSKÉ JEDNOTY BAPTISTŮ V BRNĚ

Třetí příklad činnosti církví vůči Romům v době komunistické totality dokumentuje to, že tato činnost skutečně nebyla omezena na určitou křesťanskou tradici ani na církevní společenství. V Brně se dali dohromady mladí křesťané kolem sboru Bratrské jednoty baptistů (BJB) a věnovali se patnáct až dvacet let romské mládeži. Někteří z nich přišli z Církve bratrské, jiní byli přímo z baptistického společenství. Všechny spojovalo ekumenické zaměření a chuť věnovat se romským dětem. V dalších letech s nimi spolupracovali mnozí další. Jejich činnost podporoval tehdejší baptistický kazatel a předseda staršovstva sboru. Celé to začalo na konci sedmdesátých let. Tehdejší předseda staršovstva sboru na to vzpomíná takto:

“Byla doba takového sychravého podzimu. Tenkrát v Brně dostávala řada Romů nové byty. A jejich děti běhaly po ulicích. Nedaleko Smetanovy ulice je park, kterému se přezdívá ‚Cigan park‘. Tam pobíhalo mnoho romských dětí na fotbalovém hřišti a hrálo fotbal. A přišel okamžik, kdy horda zvědavých dětí vtrhla do modlitebny a tam vyrušovaly hlasitým chichotáním. Po několikátém upozornění vyběhly se smíchem ven. Když se to opakovalo podruhé, tak jsem již nebyl překvapen a požádal jsem bratra, který zde studoval lesnickou fakultu, Daniela Vyhlídku, aby je vzal do suterénní místnosti a aby si s nimi tam zazpíval křesťanské písničky a řekl jim pár slov. Z toho se vyvinulo asi tak odhaduji patnáctileté věnování se romským dětem. Ovšem všechno úsilí šlo do ztracena. Oni sice chodili již předtím kolem domu ‚k velké radosti‘ nájemníků a vyptávali se, kdy už bude náboženství, ale zdálo se, že jde všechno do ztracena. Protože se poté vrátili jejich sourozenci z nápravného zařízení a ti fetovali a já

³⁹ Audiozáznam byl pořízen v Litoměřicích 30.11.2001. Přepis záznamu je doslovný.

nevím, co všechno jiného. Potom začali být vytlačováni na okraj města kvůli vysokým nájům. A tak začala tato koncentrace řídnout. A tak se nějakou dobu nic nedělo.”⁴⁰

Daniel Vyhlídka svou práci předal svému nejbližšímu spolupracovníkovi Petrovi Rausovi. Ten se pak s Romy spřátelil a věnoval se jim dvacet let. Petr Raus pochází z Brna, narodil se v rodině ekumenicky založené. Matka je členkou ČCE a otec z Církve bratrské. Děti navštěvovaly Církev bratrskou. Jak on sám říká, byli spíše spojeni s tím evangelikálním kruhem. Avšak ekumenické prostředí rodiny ho ovlivňovalo. Nyní je členem Církve bratrské v Brně na Kounicově ulici. Jeho první setkání s romskou kulturou bylo přes jeho spolužáka, s kterým studoval nebo spíše objevoval starý jazyk hindí. Později při cestách po Slovensku zjistil, že romština a hindština jsou si podobné. Ještě později se zapojil do práce s romskou mládeží v Brně. To bylo poté, když skupinka romských čtrnáctiletých dětí přišla do sboru jednoty baptistů a chtěli být vyučováni náboženství. Raus se o tomto dozvěděl od svého spolužáka, s kterým studoval na zemědělské fakultě, Daniela Vyhlídky. Ten se této skupinky Romů ujal.

Takto na to dnes Raus vzpomíná: “Ty děti tomu samy říkaly náboženství. Oni přišly nejdřív s tím, abychom jim pověděli něco o Desateru. Takže jsme začali probírat Desatero. Oni ale moc nekomunikovali. Přišli, sedli si beze slova, poslouchali, co jsme vykládali a zase odešli. Bez reakce. Ne vždy, ale bývalo to i tak. Ale za týden přišli zas. A protože vždy přišli zas, jsme měli dojem, že má smysl pokračovat. Asi po jednom nebo dvou rocích se ty bariéry začaly prolamovat. Rozběhla se komunikace, začali přivádět další lidi, zejména sourozence, ale i kamarády všech věkových skupin. Během dalších let se ta skupina rozrostla, takže potom na ty schůzky chodilo dvacet až třicet dětí od tří do patnácti let. Scházeli jsme se v suterénním prostoru v baptistickém sboru, který jsme dostali k dispozici. Někdy jsme chodili ven do parku, někdy jsme vyrazili na výlet. Ony si to pak předávaly samy mezi sebou. Během těch let tam prošlo velké množství dětí. Během roku to bývalo asi kolem 80 dětí. Daniel Vyhlídka měl tu schopnost oslovovat lidi. Dělal i to, že chodil do parku a oslovoval náhodné děti a zval je a ony pak přišly. Většinou byly z těch nižších až nejnižších sociálních vrstev.

⁴⁰ Přepis byl pořízen z audionahrávky. Záznam byl pořízen 6.2.2002 v Brně. Přepis je doslovný.

Všechny však ne. Byly to spřízněné skupiny, z nichž jedni na tom v rodině byli špatně, jedni lépe. Převažovali však z těch slabších sociálních vrstev až hodně slabé...

My jsme měli ty naše každotýdenní schůzky. Ze začátku, než se ty děti sešly, nechodily přesně, neměly ani hodinky. Troušily se asi během půl hodinky. Tak to byl volný program. Zpívalo se, hrálo se, vykládalo se. Jakmile se sešly, řeklo se: "Začíná se." Na začátek jsme se modlili. Potom jsem měl nějaký biblický program. Během roku jsme měli bodovací soutěž. A tak, než jsem začal vykládat nový biblický příběh, tak jsem se vrátil k tomu předešlému a ptal jsem se jich. Příběh jsem vykládal pomocí flanelografu. Myslím, že je dobré mít něco, aby se zaměstnaly jejich oči. Já jsem ty otázky tak formuloval, aby mohla být odpověď co nejstručnější. Oni si všichni navzájem napovídali a pak všichni dostali prostě bod. Šlo o to si ten příběh připomenout. Pozor je nutné dát na to, že ty romské děti mají nedostatky v obecných znalostech. V druhé části jsme šli buď ven do parku nebo jsme zůstali v zimě vevnitř a hráli jsme nejrůznější hry. Využíval jsem různé encyklopedie her. Ale ty hry jsem přizpůsoboval. Protože někdy se to herní schéma musí obrátit, aby to v této komunitě fungovalo. Zejména když tam byl někdo cizí. (...) Občas se pořádaly výlety. A o prázdninách jsme jezdili na tábory. Všichni ti kluci měli potíže se zákonem. Z té skupiny někteří byli i ve vězení. Jsou mezi nimi i vrazi. Ale přesto můžu říct, že to jsou všechno děti, ke kterým se já bez problémů vrátím a oni se vrátí ke mně. Já to nevidím jako nějaký zásadní problém. Rozumím tomu, proč se dostali do takových problémů. Má to svoji jakousi logiku. Je to důsledek jakési dezorientace, izolace ve společnosti. Je to problém bílé komunity, alespoň já to takto chápu."⁴¹

Sbor BJB v Brně činnost mezi Romy nepřerušil. Naopak po roce 1989 v ní pokračoval, ale v trochu jiném stylu. Petr Raus tuto činnost přerušil a nyní v ní nepokračuje. Tato misijní činnost mezi Romy se začala opírat o křesťany z Romů, kteří právě v prostředí BJB našli křesťanskou víru. S tím, že se misie mezi Romy opírá o křesťany z jejich řad, se začíná počítat od devadesátých let 20. století i na jiných místech republiky.

⁴¹ Audiozáznam byl pořízen 6.2.2002 v Brně. Přepis záznamu je doslovný.

B) KŘESŤANSTVÍ MEZI ROMY NA KONCI DRUHÉHO TISÍCILETÍ V ČR

1. VÝCHOZÍ SITUACE

Rok 1990 byl důležitým a zlomovým rokem pro všechny obyvatele Československa. Pro romskou populaci přinesla tato změna mnoho těžkostí, na které nebyla připravena. V minulosti byla vytvořena ve velkých městech celá sídliště, “ghetta”, kde bydleli pouze Romové nebo spolu s nimi česká nejnižší sociální vrstva. Tato “ghetta” zůstala přítěží pro novou českou demokratickou společnost. Pro obyvatele těchto sociálně zdevastovaných sídlišť přinesla nová doba devadesátých let 20. století problémy, které dosud nemuseli řešit, a nikdo je na tuto náročnou změnu nepřipravil. Mezi největší problémy lze s jistotou řadit dlouhodobou až několikaletou nezaměstnanost, nedovzdělanost (často chybí střední vzdělání, vysoké není vůbec) a s tím související problém kriminality. A v roce 1990 se znovu po čtyřiceti letech objevuje ve zjevné míře rasistický přístup k Romům ze strany českých neofašistů. První otevřená reakce rasismu se objevila již počátkem května 1990 a po ní následovaly další. Tyto otevřené útoky jsou podporovány skrytým lhostejným nebo odmítavým názorem na romské etnikum u ostatních obyvatel. Nezaměstnanost, ubohá sociální situace obyvatel romských sídlišť a strach z nepřátelských i život ohrožujících útoků se staly neúnosným problémem a mnoho Romů z republiky uteklo do západních států Evropy. Ze strany státu jsou činěny pokusy snížit počet nezaměstnaných Romů a pomoci především mladým Romům dokončit alespoň střední vzdělání. Tyto pokusy jsou však mnohdy pomalé a zasahují malé procento romské populace.

Českým církvím přinesl otevřený a demokratický systém, na rozdíl od romského etnika, mnoho pozitivního. Církev se mohly bez rozdílu angažovat pro veřejné věci ve společnosti. Tradiční lidové církve se angažují v sociální péči nemocným, handicapovaným a slabým sociálním vrstvám. Na náměstích všech měst se objevují kazatelé probuzeneckých církví a nových křesťanských společenství. Tato do té doby nevídaná misijní činnost evangelikálních církví zasahuje i Romy, i když to není jejím původním záměrem. První malé skupinky především mladých Romů se začínají

objevovat v některých evangelikálních společenstvích. Tito mladí Romové objevují touhu po víře, kterou generace jejich rodičů pod tíhou sociálních problémů pomalu ztrácela. Nelze ale hovořit o rychle stoupajícím zájmu o evangelikální křesťanství. Postupně však během devadesátých let dostává misijní činnost konkrétnější obraz a je zaměřovaná na romské komunity. Největší intenzity dosáhla na přelomu tisíciletí.

Katolická církev a tradiční české evangelické církve se po roce 1989 snažily znovu vybudovat své celospolečenské místo. Na rozdíl od evangelikálních církví je skladba členů v tradičních církvích tvořena staršími lidmi, kteří si velice dobře pamatovali komunistickou perzekuci křesťanů. Avšak také si uvědomovali svou odpovědnost za společenské problémy v širším - až politickém - smyslu. S pomocí partnerských církví v západních státech zakládají charitní a diakonická střediska zaměřená na pomoc nejslabším sociálním vrstvám. Většina z nich není zaměřena specificky na určitou národní skupinu a pomoc je poskytována bez rozdílu všem. Později asi od poloviny devadesátých let se začínají objevovat střediska, která chtějí speciálně řešit problémy, jež přinášejí Romové a zvláště romská mládež ve městech.

Dalším prvkem - a to dosti významným - bylo přispění té části romského etnika, jež nepatřila ke skupině nejslabších vrstev, k misii a cílené práci církví s romskými komunitami. Tato část Romů je specifická tím, že je mezi nimi vyšší procento lidí, kteří dosáhli středního i vysokého vzdělání. Někteří z nich se dostali ke křesťanství již za doby komunistické totality a měli za sebou výuku katechismu v různých církvích, nejčastěji římskokatolické. Z této romské sociální vrstvy se ihned v roce 1989 rekrutovali romští reprezentanti, kteří se angažovali i v celostátní politice. 9. 12. 1989 proběhlo celostátní setkání romských zástupců v Praze, na němž byl zvolen užší přípravný výbor Romské občanské iniciativy. Vznikající politická reprezentace Romů se stala součástí koordinačního centra Občanského fóra a začala vydávat cyklostylovaný bulletin *Romano lav* (Romské slovo). Podobná organizační a publicistická aktivita se rychle rozvíjela i v dalších městech. V roce 1990 byla na ministerstvu vnitra registrována politická strana *Romská občanská iniciativa* jako právnická osoba a mohla vyvíjet politickou činnost na území ČSFR. A v prvních demokratických volbách Romská občanská iniciativa v koalici s Občanským fórem a Verejnostíou proti násiliu

kandidovala v parlamentních volbách a získala čtyři mandáty ve Federálním shromáždění. V průběhu roku kulminovala etnicko-politická aktivita Romů, která vedla ke vzniku několika romských organizací a subjektů, jakými byl *Kulturní svaz občanů romské národnosti*, *Demokratický svaz Romů* aj. Tříštění romského hnutí se nepodařilo zastavit, takže vznikaly další organizace, jako *Hnutí angažovaných Romů*, *Společenství Romů Moravy a Slezska*, *Romské křesťanské demokratické sdružení*, *Malice romská* etc.

2. ROMSKÁ KŘESŤANSKÁ OBNOVA

Vedle politicko-kulturní aktivity romských sdružení a hnutí na počátku nového demokratického období v Československu se s velikým zápalem angažovali i Romové, kteří vyznávali křesťanství. Sdružovali se v Romském křesťanském demokratickém sdružení, jejímž zakladatelem a předsedou je *PhDr. Vladimír Oláh*.⁴² Sdružení nebylo závislé na určité české církvi. Jeho činnost byla ekumenická a jeho členové byli romští křesťané, kteří vyrůstali v různých prostředích a tradicích od evangelikální až po konzervativní římskokatolickou. Toto romské sdružení se odlišovalo od ostatních tím, že vedle romských tradic a jazyka chtěli znovu probudit v romském etniku křesťanskou víru. Vedle “romano lav” (romského slova) kladli na první místo “Devleskero Lav” Boží Slovo. Svědectvím tohoto zaměření je výzva všem Romům V.Oláha na počátku roku 1994:

“Drazí a milovaní Romové, romští představitelé a podnikatelé, nastal čas, kdy společně musíme přemýšlet o budoucnosti svých dětí. Podle toho, jak se rozhodneme dnes, bude

⁴² *V. Oláh* se narodil dne 22. 5. 1947 ve městě Stropkov, okres Svidník. Po skončení ZDŠ absolvoval hornické učiliště v Rožnavě. Po ukončení učiliště začal na doporučení vedení učiliště navštěvovat Střední průmyslovou školu hornickou, kde přerušil studia v 2. ročníku a nastoupil do zaměstnání v Ostravsko-karvinském revíru na dole Julius Fučík v Petřvaldě. Odtud nastoupil k výkonu vojenské prezenční služby, kterou absolvoval v letech 1966-1968. V průběhu let 1968-1986 absolvoval úplné středoškolské vzdělání s maturitou při zaměstnání a filozofickou fakultu Univerzity Pavla Josefa Šafaříka v Košicích, obor výchova a vzdělávání dospělých na fakultě v Prešově. V druhé polovině osmdesátých let se odstěhoval do Prahy. V roce 1991 absolvoval manažerský kurz a nastoupil jako manažer Občanského hnutí, kde tuto funkci vykonával profesionálně. Kandidoval do ČNR. Je členem těchto organizací: Český helsinský výbor, Helsinské shromáždění v ČR, Dům za sjednocení Evropy, Nadace Tolerance.

vypadat jejich budoucnost. Co pro to můžeme udělat? V první řadě si musíme uvědomit, že jsme Romové. Hledejme tedy to, co je nám všem drahé a co nás spojuje. Zanechme svárů, pomluv a závisti. Najděme dobrou vůli jít ruku v ruce, společně obhajovat svá práva, ale také otevřeně, upřímně hovořit o svých povinnostech vůči společnosti, i když máme různé názory. Náš společný cíl je důležitější než osobní zájmy, které nemusí být ku prospěchu všech, avšak mohou všem ublížit. Prosím všechny, abychom si navzájem odpustili a našli pokoj ve svých srdcích. Přikročme ke sjednocení! (...) Přeji všem Romům do roku 1994 lásku Kristovu a pokoj, zdraví a štěstí. Savore Roma jekhetane!”⁴³

Mezi Oláhovy další aktivity patřilo uspořádání romské mše svaté v roce 1991 v kostele sv. Václava v Praze-Smíchově. Mši celebroidal biskup František Radkovský a byli přítomní i další biskupové, například biskup Josef Koukl. Mše se konala za sjednocení Romů, lásku, toleranci, porozumění mezi lidmi, spojení s Bohem. A ve spolupráci s dalšími Romy byla uspořádána ekumenická evangelizace v Brně ve sboru BJB, kde aktivně sloužil Rom Miroslav Rychter ve spolupráci s dalšími, jako byl např. již zmíněný Petr Raus.

V rámci Romského křesťanského sdružení byla založena i Matice romská. Ocituji krátce z jejích stanov: “Matice romská je odborná vzdělávací společnost, jejímž cílem je všestranné vzdělávání Romů. Není zaměřena jen na členy. Členové jsou většinou odborníci, vzdělávací pracovníci, věřící křesťané a lidé, kteří se zabývají romistikou a jsou ochotni vzdělávat Romy. Matice romská bude mít svoje pobočky v bývalých krajských městech; tyto pobočky si vypracují vlastní vzdělávací střediska, ve kterých budou vyvíjet činnost vzdělávací, osvětovou podle předložených projektů. Společnost není založena na masovosti, ale na odbornosti. Bude sloužit všem romským organizacím a všem Romům.”⁴⁴

⁴³ Citováno podle kopie rukopisu.

⁴⁴ Citováno podle kopie dopisu Dr. Vladimíra Oláha úřadu předsednictva vlády ČSFR ze dne 6. 8. 1991

Vedle její vzdělávací činnosti a propagace pozitivního image Romů je její největší zásluhou, že vyšel překlad Janova evangelia ve východoslovenském dialektu romštiny a později i překlad Skutků apoštolských.⁴⁵ Na překladu spolupracovali Vlado Oláh a Ivana Kultová. Vedle těchto biblických knih má Oláh zásluhu na vydání romskočeské katechetické příručky *Bůh mluví ke svým dětem*,⁴⁶ kde jsou přeložené některé příběhy ze Starého i Nového zákona do romštiny. Překlad je v některých částech volný. Překlady se mezi Romy příliš neujaly, avšak velkou měrou přispěly k dobrému image Romů před většinovou společností. Díky romskému “obrození” dojde jistě i mezi Romy ke kladnějšímu přijetí psaného slova a poté bude jedině dobře, že tyto knihy jsou na světě.

V roce 1993 se Vladimír Oláh obrátil na všechny křesťanské církve s písemnou výzvou: “Vyzýváme všechny bratří (sic), křesťany, kteří milují Romy a chtějí jim pomoci přinášet radost do jejich domovů, kteří jim chtějí přinést lásku Kristovu a vědomí, aby se mohli cítit plnohodnotnými spoluobčany. S Boží pomocí chceme založit duchovní správu pro evangelizaci a pastorační práci Romů v České republice. Prosíme proto kněží i laiky z řad Romů a Neromů, kteří by chtěli na tomto poli spolupracovat, aby se co nejdříve - písemně či telefonicky - přihlásili. Děkujeme předem a těšíme se na požehnanou spolupráci v Pánu podle slov našeho Spasitele: „Cokoli jste učinili komu z bratří těchto mých nejmenších, mně jste učinili.“⁴⁷

Tato výzva byla rozeslána České biskupské konferenci (ČBK), Ekumenické radě církví (ERC) a Salesiánské inspektorii sv. Jana Boska. Podle korespondence, kterou mezi sebou vedla Matice romská a zmíněné církevní orgány, bylo snahou Matice romské zapojit všechny křesťanské církve k obnově celého romského etnika díky cílené evangelizaci jako jediného léku. Předseda PhDr. Vladimír Oláh odeslal během roku 1993 ještě několik dopisů všem těmto organizacím. Předseda Matice romské dále

⁴⁵ *Skutky Apoštolů - So kerenas le devleskere bičhade*. Překlad: Vladimír Oláh, Ivana Kultová. 1. vyd. Praha 2000

⁴⁶ BECK, Eleanore. *Bůh mluví ke svým dětem. Biblické vyprávění. - O Del vakerel ke peskere čhave. Vakeribena pal e Biblia*. Přeložil Vladimír Oláh, Gejza Demeter. 1. vyd. Praha 1992

⁴⁷ Citováno podle kopie rukopisu.

navrhuje ČBK ve svém dopise ze září 1993: “Obracím se k Vám s návrhem, aby byl vyčleněn samostatný biskup pro otázky Romů v České republice a aby mu byla ku pomoci přidělena rada složená z kněží a laiků, mezi nimiž by byli též Romové. Svatému otci Janu Pavlu II. jsme zaslali obdobný návrh na vytvoření celoevropské duchovní rady a rad v jednotlivých zemích. Dále navrhuji, aby bratří salesiáni vytvořili salesiánské středisko výchovy a vzdělávání pro romskou mládež, neboť mají v tomto směru zkušenosti, a dále aby výše navržená duchovní rada vytvořila evangelizační skupinu, která by evangelizovala Romy v ČR. Vyžaduje to doba, ale i vysoká kriminalita, která je mezi Romy. Právě evangelizace je nejlepším lékem, který pomůže snížení této kriminality, a tím většímu porozumění mezi občany v České republice.”⁴⁸

ČBK přivítala iniciativu Matice romské a ustanovila litoměřického biskupa Josefa Koukla předsedou komise pro záležitosti romského obyvatelstva při ČBK. A v litoměřické diecézi byl vedením duchovní rady pro pastorační Romů pověřen páter Jančík, který sám již byl dříve aktivní v pastorační Romů v severních Čechách. V. Oláh se však ještě jednou obrátil na sekretáře ČBK Václava Slouka s dalším návrhem ve svém dopise v říjnu 1993: “Jsme velice spokojeni s tím, že se připravuje duchovní rada pro Romy, avšak zároveň jsme si vědomi toho, že sekretář duchovní rady P. Jančík je velmi zaneprázdněn duchovní správou, kterou vykonává v Děčíně, a proto bychom navrhovali, zda by nebylo možno jej uvolnit pro evangelizaci Romů. Víím, že v Severočeském kraji je nedostatek kněží a proto bychom doporučovali požádat některou, např. moravskou diecézi, kde je kněží dostatek, o náhradu místo něj, aby se mohl věnovat čistě jen evangelizaci Romů, která je v současné době velice potřebná, též pro zmírnění kriminality Romů. Snížením kriminality mezi Romy a jejich integrací do společnosti se zmírní protiromské nálady v obyvatelstvu. Věříme, že nás chápete a že tuto naši snahu s pochopením podpoříte.”⁴⁹

Katolická církev neustanovila žádného ze svých kněží, který by měl za úkol se speciálně věnovat pouze Romům v severních Čechách. Avšak v polovině devadesátých let byl z jihomoravské diecéze přidělen jeden kněz jako nástupce pátera Jančíka

⁴⁸ Z dopisu Vladimíra Oláha 15.9.1993 sekretáři ČBK Václavu Sloukovi.

⁴⁹ Z dopisu Vladimíra Oláha 29.9.1993.

v Děčíně. Ten převzal práci pátera Jančíka se zřetelem na péči o Romy v severních Čechách. Páter Jančík začal působit v krajském městě Ústí nad Labem. Pravidelně se schází komise pro záležitosti romského obyvatelstva pod vedením biskupa Koukla a jeho zástupce z řad kněží. V každé diecézi je určen jeden kněz nebo laik pro koordinaci pastore romského obyvatelstva. Ti jsou jak z řad Romů, tak i z řad Neromů. V každé diecézi je pastore Romů specifická; v některé diecézi ji vykonávají kněží, jako např. v děčínské farnosti nebo v Brně Zábřovicích, jinde ji mají na starost řeholní řády, speciálně salesiáni. Pro všechny kněží platilo, že při žádosti o svátost křtu ze strany Romů jim musí být vyhověno, pokud přijdou alespoň dvakrát k osobnímu rozhovoru a naučí se z paměti modlitbu Otče náš, Zdrávas Maria a vyznání Věřím v Boha. Nebo alespoň dvě z těchto tří.

Ve svobodné době se pro evangelizaci Romů rozhodly i evangelické církve. Patřily mezi ně církve, které jsou členy ERC, ale také církve, které v Ekumenické radě církví v ČR sdruženy nejsou. Matice romská se tedy obrátila i na ERC s žádostí, aby byla založena ekumenická rada pro evangelizaci Romů. Jménem ERC odpověděla její tajemnice paní Mandysová: "Považuji tento Váš dopis za velice závažný a děkuji Vám, že víru v Ježíše Krista považujete za zdroj naděje pro budoucnost pro všechny obyvatele bez rozdílu. Prosím Vás, abyste počkali na vyjádření, podám Vám ihned po zasedání zprávu. Mohu Vás však ujistit, že církevní orgány v naší republice i v zahraničí jsou Vaší myšlenky velice nakloněny."⁵⁰ Řídící výbor ERC se sešel v září 1993 a rozhodl o založení *Ekumenické rady pro evangelizaci Romů*, v níž zasednou lidé, kteří byli či hodlají být aktivní v této činnosti a jsou členy některé církve sdružené v ERC. Ti, kteří v ERC sdruženi nejsou, do rady nebyli přizváni, ale byla s nimi navázána spolupráce. Předsedou se stal Petr Raus.

V roce 1994 začal být zpracováván projekt *Theorom*, na který poskytla finanční prostředky Světová rada církví. Projekt byl v dalších letech částečně uskutečňován. Skládal se z těchto činností: semináře o Romech nebo pro Romy, v roce 1996 byl otevřen nultý ročník pro romské děti při základní škole v Pardubicích, v roce 1998 se

⁵⁰ Z dopisu ERC 21.7.1993 Vladimíru Oláhovi.

uskutečnil první ročník semináře Romské dítě v neromské rodině. Jedním z cílů projektu Theorom byl popud k vyučování romštiny na teologických fakultách, který však ihned na počátku nebyl dosažen. V roce 1999 odešel z rady Petr Raus. Rada se musela potýkat s problémem odchodu členů a bylo zapotřebí nalézt nové pracovníky z řad církví v ERC. Od roku 2000 se každoročně koná celonárodní křesťanská romská konference, která je vždy pořádána určitou církví ve spolupráci s ERC. Charakter této konference je tedy vždy podmíněn prostředím církve, jež ji pořádá.

III. KAPITOLA: SOCIÁLNÍ A MISIJNÍ ČINNOST JEDNOTLIVÝCH CÍRKVÍ MEZI ROMY V ČR

A) DŮLEŽITOST MISIE

1. SOUČASNÁ PODOBA MISIE

“Misijní činnost není nic jiného a nic menšího než zjevování - epifanie - Božího plánu a jeho naplňování ve světě a v jeho dějinách; v nich Bůh prostřednictvím misí zjevně uskutečňuje dějiny spásy. Jaké cesty sleduje nyní církev, aby dosáhla tohoto výsledku? Misie je jedinou, ale komplexní skutečností, která se rozvíjí v různých formách a má v současné církvi a v současném světě mimořádný význam. Člověk dnešní doby věří víc svědectví než učitelům, víc zkušenosti než nauce, víc životu a skutkům než teorii. Svědectví křesťanského života je nenahraditelnou formou misí. Kristus, v jehož poslání pokračujeme, je hlavním ‚svědkem‘ (Zj 1,5; 3,14) a vzorem křesťanského svědectví. Duch svatý provází cestu církve a dává jí účast na svědectví, které sám vydává o Kristu (srov. Jan 15,26-27). První formou svědectví je život misionáře, křesťanské rodiny a křesťanského společenství; tato forma dává poznat nový způsob chování. Misionář, který přes všechny hranice a lidské slabosti žije prostě podle Kristova vzoru, je Božím znamením a transcendentní skutečností. Toto svědectví mohou a musí však v církvi vydávat všichni tím, že se snaží napodobit božského Mistra; v mnohých případech je svědectví jedinou možnou formou být misionářem. Evangelijní svědectví, které svět bere nejvíc vážně, je pozornost vůči lidem, láska k chudým a malým, k trpícím. Obdarovací charakter tohoto postoje a této aktivity odlišuje se hluboce od běžného lidského egoismu a vyvolává otázky po Bohu a po evangeliu. Rovněž angažování se ve prospěch míru, spravedlnosti a lidského rozvoje je evangelijním svědectvím, jestliže znamená pozornost vůči člověku a je-li orientováno na jeho celkový rozvoj.”⁵¹

Ve 20. století, a pak zejména v jeho druhé polovině, přestává být misie výhradní záležitostí věrouky, tj. nalezení způsobu k rozšíření výlučného poselství o Kristu. Misie

⁵¹ Jan Pavel II: *Redemptoris missio*, V.kap., odst. 41.-42. In: www.kebrle.cz/katdocs/

Ježíše Krista tu je pro svět a potřeby světa pro ni. Přesněji to znamená, že misie zaujímá stále větší úlohu v církvích jakožto reakce na konkrétní potřeby globálního i lokálního světa; cílem bývá zmírnit nebo odstranit trápení lidí či tíživé sociální problémy společnosti a celého světa. A to bez ohledu na národní, náboženskou či věroučnou příslušnost jednotlivého člověka. Misie neztratila ani nadále svou vyučovací formu, ale pozvolna se její charakter a metody obměňují podle charakteru vyučované skupiny. Pověření katecheti vynášejí z pokladů katechetismů to, co je pro určitou věkovou nebo sociální vrstvu přijatelné. Takovým způsobem, aby svědectví vlastní či někoho jiného o skutečích a slovech Krista bylo stručné a živé. Misionáři se již nevydávají pouze na území, která jsou tradičně s křesťanskou misí spojována, ale stále větší misijní úsilí se obrací k územím uprostřed křesťanské civilizace. Misionáři se obrací na lokální prostředí, kde žijí sociální vrstvy nebo specifické věkové skupiny, které žijí často izolovaným způsobem života od okolní společnosti nebo jejichž charakter chování je po dlouhé období nedotčen poselstvím evangelia.

Tento poměrně nový způsob křesťanské misie zasáhl na konci 20. století i území České republiky. Díky otevřeným hranicím se sousedními státy jsme se stali pro celý křesťanský svět i my novým misijním územím. Český stát je ze sociologického pohledu státem s největším procentem obyvatelstva, které nemá hlubší povědomí o křesťanství nebo jej přímo odmítá nebo se často přiklání k pseudospiritualitám či novým náboženským směrům, jež se zde objevily. Vedle tohoto misijního důvodu na českém území je zde podle mého názoru ještě silnější důvod pro misijní svědectví, a tím je problém sociálních a národnostních menšin, které žijí izolovaně od většinové společnosti, a díky této izolaci narůstají problémy se vzájemnou komunikací, což přináší mnoho dalších společenských problémů. Křesťanští misionáři a církevní společenství se i na našem území snaží svou prací přispět evangelijním svědectvím k proměně těchto vrstev na okraji společnosti i všech ostatních skupin dosud nezasazených lidí poselstvím Ježíše Krista. Níže podrobně popíšu misijní úsilí na českém území, které se věnuje specificky romskému etniku a problémům s ním spojenými. Přehled zabírá časové období zhruba deseti let. Průzkum jsem prováděl v roce 2001 a částečně v roce 2002.

2. *PODMÍNKY PRO MISII MEZI ROMY*

Než se pokusím shrnout dosavadní výsledky či spíše stav misijní služby mezi Romy v České republice, je nutné se nejdříve věnovat podmínkám, z jakých tato misie vyrůstala a vyrůstá, jaké uplatňuje metody a kdo je touto službou pověřován. Hlavní důvod misijní služby mezi Romy byl a stále dosud je jejich sociální a společenský úpadek. To se týká především skupin, které jsou ekonomicky slabší až nejslabší v rámci celé republiky. V první i druhé kapitole jsem se již přičinám tohoto sociálního úpadku podrobně věnovat. Ani na konci 20. století se úpadek nezastavil; pouze došlo k jeho zpomalení. Zvláště pak v oblastech s vysokou koncentrací Romů na jednom místě se staly problémy mezi nimi a českým obyvatelstvem viditelnější a nabývaly na síle. Sociální úpadek se však rozhodně netýká celého romského etnika, avšak jeho nejslabší část je procentuálně větší, ačkoli nelze žádnou věrohodnou statistikou přesný údaj doložit. Problémy, s nimiž se potýká i určitá část českého obyvatelstva, se stávají v prostředí romských komunit viditelnější a často je zasahují jako první.

Křesťanská misie se vyvinula jako reakce na tíživou životní situaci některých romských komunit a na jejich problémy, na které poukazovala česká společnost. Budeme-li se zabývat křesťanskou misí mezi Romy, nemůžeme mluvit o rozsáhlé misii ani co do počtu jejích pracovníků ani co do územního rozsahu. Ve skutečnosti se jedná o svědectví jednotlivých křesťanů či menších společenství. Tato svědectví, díky nimž Romové změnili svůj dosavadní způsob žití, nabízejí řešení problémů. Křesťané, kteří se podílejí na misijní práci s romskými komunitami, chtějí touto cestou bojovat proti vysoké kriminalitě, závislosti na návykových látkách (alkohol, drogy aj.), prostituci a proti dalším negativním jevům. U romských dětí k tomu rovněž přistupují problémy s docházkou a výukou v základních školách. Všechny tyto jevy byly podnětem pro službu mezi Romy již na počátku devadesátých let 20. století a jsou důvodem pro misii i na počátku 21. století.

3. *PODOBA MISIJNÍ SLUŽBY MEZI ROMY*

Podoby a metody misijní práce mezi Romy jsou rozmanité. Rozdíly lze pozorovat v postoji k evangeliu Ježíše Krista a jeho výkladu v různých církvích, prostředích a tradicích. Při svém průzkumu jsem se setkal s přístupem fundamentálním (resp.

konzervativním), což vedlo k autoritativnímu přístupu k misii, i s přístupem liberálním. Jak je zřejmé z přehledu, misijní práce se profiluje buď jako sociální pomoc (diakonická a charitní střediska, nízkoprahový klub aj.) nebo jako činnost zaměřená na zvěstování evangelia. Avšak nikde nenalezneme pouze jednu z těchto složek misijní činnosti. Patrné rozdíly lze však pozorovat v důležitosti a v pořadí, tedy zda je evangelijní zvěst zprostředkována především skrze sociální pomoc chudým a slabým, nebo zda je na první místo položen důraz na předání poselství o Kristu, které je zvěstováno jako zjevení záchrany pro všechny národy.

Sociální pomoc je poskytována na všech místech především romským dětem, a to od tří do asi dvaceti let. Z padesáti procent se tato činnost odehrává na místech k tomuto účelu speciálně určených a z padesáti procent v prostorách místního církevního společenství. Jako hlavní důvod, proč se věnují především dětem, všichni shodně uvádějí, že děti jsou nejlépe zasažitelní, nejlépe se s nimi navazují kontakty a také jsou právě děti nejhůře postiženy sociálním úpadkem romských komunit. Převládá názor, že chceme-li pomoci romskému etniku, je nutné začít u dětí a mladých lidí. Ve všech křesťanských střediscích je těmto dětem v první řadě nabízena pomoc s výukou formou doučování a také jsou zde nabízeny různé aktivity, jako jsou volnočasové kroužky a také pravidelné výlety, na které by se z důvodu svého sociálního postavení nedostaly. Zde také platí, že čím pestřejší je program a čím více je naplněn zážitky, tím více dětí přichází. Ve střediscích tohoto typu se především zdůrazňuje výchova dětí dovednostem, návykům a hodnotám, které jim jejich romská rodina nemůže předat; děti navštěvující křesťanská střediska totiž téměř vždy pocházejí z rodin sociálně nejslabších. Zvěst o spáse skrze Krista je zde nabízena formou vyučování biblickým znalostem, přesněji řečeno jde o seznámení se s Biblí. Evangelijní svědectví má formu ukazování lásky Boží a Božího řádu skrze konkrétní lidské činy.

Poněkud odlišná forma misie mezi romskými dětmi a mládeží naopak pokládá za přednější zvěstovat Krista osobním přímým zvěstováním Slova v domácím prostředí či ve velkém shromáždění. Prvořadým cílem je dovést Romy do křesťanského společenství, aby se z nich stali vyznávající křesťané, kteří se vydali ve svém životě na novou cestu utvořenou Slovem Ježíše Krista. Tento způsob misie je úzce propojen

s místním křesťanským společenstvím. Ani v tomto misijním postupu ovšem nechybí důraz na sociální pomoc slabým romským rodinám, které mají mnoho problémů a nedorozumění s úřady nebo problémy jiného charakteru. Avšak podle mého osobního průzkumu poskytování sociální služby, jakkoli je zde důležitou složkou, slouží spíše jako nezbytný důkaz pro zvěst o evangeliu; stává se evangelijním svědectvím v současnosti. Tato forma misie zasahuje i mezi dospělé Romy.

Nelze však určit, která z těchto dvou forem misijní služby je účinnější. Úspěšnost je určována tím, do jakého prostředí je misie směřována, počtem pracovníků, kteří se na ní podílejí, a také jejich znalostí problematiky romského prostředí a služby mezi nimi. Všichni, kteří s touto službou začínali, mi sdělili, že na počátku neznali o romském etniku a jeho prostředí téměř nic a vše se postupně učili. K této službě je přivedla jednak lítost či soucit při přímém setkání se sociální situací Romů, jednak jejich obdarování k misii mezi trpícími, chudými a slabými lidmi obecně. Problémy s romskou komunitou v jejich okolí byly obvykle tím správným impulsem pro tuto činnost. Misii mezi Romy se věnují teologové (faráři, kněží) i laici, ovšem počet laických “misionářů” dalece převyšuje počty angažovaných farářů/kněží.

Na počátku 21. století lze s určitostí říci, že na misii mezi Romy mají podíl všechny české církve; některé se pro misijní cestu rozhodly dříve, jiné zcela nedávno. Díl účasti není rovnoměrný; není to však výsledkem konkurence nebo nedostatku příležitostí. Domnívám se spíše, že je to důsledkem vnitřního stavu uvnitř jednotlivé denominace či církevního společenství, tj. možnostmi pro misijní angažovanost v rámci struktury denominace. Stejně důležité je rovněž vnímání vztahu k romskému etniku uvnitř společenství a také to, zda se na konkrétním místě nalezne osoba, která by byla touto službou pověřena. Jak ukáže následující přehled dosavadního stavu misijní služby mezi Romy, který je členěn podle jednotlivých denominací, největší díl zaujímá církev římskokatolická. Procentuálně je však shodný s podílem všech protestantských církví dohromady. Mezi protestantskými denominacemi je misie mezi Romy rozšířena v církvích evangelikálního typu, kde je dán misii obecně velký prostor, v němž mohou prokazovat a osvědčovat svou víru laičtí členové za podpory kazatelů. Ostatní protestantské denominace (lidové církve) mají ve svých řadách jednotlivce, kteří se

angažují v pomoci romskému etniku v občanských sdruženích, diakonických střediscích a také v rámci místních církevních sborů, ovšem často bohužel bez široké podpory. V prostředí Církve římskokatolické se misijní službě věnují pověřeni pracovníci a především katolické řády.

Ve svém přehledu jsem se snažil popsat stav misijní služby co nejpodrobněji a ve velkém rozsahu. Avšak přehled je spíše shrnutím, a tak neodpovídá skutečnému stavu. Některá střediska a církevní společenství, jež se nějaké romské komunitě věnují, nejsou uvedena, avšak charakter jejich činnosti není v mnohém odlišný od těch zde vybraných. Popis si nevšímá pouze charakteristiky činnosti, ale také částečně důvodů, postojů a pocitů člověka, který má misijní či sociální službu na určitém místě na starost. Pokládám to za důležité pro vyjádření obecných i jejich osobních (dobrých i špatných) zkušeností i konkrétních chyb.

B) VLASTNÍ PŘEHLED MISIJNÍ ČINNOSTI CÍRKVÍ

1. CÍRKEV ŘÍMSKOKATOLICKÁ

Největší křesťanské církvi v České republice odpovídá i rozsah činnosti v oblasti pastorace a misie mezi Romy. Tato činnost spočívá v práci kněží, laiků a především řeholních řádů. Ovšem všechny tyto složky nezaměřují svou činnost specificky na jednu etnickou skupinu, nýbrž na všechny bez rozdílu rasy, pohlaví či náboženství. Do styku s určitou romskou komunitou se dostaly tím, že svou práci soustředily na konkrétní místo, kde je vysoká koncentrace romských obyvatel, a proto jsou nuceny se vypořádat s problémem, který vidí ve svém bezprostředním okolí.

K církevním řádům, které se rozhodly zaměřit na misijní a sociální činnost i mezi Romy, patří Salesiáni sv. Dona Boska či Malé sestry Ježíšovy. Na počátku je tato činnost v řádu Societas Jesu.

Salesiánská střediska se zaměřují na romskou mládež různého věku. Jsou to střediska v Ostravě, v Českých Budějovicích a v Teplicích. Tato střediska vznikala postupně

během devadesátých let. Společné je pro ně právě to, že jsou situována do míst s vysokou koncentrací romského obyvatelstva, a to spíše problémového; těmito problémy jsou vysoká kriminalita, prostituce, problémy s výukou na základních školách. Salesiánská střediska navazují na metodiku a zkušenost salesiánského řádu, který se vždy zaměřoval na problémovou mládež. Aktivita se soustřeďují především na děti a mládež, která není podchycena jinými zájmovými útvary a má výchovné problémy. Salesiáni se snaží věnovat všem bez rozdílu rasy a náboženského přesvědčení. Vzhledem ke složení obyvatel sídliště tvoří značnou část návštěvníků těchto středisek Romové. Činnost středisek spočívá vedle pravidelné oratoře (herna), a prázdninových pobytů. Snahou je vytvořit prostředí, kde mohou mladí lidé užitečně strávit svůj volný čas, rozvíjet své schopnosti, záliby a také prožít přátelství a dobrodružství s kamarády. Aktivní přítomností pedagogů se snaží předcházet negativním vlivům. V prostorách střediska při pořádaných akcích se nesmí kouřit, nepodává se alkohol a netolerují se drogy. Nabídka volnočasových aktivit může být rozmanitá podle možností střediska. Podle programu střediska v Teplicích lze ukázat, jakého zaměření jsou nabízené aktivity, které střediska nabízejí. "Kroužky: počítače, meteorologie, německý a anglický jazyk, výtvarná činnost, zpěv, jak se stát dospělým, míčové hry, fotbal, volejbal, povídání o Bibli, diskusní skupiny. Doučování: matematika ZŠ i SŠ, český jazyk, anglický jazyk. Nepravidelné akce: letní tábory, 'Léto v sídlišti' = čtyřtýdenní program (výlety, sportovní akce, víkendové pobyty pro děti ze sídliště)."⁵² Pracovníci těchto středisek si nejčastěji stěžují na nedochvilnost a nepravidelnou docházku romských dětí. Také se dosud nepodařilo vyřešit problém nechtěné segregace romských a neromských dětí, která se objevuje ve všech střediscích, kam chodí i romská mládež. Fungují tak paralelně vedle sebe akce pro romskou mládež a program pro děti ze sídliště či nejbližšího kostela. Tento problém se někde snaží řešit pořádáním sportovních soutěží (např. středisko v Ostravě Vítkovicích), kdy jsou pevně daná pravidla pro všechny bez rozdílu a všichni se jimi musí řídit a jsou hodnoceni podle jednotné stupnice. Počet romské mládeže, která navštěvuje středisko, je rozdílný a také

⁵² In: Sborník "Práce s romskou mládeží". Salesiánská provincie Praha - Odbor pastorační mládeže. 2002. s. 89

přístup ze strany pracovníků střediska k Romům je odlišný. Salesiánská střediska si spíše kladou za cíl vytvořit volnočasovou aktivitu pro děti na sídlištích a tak předcházet dalším problémům.

Odlišnou formu práce mezi Romy nalezneme v prostředí *řádu Malých sester Ježíšových*.⁵³ Tento řád je v České republice nový. U nás nalezneme fraternity pouze v Praze a v Děčíně-Boleticích. Malé sestry Ježíšovy navazují na spiritualitu Karla Foucaulda, který založil řád Malých bratří Ježíšových. Podle jeho vzoru vytvořila první fraternity sestra Magdaléna a po druhé světové válce se stal řád Malých sester Ježíšových celosvětovým řádem. Charakteristické pro jejich spiritualitu je, že zakládají své fraternity vždy nejbližší k těm, kterým mají ukazovat zvěst evangelia svým prostým životem. Např. v západní Evropě putují společně s kočovnými Romy. Jejich teologie vychází z myšlenky, že je nutné se dívat na Ježíše od jeho narození, přes obyčejný život uprostřed jeho rodiny v Nazaretu až po jeho potupnou smrt. To znamená - Ježíš jako bezmocné a nuzné dítě v jeslích, Ježíš jako dělník tesař, Ježíš, jenž žije vůli Otcovu, Ježíš - láska.

Fraternita Malých sester Ježíšových je vždy vytvořena v přirozeném prostředí např. městského sídliště nebo romské osady. Je obsazena třemi sestrami. Panelákový byt nebo vůz kočovných Romů či jiné obydlí je vždy uspořádáno tak, aby nechybělo místo pro prostou kapli. Takovým místem se stává např. jedna z místností bytu, která je uspořádána jako kaple. Je zde oltář, na němž leží otevřená Bible, a nad ním je monstrance a kříž. Pro Malé sestry Ježíšovy je specifická ikona v podobě sochy panny Marie s Jezulátkem, které drží pouze na svých dlaních a nabízí ho světu. Symbolem řádu Karla Foucaulda je srdce protnuté křížem. Vedle nutné kontempace a denních (ranních i večerních) modliteb a studia Písma vykonávají sestry i misijní činnost směrem ke svému nejbližšímu okolí. Jejich misie je specifická metodou spolužití a otevřeností ke každému člověku.

⁵³ Následující výklad se opírá zejména o dopis malé sestry Magdaleny Ježíšovy všem, které bratr Karel Ježíšův volá za sebou do fraternity malých sester Ježíšových, ze září 1952 (vnitřní materiál řádu Malých sester Ježíšových).

V České republice žijí Malé sestry Ježíšovy uprostřed jednoho pražského sídliště a od roku 1992 v Děčíně-Boleticích na sídlišti, kde je cca 60-80 procent Romů a všichni Romové i Neromové patří mezi sociálně slabé vrstvy. Bydlí zde tři sestry v dvoupokojovém bytě v běžném panelovém domě, jakých je tu několik. Romské děti i dospělí se s nimi setkávají na ulicích nebo na chodbě panelového domu, kde bydlí. Ve všední den chodí všechny sestry do zaměstnání, pokud nějaké seženou. Každou sobotu mají tzv. den otevřených dveří, kdy zvou k sobě na návštěvu každého ze svých sousedů nebo ony navštěvují je. Nejčastěji a v největším počtu je navštěvují romské děti. S nimi si povídají, zpívají z křesťanského zpěvníku etc. Děti jsou právě těmi, kteří s nimi přijdou do kontaktu nejdříve a nadále je s velkým zájmem vyhledávají. Dospělí je oslovují méně často. Lidé na sídlišti je vnímají jako součást života na tomto sídlišti a vyhledávají je, pokud něco potřebují. Jejich cílem je pouze spolužít s lidmi na sídlišti a ukázat názorným příkladem cestu komunikace mezi ateisty a křesťany nebo Romy a Neromy. Proto se jejich činnost jeví jako velmi zdlouhavá, nepřinášející viditelné výsledky. Pro Romy na sídlišti i pro ostatní jsou ony první (a často i jedinou) příležitostí setkat se s křesťanstvím přímo. Některé romské ženy využívají tuto možnost k osobním pastoračním rozhovorům o svých životních problémech. A romské děti je občas rády navštěvují a projevují zájem se tiše modlit v jejich prosté kapli. Od roku 1992 se sestry setkaly s mnoha romskými dětmi, z nichž jsou nyní některé ve věku dospívající mládeže. Ony samy přiznávají, že z těchto romských dětí se nestaly dobří křesťané. Avšak vytvořily si s nimi dobrý vztah důvěry a mohou s nimi kdykoli bez obav navázat na ulici komunikaci, aniž by měly strach např. ve večerních hodinách.

Dalším katolickým řádem, který se začal misii mezi Romy věnovat, je řád *Societas Jesu*. Tento řád je svou tradicí na českém území známý, avšak s oficiální činností mezi Romy je v úplných počátcích. Na začátku třetího tisíciletí začal působit v severních Čechách v Mostě na sídlišti Chánov. Člověk, který podal podnět k této specifické činnosti, byl *páter František Lízna*, který se již dříve osobně setkával s mnoha Romy. Při sčítání lidu v roce 1991 se rozhodl přihlásit se k romské národnosti, což bylo v té době neobvyklé a provokující. S mnohými Romy se setkal v nápravných zařízeních za

doby komunistické totality a také v devadesátých letech při své službě, kdy docházel pravidelně do věznice Mírov. Několika Romům (ženám i mužům) pomohl i tím, že je na určitou dobu ubytoval přes nevěli farníků na faře, a bylo-li to možné, sehnal mnohým zaměstnání a ubytování.

František Lízna je křesťan, který svou praktickou činnost řídí tím, zda jeho smýšlení a praxe odpovídá Ježíšovým blahoslavenstvím (Mt 5,1-12). Zvěstování evangelia a činnost církve vidí pod úhlem 1. kapitoly Lukášova evangelia verše 51-53. Jeho vlastní pojetí služby všem opuštěným a odstrkovaným je "to be with" = být s nimi, vyjadřující jasné vědomí potřeby dlouhodobě se zabývat Romy, jejich osudy a problémy. V roce 2000 podal písemný návrh projektu vytvoření nové komunity SJ v severních Čechách zaměřenou na Romy a soužití Romů a Neromů. Návrh byl předložen v květnu (2000) provinciálu Societas Jesu v České republice. Předkládám ve zkrácené formě tento návrh:

"Již od doby 32. Generální kongregace (1974-75) patří nasazení pro víru a spravedlnost k základním posláním *Societas Jesu*. Zejména v oblastech sociálních napětí a politických nepokojů přineslo svědectví řádových bratří všeobecné uznání. Rozhodnutí postavit se na stranu znevážených přivedlo v zemích třetího světa do řádu mnoho mladých lidí, rozhodnutých dát svůj život do služby Ježíše, který trpí ve všech chudých a utlačovaných. Česká provincie, díky své specifické situaci po roce 1989, se tomuto úkolu věnovala pouze okrajově. Mezitím však došlo ke stabilizaci provincie, důraz se přesunul od výstavby domů a zajištění základního provozu k dlouhodobým plánům pastorační povahy. Čas však dozrál i pro úkoly, které z hlediska posledních kongregací patří k podstatě poslání jezuity. (...) Situace v Severních Čechách je po této stránce zvláště alarmující, zejména mezi romskou komunitou. Právě Romům by se měla z hlediska sociálního apoštolátu věnovat mimořádná pozornost, protože patří k nejproblematictější skupině v sociální struktuře česko-moravské společnosti. (...) K obecně oceňované tradici řádu patří, že se nasazuje na místech, kde je třeba ukázat nejen víru, ale i kus zdravého rozumu a občanské odpovědnosti spojené s prozíravým jednáním ve prospěch znevýhodněných menšin či skupin obyvatel. Rádi bychom na tuto

tradici navázali osobním úsilím. Proto vám, otče Provinciále, dáváme k uvážení následující návrh založení nové komunity v Severních Čechách.

1) Apoštolský cíl: Věnovat se sociálnímu apoštolátu okrajových sociálních skupin a spojit tuto činnost se získáváním podpory u vlivných vrstev obyvatelstva (intelektuální apoštolát).

2) Složení komunity: P. František Lízna (pastorace Romů), P. Václav Umlauf (pastorace vysokoškoláků, intelektuální apoštolát), jáhen Pavel Hruďa (vybudování zázemí, spolupráce s jinými aktivními skupinami na poli sociálního apoštolátu).

Po společných poradách jsme se rozhodli pro uvedené sídliště Chánov u Mostu, který se stal smutným symbolem sociální a duchovní situace romské menšiny. Toto však není podmínkou, můžeme hledat i jiné zázemí, například v Ústí nad Labem, které vyhovuje i po jiných stránkách, zejména pro pastorační práci mezi univerzitní mládeží.”⁵⁴

Na sídlišti Chánov se již také v místní ZŠ vyučuje náboženství, kam chodí zhruba 100 romských dětí. Pravidelně jsou některé děti křtěny litoměřickým biskupem Kouklem, který je pověřen ČBK k pastorační práci Romů.

V Litoměřické diecézi slouží další kněží, kteří vedle svých běžných povinností dávají zvláštní zřetel na pastorační práci romského obyvatelstva ve své farnosti. Je to pater Jančík v Ústí nad Labem a pater Procházka v Děčíně. Pavel Procházka byl do litoměřické diecéze poslán brněnským biskupem, aby se zde věnoval pastorační práci Romů. Vedle pastorační práce romského obyvatelstva se věnuje celé děčínské farnosti. S pomocí zdejšího kaplana se však může plně věnovat Romům téměř v celých severních Čechách. Jezdí za Romy do České Kamenice, do Ústí nad Labem, Předlice, kde slouží každý čtvrtek mši speciálně pro tamější Romy, i na další místa s vyšší koncentrací romského obyvatelstva. Jeho krédem je přiblížit se k lidem a navázat s nimi přátelský vztah, aby jim tak mohl sloužit evangeliem Ježíše Krista. Svou teologii vymezuje veršem Mt 16,24 (Mk 8,34). Vykonává návštěvy v jednotlivých romských rodinách a vede s nimi rozhovory

⁵⁴ Společný návrh Františka Lízny, Václava Umlaufa, Pavla Hruďy, Projekt nové komunity SJ v Severních Čechách, květen 2000.

o znalostech Bible, Desatera, o Bohu etc. Pokud je požádán o křest, vysvětlí vždy, co znamená být pokřtěn, a vyžaduje alespoň základní znalost Desatera. Jak on sám říká:

“Romové nechávají své děti křtít, jak oni říkají, že je to tradice, ale je dobré si všimnout, co se za tímto přáním skrývá. Romové mají velký citový vztah ke svým dětem a chtějí, aby jejich děti byly ochráněny ... a to není příliš vzdálené od křesťanství...”⁵⁵

O Vánocích 1999 pokřtil v předlickém kostele po tříměsíční přípravě 16 romských dětí. O letních prázdninách pořádá letní tábory pro vybrané romské děti po dohodě s jejich rodiči. Každý čtvrtek pravidelně v 17 hodin bývá v Předlicích mše, kam chodí třicet až osmdesát Romů různého věku. Všichni - od dětí až po dospělé - požadují svátost smíření. Při mši se zpívají písně v romštině, které si sami Romové přeložili ze slovenského kancionálu. V rámci své dovolené jezdí P. Procházka do romské osady na východním Slovensku, kde ho již tamější Romové rádi očekávají. On sám tvrdí, že Romové žijící v romských osadách na Slovensku mají mnohem větší touhu po křesťanství než Romové v Čechách. Zdejší Romové křesťanství odmítají a je s nimi mnohem těžší práce. Avšak po prvních letech těžkých problémů si páter Procházka vytvořil mnoho dobrých vztahů s Romy, s dětmi i dospělými, např. v Předlicích nebo v České Kamenici. Pro podrobnější charakteristiku jeho smýšlení a duchovního zápasu se svým okolím uvádím část rozhovoru, který poskytl časopisu Zrno:

“Darem, který jsem od Boha dostal, je asi ta velká láska, kterou k těm lidem cítím. Sice stejnou láskou mám rád i Neromy. Ale proto, že Romové jsou slabí jako děti, té lásky potřebují více. Musí to být láska duchovní i lidská zároveň. Kněz nesmí mít v tomto ohledu žádné předsudky. Pokud se například Romů štítí, tak si romské dítě na ruce nevezme. Já tu přirozenou blízkost k nim cítím. A když se k tomu přidá i duchovní rozměr, který je nejdůležitější, potom je zázrak na světě. Potom Romové toho kněze začnou poslouchat.” “I poslouchat?” “Tohle si je nutné ujasnit v první řadě. Není přece možné něco dělat, když jsou všichni nedisciplinovaní. I z bohoslužeb jsem na začátku některé děti vyhodil. Jednoduše to prostě nezvládaly - na tři Romy musel být jeden

⁵⁵ Ústní sdělení.

dospělý, který by je strážil, nebo vyvedl ven. Ty děti však byly mým obětním darem. Já jsem přece mezi nimi celý den žil a toto jsem předložil Bohu. Proto jsem ani ostatním nedovolil je kritizovat. Jaký je váš dar? Vracel jsem výčitky. Co přinášíte Bohu vy? Ten peníz...? To je dost málo! Možná, že dnes ještě tento dar není dokonalý. Ale věřte mi, že za pár dní se tyto děti stanou ozdobou vašeho společenství.”⁵⁶

Další katoličtí kněží mají de facto také na starosti pastorači romského obyvatelstva, ale věnují se této činnosti spíše okrajově, pokud jim to umožní jejich každodenní běžná práce duchovního ve farnosti a mají-li k tomu vůli. S takovou intenzitou jako Pavel Procházka v severních Čechách se Romům věnuje i *páter Jiří Rous* na jižní Moravě ve farnosti Brno-Zábrdovice, která čítá asi 40 000 členů a z toho je 10 000 romské národnosti. Jiří Rous pochází z Vysočiny z malé vsi Tasov. Vystudoval nejprve Vysokou školu zemědělskou, obor zootechnika. Před rokem 1989 spolupracoval s tajnou církví. Sám se řadí ke konzervativní katolické teologii. V přístupu k pastorači se řadí k nejprogresivnějšímu křídlu. Rozhodnutí věnovat se Romům a pak zvláště romské mládeži přikládá “dílu jednoho okamžiku”. Když končil před dvanácti lety vysokou školu, setkával se na ulicích Brna s romskými dětmi. Přišlo mu líto jejich špatné životní situace. S několika z nich se dal do řeči. Při jednom setkání si spolu prohlíželi obrázkovou bibli. Jedna romská dívka se ho otázala: “Proč nás nemáte rádi?” A on se rozhodl, že se bude po studiu teologie věnovat této mládeži, aby jim dokázal, že tomu tak není vždy.⁵⁷ V roce 1990 započal ještě jako laik intenzivní práci s romskou mládeží na ulicích Brna. Když odešel do teologického semináře, zajímal se o Romy teoreticky, přečetl veliké množství odborné literatury. Po skončení studia teologie se s Romy setkával tři čtvrtě roku v Třebíči a navštěvoval také Romy v pěstounských rodinách.

Systematickou práci začal v centru Brna. S pomocí ze zahraničí vybudovali vedle fary středisko komunitní práce, kam chodí romská mládež trávit volný čas. V jedné místnosti, v té větší (nizkoprahová klubovna), která má zhruba 10×20 m, jsou čtyři stoly

⁵⁶ in: *Zrno* 40 (2000), s. 16-19 (přeloženo ze slovenštiny)

⁵⁷ Podle audiozáznamu, který byl pořízen 24.11.2001.

na stolní tenis, pódium a aparatura s hudebními nástroji. Tam přicházejí Romové trávit svůj volný čas. Jsou zde vyžadována tato striktní pravidla: Nikdo nesmí někomu ubližovat, nesmí se nic rozbíjet, nesmí se mluvit sprostě, nesmí se vnášet nástroje, které by ohrožovaly zdraví, nesmí se přinášet pornočasopisy, prezervativy a drogy. Kdo není schopen se vejít do těchto pravidel nebo je poruší, má zákaz vstupu - krátkodobý nebo dlouhodobý, až půl roku. Pak jsou zde další místnosti mimočasových aktivit. Dvakrát až třikrát týdně mají dívky kroužek vaření, denně se koná doučování, jednou týdně kroužek výtvarné výchovy a nově kroužek kosmetiky. Kdo chce, chodí se modlit do kaple, která je na faře. Je zde možnost hraní kulečnicku nebo navštěvování posilovny. Jednou za měsíc se jezdí s některými na víkend ven z Brna. "Cílem vši té činnosti je spása duší."⁵⁸ Páter Rous chodí také vyučovat náboženství do brněnských základních škol, kde jsou také Romové. V některé je jich více, v jiné méně. "Vytvořilo se mezi nimi ,tvrdé jádro' kluků, které mají znalosti z náboženství obdivuhodné. Ti již nekouří, nekradou a nelžou. Já kladu velký důraz na ty znalosti, protože není dobré, když je v hlavě prázdné. Snažíme se je vést k životu, aby pochopili, co to je žít jako křesťan, ne jenom mluvit jako křesťan, ale žít tak."⁵⁹ Ti, kteří využívají nabízené možnosti, jsou ve věku od 9 do 13 let, ale většina je mladších. Pro tuto činnost má páter Rous k dispozici dva profesionální pracovníky.

Vedle práce s romskými dětmi se snaží navštěvovat i jednotlivé romské rodiny. Avšak přiznává, že je nenavštěvuje rád, protože ho neustále využívají ve svůj vlastní prospěch, půjčují si peníze nebo žádají o dovezení automobilem na návštěvu za svými dětmi. To se opakuje tak často, že to podle něj hraničí se zneužíváním jeho pomoci. Neromové ve farnosti přijímají jeho aktivity s romskými dětmi na faře s nelibostí a obavami. On jejich obavy často sdílí. Dvanáct ze všech romských dětí, které navštěvují faru, se zúčastňují i nedělní mše. Pokud je to možné, jsou zapojeni i do liturgie. Žádosti, které směřují skutečně ke křtu, se snaží páter Rous neodmítat. Podá jim vysvětlení, co přesně je křest v křesťanském pojetí. "Vysvětluji v přípravě na křest, co přesně znamená křesťanská

⁵⁸ Přepis z audiozáznamu.

⁵⁹ taktéž

víra, co je to opravdu věřit. K čemu nás má víra vést, k čemu má formovat náš život. Mám alespoň tu jistotu, že oni tu informaci mají. Já bych se s mnoha z nich nesetkal.”⁶⁰ V církvi římskokatolické je páter Rous uznáván jako největší znalec romské problematiky. V roce 1997 byl pověřen ČBK vypracováním písemné práce na toto téma. Na třiatřiceti stránkách se v úplné stručnosti zabývá romskou historií, fyzickými znaky, jazykem, hodnotami a rodinným uspořádáním, vypisuje nejčastější problémy Romů a s Romy, jejich náboženské představy a obřady etc. Na závěr Jiří Rous vše uzavírá konstatováním, že ”možnost formace Romů naprosto troskotá na nedostatku pracovníků”.⁶¹ Na celé práci je znát, že jeho znalost odborné romistické literatury je obdivuhodná, avšak mnoho jeho informací i doporučení je silně ovlivněno pouze jeho vlastní a tím i omezenou zkušeností kněze uprostřed lokality, kde žije komunita těch nejchudších a nejubožejších Romů, majetkem i intelektem. Žádnou omezenou zkušenost Neroma s Romy nelze generalizovat bez další individuální diferenciaci.

2. ČESKOBRATRSKÁ CÍRKEV EVANGELICKÁ

Protestantské církve se staví k pastorači a misii mezi Romy tak, jak to odpovídá teologické tradici a členskému uspořádání v jednotlivých sborech evangelických církví. Českobratrská církev evangelická (dále jen ČCE) je v České republice největší protestantskou církví, avšak na poli misie mezi Romy nezaujímá nejpřednější postavení. Její činnost mezi Romy je od ostatních evangelických církví odlišná, a proto o její práci s Romy pojednávám v samostatné kapitole. V ČCE se nesetkáme s cílenou a již vůbec ne s koordinovanou činností celé církve směřované k problematice romského etnika v České republice. Tato činnost se objevuje v jednotlivých společenstvích nezávisle na sobě. Většinou se opírá o angažovanost laiků, kteří ne vždy mají podporu celého společenství. Jsou časté případy, že některý sbor ČCE s činností s romskými dětmi započal, avšak tato činnost neměla dlouhého trvání.

Charakteristické pro aktivity ČCE a další církve podobného typu je misijní činnost, kde je hlavním účelem sociální práce mezi potřebnými lidmi. Proto se i činnost mezi Romy

⁶⁰ Přepis z audiozáznamu.

⁶¹ tamtéž

opírá o diakonická střediska a občanská sdružení. K diakonickým střediskům, které se specificky věnují romské mládeži, patří středisko v Jaroměři a v Rokycanech.

Středisko *Milíčův dům v Jaroměři* je denní stacionář křesťanské sociální služby se zaměřením na oblast komunitní sociální práce, sociální prevence, poradenství a pastorační péče pro cílovou skupinu neorganizovaných dětí a mládeže. Do této kategorie tudíž spadá i romská mládež. Mnohem mladším střediskem se stejným zaměřením je *Středisko Přemysla Pittera v Rokycanech*, jehož ředitelem je člověk, který zakládal v první polovině devadesátých let i středisko v Jaroměři. Ten mi sdělil, že se začali setkávat s romskými dětmi nejdříve sporadicky a od září 2001 v masovějším rozsahu. Jeden z rokycanských romských aktivistů, který hledal místo, kam by mohly docházet romské děti, se s tímto střediskem osobně seznámil. Jeden z pracovníků střediska poté oběhl ulice s tlapačem a rozhlašoval nabídku nového střediska; přišlo mnoho romských dětí. Nyní chodí denně do střediska 15-18 dětí. Jedná se o děti a mládež ve věkových skupinách 8-14 a nad 15 let; skladbu "klientů" střediska tvoří děti a mládež z nižších až nejnižších sociálních vrstev.

Středisko Přemysla Pittera vychází z metodiky komunitního přístupu a pravidel nízkoprahových klubů. Na první úrovni jsou děti "socializovány", tzn. učí je zde základním pravidlům chování, soužití, tolerance, spolupráce, aby mohly postoupit do druhé úrovně - svépomocných aktivit, kde se samy začnou podílet na denních aktivitách a formovat dramaturgii těchto aktivit. "Tam se pomalu s některými začínáme propracovávat. Je to samozřejmě o náročnějších pravidlech a o větší odpovědnosti, ale také o právech."⁶² Třetí rovina bude spočívat v komunitních aktivitách. To již by měli být klienti natolik zodpovědní, že budou schopni leccos zorganizovat sami a zodpovědnost předávat dalším. Na této úrovni středisko a jeho "klienti" zdaleka nejsou.

Pracovníci střediska mají zájem svou činností přispět k prevenci kriminality, užívání psychotropních návykových látek, rasismu, xenofobii a intoleranci. U romských

⁶² Písemné sdělení formou elektronické pošty.

“klientů” se setkávají s mnoha problémy; je to zejména nedostatečné vzdělání, špatné hygienické návyky, krádeže, lhaní, napadání, vydírání. Řeší to standardem pravidel a při jejich neplnění sankcemi jako u ostatních “klientů”.

Středisko v Rokycanech sídlí přímo v prostorách ČCE, ale život sboru není podle slov ředitele Petra Neumanna propojený s činností střediska, nýbrž funguje paralelně, což odpovídá standardu střediska tohoto typu. Náboženské vědomí není kritériem pro “klienty” ani pro zaměstnance. Avšak někteří z “klientů” navštěvují i biblické hodiny, které pořádá evangelický sbor, kde středisko sídlí.

Sbory ČCE, které se věnují práci mezi Romy, jsou tyto:

Odry (seniorát moravskoslezský) - na vánoční slavnost přichází 30 romských dětí, 20 dětí přichází 1x až 2x týdně na zájmové aktivity pořádané sborem. Práce s Romy zde trvá již 7 let, v budoucnu bude možno konat samostatné romské bohoslužby.

Český Brod (seniorát poděbradský) - 30 dětí přichází každý týden na volnočasové aktivity, z iniciativy členů sboru bylo založeno občanské sdružení *LECCOS*, které pracuje ve sborovém objektu. Fungují tu kluby: taneční, výtvarný, pěvecký, gastronomický.

Horní Slavkov (seniorát západočeský) - dospělí přicházejí občas, dětí přichází asi 15; *Plzeň-západ* (seniorát západočeský) - v r. 2002 pokřtěno 7 romských dětí, sbor poskytuje pronájem církvi “Velvyslanci na místě Kristově”, která shromáždila romský sbor *PENUEL* (vede ho Korejec a romský kazatel, jeho činnosti se účastní 50-100 lidí).⁶³

O sborech v Lysé nad Labem, Praze 3 Žižkově a v Chebu pojednám nyní zvlášť.

Na faru ČCE v *Lysé nad Labem* (seniorát poděbradský) začalo zhruba v roce 1996 přicházet několik romských dětí mladšího věku. Tam se těmto dětem začala věnovat manželka tamějšího evangelického faráře. Ze své vlastní iniciativy s nimi měla každý týden výuku náboženství. Výuka byla přizpůsobena intelektu těchto romských dětí. Při

⁶³ Zápis Komise ERC pro práci s Romy 9. 1. 2003.

výuce s nimi zpívala křesťanské písně ze zpěvníku L. Rejchrt, převyprávěla jim jeden biblický příběh a vedla je k osobním modlitbám. Také s nimi často malovala podle tématu biblického příběhu a snažila se s nimi diskutovat. Zpočátku bylo cílem této výuky přivést romské děti mezi další děti, které patřily do společenství sboru. To se však nepovedlo jednak pro vzájemnou distanci a jednak pro odlišný způsob výuky, kterému nebyly romské děti schopné stačit svým vnímáním. Nadále pokračovala oddělená výuka pouze pro romské děti. Děti byly také zapojovány do divadelní činnosti. Romské děti byly rovněž brány na rekreační pobyty, které pořádal evangelický sbor v Lysé nad Labem. Ani tam však nedošlo ke sblížení těchto dětí s dětmi ze sboru.

Jak mi bylo sděleno, objevovaly se námitky ze strany některých členů proti “pozitivní diskriminaci” u romských dětí (byly jim poskytovány finanční výhody). Aktivita i nadále pokračuje, i když nepravidelně, neboť romské děti samy pravidelnost narušují. Zkušenost z Lysé je velice zajímavá i z důvodu, že na výuku náboženství přicházely dvě odlišné skupiny Romů. Byly to jednak děti z tzv. slovenských Romů a také děti z tzv. olašských Romů. Žel děti ze skupiny slovenských Romů ve výuce náboženství nepokračují z důvodu zákazu ze strany romského aktivisty, který vede Romský klub, jenž je finančně podporován zahraniční nadací, aby přispíval k soužití Romů a Neromů a k lepšímu sociálnímu postavení Romů v Lysé nad Labem. Další větší aktivita ve sboru ČCE v Lysé nad Labem také naráží na nepochopení u členů sboru. Při biblických hodinách referovala manželka faráře o Romech, ale pak si uvědomila, že nemůže romskou problematiku tolik protěžovat, protože by to mohlo přinést nevráživost, že se tu upřednostňují romské děti na úkor sborových. Když se hovořilo o Romech, mnozí argumentovali špatnými zkušenostmi s nimi. Dospělí Romové se na bohoslužbách vůbec neobjevovali, jen děti.⁶⁴

Podobný charakter má činnost s romskými dětmi v prostředí sboru ČCE *Praha 3 Žižkov I* (seniorát pražský). Liší se však v tom, že ve zdejším sboru tuto činnost podporuje a sám se v ní angažuje farář Christof Lange. Farář Lange přišel do Čech v roce 1980

⁶⁴ Informace byly získány při návštěvě evangelické fary v Lysé nad Labem v březnu 2001.

z Německa. V devadesátých letech byl nejprve farářem sboru německého jazyka na Praze 1 a na Žižkov přišel v roce 1999. Evangelický sbor je situován na místě, kde je vyšší koncentrace romského obyvatelstva, což je také díky tomu, že naproti kostelu je základní škola, která se specializuje na výuku romských žáků. Farář Lange začal na této škole vyučovat náboženství, na které se přihlásilo asi 20 dětí. Činnost mezi Romy se dá rozdělit do dvou období. V prvním období navštěvovala sborovou místnost romská mládež, z níž měli někteří problémy s drogami. Přicházeli jednou týdně a farář Lange se jim snažil předat zvěst určitého biblického příběhu. Poté se buď diskutovalo nebo zpívalo, ale častěji vše vyústilo ve volnou zábavu, kdy mohli hrát na elektronické piano či ping-pong. V druhém období se činnost přesunula spíše na mladší romské děti, které také navštěvují blízkou základní školu. Problémová romská mládež již sbor nenavštěvuje. Veškerá tato činnost se již od počátku opírá o mladé lidi, kteří studují teologickou fakultu UK a navštěvují žižkovský evangelický sbor. Pro romské děti jsou pořádány výlety, nacvičují se s nimi vánoční či velikonoční divadelní scénky, v neděli mají svou vlastní “nedělní školu” etc. Přichází přibližně 10 dětí, počet však není stálý, někdy jich přijde více, jindy méně. Farář Lange se snaží spolupracovat i s jinými církvemi v okolí, pokud je to možné.

On sám o své činnosti s romskými dětmi říká: “Děláme práci experimentální a misijní, která se nikde jinde nedělá, myslím, že církve to vydrží a i do sboru pronikne nějaké probuzení. Mnoho lidí tu ale chce stabilitu, tradici, a tak když jsou tu stále nějaké novinky, tak se to může stát pro sbor i zkouškou.”⁶⁵ Členové sboru tolerují aktivity s romskými dětmi v prostorách sboru, pokud to nenaruší ustálenou každotýdenní činnost sboru. Děti je zde málo, ale ty, které tu jsou, se romským dětem vyhýbají. Nepodařilo se překonat strach z jejich odlišného chování. Na otázku, jak chápe situaci romského obyvatelstva, odpověděl farář Lange, že pro něj to je problém sociální a ten je nutné zmírňovat. “Ti, kteří k nám chodí, jsou děti, které se třeba nudí, protože v létě nemají tábor, ale také rodiče se o ně nestarají. Romskou problematiku vidím pragmaticky: V populaci s černou pletí existují velké sociální rozdíly, jsou tu děti, které

⁶⁵ Přepis je z audiozáznamu, který byl pořízen v dubnu 2001.

se s kulturou vůbec nechtějí ztotožňovat, další zase chtějí, někteří jsou bílí a mají stejné problémy. Prostě musíme brát každé z dětí takové, jaké je, a vidět to i v souvislostech. Hlavně nám jde o to navázat důvěrné vztahy k jejich rodičům. Tímto směrem bychom chtěli pokračovat. V dlouhodobých výhledech nepřemýšlím. Naší perspektivou je obnovit tento sbor, aby tu bylo více lidí, kteří by to podporovali a zajímali se o to, ale nemyslím si, že by se s tím nějakí Romové ztotožňovali. To asi není možné a není to ani můj záměr, oni i když se přihlásili na náboženství, tak napsali, že jsou římský katolíci. Oni nás sice mohou využívat a my jim můžeme něco předat, ale není to žádné nové přestupové hnutí.”⁶⁶

Třetí evangelický sbor, na který chci poukázat, je svou činností mezi Romy velice odlišný od dalších sborů ČCE svým pojetím této práce a svými výsledky. V prostředí sboru v Chebu (seniorát západočeský) se setkáme s typem misie, který je spíše vlastní církvím evangelikálního typu.⁶⁷ Koncem ledna roku 2002 zahájili sérii evangelizačních shromáždění zaměřených na romskou komunitu v Chebu. Jako hosta a řečníka pozvali romského kazatele Ivana Čonku z Plzně společně s hudební chválicí skupinou plzeňského romského sboru. Romové přijali pozvání a navštívili farní budovu ve velmi hojném počtu. Tato evangelizační shromáždění proběhla asi šestkrát. Jejich ovocem je jádro romského společenství, které tvoří asi 20 mužů. Ti se 31. srpna 2002 na zvláštním shromáždění usnesli na založení Romského společenství jako kazatelské stanice farního sboru ČCE v Chebu. Zároveň zvolili i výbor této kazatelské stanice, který tvoří dva Neromové a tři Romové. Protokol v současné době čeká na své projednání v rámci seniorátního výboru západočeského seniorátu ČCE. Dnes se již zmíněný základ romského sboru schází pravidelně třikrát týdně ke společným shromážděním spojeným s vyučováním biblických základů, ke chválám a modlitbám. K tomu patří i návštěvy v rodinách a jiné volnočasové aktivity, jako např. fotbal v tělocvičně.

⁶⁶ taktéž

⁶⁷ Zpráva o práci s Romy v Chebu z 13. 11. 2001; autorem je Petr Novotný - sekretář sdružení FIDUCIA.

V prostorách sboru funguje též sdružení *FIDUCIA*, které vytváří a koordinuje činnost mezi tamějšími Romy. *FIDUCIA* (lat. "důvěra") je německo-český spolek, který byl založen 23. 9. 1998 jako zájmové spojení právníků (podle českého práva) mezi Evangelickou lutherskou zemskou církví v Bavorsku (Evangelisch-Lutherische Landeskirche in Bayern, zastoupena regionálním biskupem Wilfriedem Beyhlem), farním sborem ČCE (zastoupen farářem Lubomírem Líbalem) a spolkem pro vnitřní misii v Obervogtlandu (Obervogtländischer Verein für innere Mission) k podpoře rozvoje práce s dětmi a mládeží při farním sboru ČCE v Chebu. Vlastní obsahovou, organizační a administrativní práci provádějí dva stálí zaměstnanci a několik čestných (neplacených) spolupracovníků. Vlastní práce probíhá v prostorách farní budovy evangelické církve v Chebu. Cíl práce *FIDUCIA* je vychovávat děti, vnášet jim do života pozitivní a především křesťanské hodnoty, rozšiřovat jejich všeobecný přehled a slovní zásobu a být jim pomocí také při zvládnutí učební látky. Současná práce probíhá tak, že prostory *FIDUCIA* pravidelně navštěvuje 25-30 dětí. V jedné skupině je možné pracovat nanejvýš s 10 dětmi. Okruh dalších návštěvníků je mnohem větší. Vlastní program se skládá z biblického vyučování, pomocného vyučování, ručních prací, sportu, her a poznávacích výletů.⁶⁸ S dětmi a mládeží se také připravují divadelní vystoupení při sborových slavnostech a někteří se sborem jezdí na seniorátní setkání mládeže a tak mohou vejít v povědomí seniorátu a vytvořit si nové kontakty. Nejčastější problémy jsou nepravidelná docházka dětí a také nezájem ostatních lidí o pořádané akce s dětmi.

3. *EVANGELIKÁLNÍ CÍRKVE*

Další misijní činnost mezi Romy na konci 20. století v České republice probíhala pod hlavičkou několika evangelikálních (probuzeneckých) církví. Tato misie je specifická především tím, že je kladen důraz na osobní a individuální obrácení od předchozího způsobu života a uvažování k vyznavačskému způsobu víry v Pána Ježíše Krista

⁶⁸ Zpráva o práci s Romy v Chebu z 13. 11. 2001; autorem je Petr Novotný - sekretář sdružení *FIDUCIA*.

a závislosti na této víře. Na této misii se podílelo vždy několik křesťanů z různých evangelikálních církví pod záštitou jedné církve⁶⁹ či občanského sdružení pro tento účel zřízeného. Forma misie: masové oslovování lidí na ulici nebo pořádání letních evangelizačních táborů, kde hraje hlasitá rytmická hudba a zpívají se písně s českými i romskými texty. Při těchto akcích uvěřilo několik skupin Romů a na různých místech republiky vznikla romská křesťanská společenství (např. v Karviné). Mnohá z nich však neměla dlouhého trvání a později splynula s některou evangelikální církví.

V první polovině devadesátých let 20. století takto působila na romské obyvatelstvo skupina křesťanů kolem *Samuela Kalety* z Církev bratrské. S. Kaleta získal své první zkušenosti již při svém pobytu v Brně v osmdesátých letech, kdy pomáhal v Bratrské jednotě baptistů při práci s romskými dětmi. Poté pokračoval v této činnosti ve Vlašimi spolu s dalšími mladými křesťany z evangelikálního prostředí. Vzniklo křesťanské občanské sdružení *Klub strýčka Sama*, které pořádalo letní tábory pro romské děti z celé republiky a vytvářelo pro ně program s křesťanským zaměřením (písničky, hry, biblické vyučování). Vydávalo také časopis *Kupka*, kde byla otiskována svědectví o obrácení k víře v Ježíše Krista a příběhy a oznámení týkající se nějakým způsobem křesťanství. Klub se zaměřoval na mladší děti školního věku a později také na starší mládež, pro kterou byly pořádány tzv. misijní výcviky - biblická vyučování. Podle S. Kalety pro ně byl charakteristický “důraz na vztah s Ježíšem, důraz a snaha neoddělovat romské a české děti, ale naopak snaha vytvářet společná setkání. Dále přátelský vztah vedoucí-děti, zapojení starších dětí do činnosti.”⁷⁰

V misijní činnosti v trochu jiné formě než před rokem 1990 pokračovala i nadále v Brně *Bratrská jednota baptistů*. V roce 1990, na počátku svobodné doby v České republice, se zde začaly pořádat misijní akce v ulicích města a při těchto akcích projevil zájem i několik brněnských Romů. V roce 1990 uvěřila matka čtyř dětí. V církvi bratrské zase byli dva romští sourozenci. A ti zas měli jiné známé. Tak se vytvořila určitá skupina

⁶⁹ Mezi tyto církve např. patří: Církev bratrská, Apoštolská církev, Bratrská jednota baptistů, Křesťanské společenství etc.

⁷⁰ Písemné sdělení.

šesti nebo sedmi rodin s dětmi v baptistickém společenství. Asi po pěti letech vyučování dostala jedna z nich zaměstnání v Armádě spásy; za ní pak přešli i ostatní. Tam se angažovali v pomoci Romům, kteří středisko Armády spásy navštěvovali, a také jednou týdně pořádali romské bohoslužby. Jeden z mladých Romů navštěvoval některé romské rodiny v brněnské čtvrti, kde je vysoká koncentrace romského obyvatelstva, a hovořil s nimi o své víře v Krista. Po určité době on a Romové, kteří přišli s ním, z Armády spásy, odešli a vrátili se zpět do Bratrské jednoty baptistů. Ti, kteří se vrátili zpátky, chtějí založit občanské sdružení pod názvem *O Del hin drom* (= Bůh je cesta). Toto občanské sdružení by poskytovalo příchozím nějaké jídlo, pomoc s úředními věcmi, doučování dětí a především evangelizaci.

Zatím práci v Armádě spásy převzal další mladý Rom, člen Armády spásy. Sbor *Armády spásy v Brně* v Kernerově ulici je letničního typu. Armáda spásy v Brně se soustřeďuje především na činnost s romskými dětmi, ale i s dospělými. V průběhu týdne jsou vyvíjeny tyto aktivity: Během dne probíhá hlavní aktivita Armády spásy, kterou je sociální činnost. Odpoledne od 16. hodin bývá: v pondělí doučování dětí, v úterý dětská církev (vede ji člen církve Slovo života podle metody amerického kazatele Billa Wilsona, který aktivně působí mezi dětmi v newyorském ghettu a stal se vzorem pro další práci s dětmi po celém světě),⁷¹ ve středu dětské hry, ve čtvrtek shromáždění

⁷¹ *Bill Wilson*, autor knihy *Čí je tohle dítě*, kde popisuje své dětství, píše o svém svědectví víry a popisuje počátek a vývoj své vlastní misie mezi černošskými a portorikánskými dětmi v New Yorku. Dnes se svými dobrovolnými spolupracovníky vede jako kazatel církve, která je tvořena z několika tisíců nejchudších newyorských dětí. Jeho misie a výkladové metody pro děti se staly inspirací pro mnoho misionářů po celém světě od Ameriky, Asii až po Evropu. U nás s touto metodou začíná církev Slovo života a také Armáda spásy. V únoru 2002 jsem se osobně zúčastnil jedné schůzky tzv. dětské církve ve středisku Armády spásy v Brně. Zúčastnilo se ho 10 až 20 dětí. Dětem je postupně vykládáno Desatero. Po jeho dokončení naváže výklad evangelia. Při výkladu jsou používány diapozitivy, které jsou doprovázeny vyprávěním smyšleného příběhu o dětech, které se např. dostaly do vlivu špatných kamarádů a téměř se dopustily porušení jednoho z deseti Božích přikázání, hříchu. V příběhu vždy vystupuje kladná postava, která vše zachrání. Dětské shromáždění začíná zopakováním pevně daných pravidel, která se nesmí nikdy porušit. Nikdo nesmí bez dovolení vstávat z místa, nesmí vyrušovat, pokud zazní zvuk písňalky, musí všichni ztichnout, pokud

s biblickým vyučováním. Dvakrát do měsíce vždy v sobotu se jezdí na výlety. Doučování vedou dvě členky brněnských církví (Adventisté sedmého dne, Římskokatolická církev). Došlo také k dohodě s učitelkou ze základní školy v Králově poli, která doučování převezme. Na doučování dochází asi 8 až 12 dětí, v jiných dnech od 15 do 30 dětí.

Armáda spásy se také angažuje v misii mezi Romy v Praze, kde na svou činnost navázala po přerušení během komunistického období v České republice. V roce 1996 začaly navštěvovat klub ve středisku Armády spásy děti, z nichž byly asi dvě třetiny romského původu. Do r. 1999 uplatňovali její členové způsob Dětské misie.⁷² Od r. 2002 se jim spíše osvědčují dětské bohoslužby podle Billa Wilsona. Dětem jsou také nabízeny kroužky, např. hra na kytaru, psaní domácích úkolů, zpěv, loutky, scénky, hry, kreslení aj. Dětské bohoslužby pro děti a pro dorost se skládají z písniček, her, modliteb, kázání ilustrovaného názornými příklady a příběhy ze života, sbírek, scének a diskuse. Občas je zařazen zvláštní program - diskotéky, výlety, víkendové pobyty,

chce někdo něco říci, musí se přihlásit. Dětem je dán prostor, aby mohly samy vést modlitební chvíli při shromáždění. Dětská shromáždění jsou také oživena soutěžemi o drobné ceny. Dříve než se přistoupí k zopakování předchozího výkladu formou otázek, přečtou všechny děti nahlas z nástěnky toto vyznání:

1. Ježíš mě miluje!
2. Hřešil jsem!
3. Ježíš za mne zemřel!
4. Mám se rozhodnout žít pro Ježíše!

srv. WILSON, Bill. *Čí je toto dítě*. 1. vyd. Brno 1999; další informace srv. www.metroministries.org

⁷² *Dětská misie* ČR byla registrována 14. 4. 1993 na MV ČR jako občanské sdružení. Patří do mezinárodního svazku Child Evangelism Fellowship (CEF), který působí ve více než 146 zemích světa. Dětská misie sdružuje pracovníky za účelem zvěstování evangelia dětem a péče o jejich duchovní růst ve spolupráci s církevními sbory v celé České republice. Rozvíjí další evangelizační činnost mezi dětmi. Jako mezidenominační organizace se zvláště zaměřuje na děti, které ještě nikdy neslyšely evangelium. Formy práce: individuální a skupinová evangelizační služba (pomocí Klubů dobré naděje, 5 denních klubů, prázdninových klubů, táborů, výletů atd). Krédo: Věří v absolutní autoritu Písma svatého, které je v originálním textu inspirováno Bohem. Věčný Bůh existuje ve třech osobách: Otec, Syn a Duch svatý. Nový život, dán Duchem svatým skrze Boží slovo, je nezbytný ke spasení). Srv. www.detskamisie.cz

tábor (ten se pořádá v celonárodním měřítku). Členové se zaměřují na děti v okolí, které tráví čas na ulici, a jejich kamarády. Věk dětí je asi od 3 do 18 let. Pracovníci Armády spásy rodiče těchto dětí zatím spíše jen znají, ale rádi by je oslovili evangeliem. Někteří již uvěřili.

V severozápadních Čechách se velkou měrou misii mezi Romy věnuje *Apoštolská církev v Chomutově*. Sbor Apoštolské církve (AC) v Chomutově vznikl v roce 1998 a má své kazatelské stanice v dalších dvanácti městech severozápadních Čech. Misii mezi Romy se v roce 2000 začal věnovat člen AC, který se svou rodinou bydlí v proslulé chomutovské romské čtvrti Kadaňská, ve spolupráci s mladým romským křesťanem. Nedělní bohoslužby sboru navštěvuje několik Romů. Od roku 2001 pořádají první neděli v měsíci speciální bohoslužby pro Romy, kterých se zúčastňuje několik desítek Romů různého věku z Chomutova i z okolních měst. Při nich jsou romskou kapelou zpívány písně v romštině i v češtině a hovoří se o problémech, které prožívají Romové. Ti z nich, kteří již jsou křesťané, hovoří o svých svědectvích a přesvědčují ty, kteří dosud váhají. Další činnost AC je přímo v romské čtvrti, kde navštěvují romské rodiny a snaží se jim pomoci s jejich každodenními starostmi (problémy finančního rázu, problémy se vztahy v rodině etc). Věnují se také romským dětem, pro které připravují volnočasové kroužky (hudební kroužek, taneční kroužek).⁷³

Mezi evangelikální církve můžeme částečně zařadit také *Evangelickou církev metodistickou*. Česká Evangelická církev metodistická má několik svých sborů i na území Slovenska. Zde se i Romové zapojují do práce několika sborů: Bratislava, Trnava, Michalovce a Slavkovce. Slavkovce (okres Michalovce) je romská farnost, což znamená, že 100% účastníků bohoslužeb jsou Romové, jen kazatel, kazatelka a katechetka jsou Neromové. Práce zde začala v roce 1995 evangelizacemi na táboře mezi nejchudšími Romy. Postupně se začala organizovat katechetická práce mezi dětmi, která se stala nejvýznamnější činností. Církev zaměstnala katechetku, která se dětem

⁷³ Informace byly pořízeny při návštěvě v AC Chomutov.

věnuje skoro každý den. Pomáhá jim s úlohami do školy, učí je Písmu svatému. Pomáhá jí dobrovolník z řad Romů, který hraje na akordeon a děti s ním rády zpívají. Přípravují programy pro sborové akce, ale též už několikrát vystupovali na akcích, které zorganizovala obec. Tento rok také byla otevřena jedna celá romská třída na základní škole. Vyučuje tu kazatel a kazatelka. Práce s dospělými spočívá v nedělních bohoslužbách a biblických hodinách v týdnu.⁷⁴

Ve městě *Vysoké Mýto* se pro práci mezi romskými dětmi rozhodla členka *Bratrské jednoty baptistů*, která vykonává funkci církevní pracovnice pro práci s dětmi (učí v nedělní škole, vede křesťanské skauty etc.), a také se rozhodla chodit mezi romské děti na místo, kde bylo soustředěno sociálně slabé romské obyvatelstvo. Tam již pracovala i organizace Naděje. Tato žena založila občanské sdružení *Slunce svítí pro každého* a vytváří volnočasovou aktivitu pro romské děti. Snaží se pracovat se všemi věkovými skupinami dětí. Předškolní děti mají setkání dvakrát týdně dopoledne, program je podobný jako v mateřské škole - týká se přípravy dětí na školu. Děti školního věku mají dvakrát týdně odpoledne klubovou činnost, tj. hry, soutěže, výtvarné práce, zpěv, hudbu. Jednou týdně chodí do tělocvičny. Také se jim dostává možnost psaní domácích úkolů a přípravy do školy. Schází se tu dětský folklorní soubor *Romaňi čercheň*. Tancovat učí děti mladý romský chlapec (24 let). Vše se uskutečňuje pod hlavičkou občanského sdružení. Pořádají se ještě i jiné akce, např. víkendové pobyty pro děti, letní tábory, skautské výlety, kterých se romské děti zúčastňují, v zimě turnaj v ping-pongu Pálka cup, dětský den, akce souboru etc.

“Snažím se pro děti udělat poutavý program, který by je zaujal, aby mohly svůj volný čas trávit vhodným způsobem,” řekla o své práci. Některé děti přicházejí do nedělní školy, v r. 2000 vydržely chodit pravidelně po celý školní rok. Když jsou nějaké svátky, např. Díkuvzdání, Vánoce, Velikonoce, nacvičuje s dětmi nějaké vystoupení. Většinou se zpívají křesťanské písně, v romštině i v češtině. O Vánocích bývá program delší. Už

⁷⁴ Písemné sdělení doc. ThDr. Pavla Procházky, PhD.

mnoho let chodí do sboru jedna starší paní - Romka a mnoho dětí, které přicházejí, jsou její vnoučata.⁷⁵

Jiným typem práce s romskou komunitou, která je na pomezí církevní (misijní-náboženské) práce a sociální péče, je činnost křesťanského sdružení *Naděje*. V *České Třebové* se na tomto díle podílejí také mladí křesťané z evangelikálního prostředí - Církev bratrská.⁷⁶ Město Česká Třebová řešilo problém s Romy i se sociálně slabými občany. Dům *Naděje* byl opraven zhruba za 20 milionů korun, částečně ze státního rozpočtu, částečně z rozpočtu města. Byla vize, že v něm budou ubytovávány sociálně slabé rodiny. Když začaly jednotlivé rodiny podávat žádosti, městská rada zjistila, že okruh žádostí se zužuje na určitý typ komunity. To byl problém, protože tu začala vyvstávat velká potřeba servisu pro tyto občany. O tuto činnost se začala zajímat Církev bratrská v *České Třebové*. Město vyhlásilo konkurz s tím, že by chod domu zabezpečoval jeden člověk, který by tu pracoval i bydlel. Protože Církev bratrská měla těsné kontakty s *Nadějí*, občanským sdružením, které má celorepublikovou působnost, spojili se se svými spolubratry z Litomyšle a vypracovali projekt domu *Naděje* pro Českou Třebovou, založený na nepřetržité 24-hodinové práci týmu spolupracovníků na plný úvazek, který byl doplňován dvěma dobrovolníky. Tato vize byla městem akceptována. Spolupracovníci absolvovali semináře, kurzy, byli vyškoleni jako sociální pracovníci. Určující však pro ně byla jejich víra, že Bůh miluje každého člověka.

Náplň práce je čtverá: První rovina je správcovská služba, pracovníci bdí nad pořádkem v domě, nad úklidy, starají se o využívání společných prostor, dohlížejí, aby se nedevaltoval majetek etc. Pak je rovina sociální - mezilidských vztahů; nejen mezi klienty, ale i mezi klienty a různými institucemi, spolupráce s městským úřadem, se sociálním úřadem, s policií, s různými složkami státní správy. Pracovníci lidem pomáhají často v naprosto běžných věcech - např. s vyplňováním dotazníků, s problémy se sociálními dávkami, pomáhají jim najít práci. Ale také fungují jako přátelé či

⁷⁵ Písemné sdělení Ivany Opravilové.

⁷⁶ Následující informace jsou pořízeny podle audiozáznamu, který byl vyhotoven v *České Třebové* se správcem domu *Naděje*.

partneři. Vztahy jsou zde klíčem k důvěře, přátelství a běžnému životu. Pak je rovina využívání volného času dětí a mládeže. A skrze děti se budují vztahy s rodiči. Schází se tu fotbalový kroužek, křesťanský klub *David*, kde se děti učí spolu vycházet v biblickém duchu, klub malých prvňáčků zaměřený na doučování dětí (na vedení mladších školních dětí, aby plnily úkoly a dodržovaly základní hygienické návyky). Také se pořádají přednášky, semináře, výlety. Funguje zde tým spolupracovníků a jsou mezi nimi i Romové.

Poslední rovina je křesťanská, misijní a pastorační péče. “Pro mě osobně”, jak mi sdělil správce domu Naděje, “je to největší motiv, proč tuto práci dělám. Ne proto, abych tu lidem pomáhal, aby měli co jíst, aby měli bydlení, aby se neprali, aby tu byl klid, ale proto, aby tito lidé mohli slyšet dobrou zprávu, že Ježíš zemřel i pro ně. To je základ úspěchu. Tato práce spočívá v tom, že se k lidem snažíme přibližovat z hlediska víry, podle biblických vzorů - a to funguje.”

ZÁVĚR - ANALÝZA A DOPORUČENÍ

I.

Na samém počátku jsem položil otázku, kdo jsou Romové. Poté, co jsme prošli dlouhou cestu historických událostí až do naší přítomnosti, se nabízí řešení této otázky: odpovědí je mnoho. Jedna odpověď jsou fakta romistů a historiků, jak jsem je ukázal v první kapitole. Romové jsou potomci jednoho z dávných národů severozápadní Indie a s největší pravděpodobností dnešní kastovní skupiny Domové. Někdy mezi 6. a 10. stoletím n.l. se postupně v nevelkých skupinách vydali na cestu a putovali přes mnohé země až do Evropy, kam došla větší část z nich. Během celé evropské resp. romské historie se Romové usadili po celém území Evropy, nejvíce pak v její jihovýchodní části. Zpočátku bylo na ně pohlíženo jako na nuzné poutníky, kteří pro své provinění musí činit pokání a takovým je nutné poskytnout pomoc. V průběhu dějin upadli pod tlakem obyvatel Evropy, evropských vládců i církevních hodnostářů pod sociální i morální úroveň ostatních evropských národů. Až v posledních několika desetiletích 20. století dochází k jejich postupné emancipaci a k národnímu obrození.

Lze však sledovat i názorové spektrum, které vypovídá o povahových rysech Romů, jejich hodnotovém systému, jejich kultuře, jejich víře etc. O jejich indickém kulturním, hodnotovém či náboženském dědictví se můžeme dozvědět pouze z chování určitých skupin Romů, tzn. u těch dosud téměř nepřizpůsobených či velice málo přizpůsobených dnešnímu evropskému stylu života. Toto chování bývá často neuvědomělé, jen dobří etnologové a indologové na tuto blízkost s indickým světem upozorňují, sami Romové svou historickou paměť na Indii ztratili. Jejich životy jsou spíše ovlivněny mnoha faktory, které je po mnoho staletí usměřňovaly. Mezi prastaré znaky a hodnoty v jejich chování lze přiřadit pevně dané rodinné uspořádání, podvědomě dodržované zvyky o čistotě týkající se např. jídla, specificky chápaná spravedlnost a pravda, také význam víry v tajemný svět mrtvých a strach z nich, tendence uvědomovat si pouze přítomnost etc. A také je to obecná romská pohostinnost, velká láska k dětem, úcta ke starým lidem, ale také velice známý vztah k hudbě, k tanci - naprosté tihnutí k plnému

prožívání. A ke všemu bych ještě přidal schopnost přizpůsobit se dané situaci a prostředí a využít vše co nejvíce ve svůj prospěch.

Podle mého mínění nelze jednoznačně postihnout povahové rysy ani kulturu všech Romů, neboť jednotlivé podskupiny a jednotlivé široké romské rodiny se od sebe velice odlišují, což je dáno sociálním prostředím, v kterém dlouhodobě vyrůstají, i dalšími pro ně vlastními hodnotovými řády. Mezi Romy nalezneme široké názorové spektrum, podmíněné odlišnými individuálními zkušenostmi a setkáními s různými lidmi na různých místech. Přestože jsou Romové značně diferencovanou skupinou, která se vzpírá povšechným soudům, lze se často setkat s názorem ovlivněným negativním postojem ke všem Romům a vycházejícím pouze z omezené vlastní zkušenosti, že povahové rysy a hodnotový systém Romů jakožto celku jsou naprosto odlišné od jakéhokoli jiného národa, že dělají to nejhorší, co si lze jen představit, a že je sice možné z odborných knih pochopit proč, ale nelze je neustále omlouvat.

Budeme-li se zabývat romským etnikem na území Rumunska, Albánie, východního Slovenska nebo na našem území v oblasti severní Moravy či severozápadních Čech i jinde, zabere nám nejvíce času popis sociálního, společenského nebo mravního úpadku romských komunit na určitém území. Tato jejich situace má své vlastní příčiny, jak jsem se je snažil popsat v předchozích kapitolách, avšak bez nalezení správného řešení se situace nezlepší a romské etnikum ani okolní společnost se nezbaví této historické zátěže. Jedno z východisek je - i v České republice stále vzrůstající - romské národní obrození, o které se snaží i s pomocí několika Neromů určitá skupina romských intelektuálů. Jejich řešení spočívá v obnově a nalezení bohatství krásných prastarých hodnot a kulturních zvyků, které někteří Romové ztrácejí či již neznají. Český stát se snaží především investovat do oblastních romských organizací ve snaze využít potenciál, který v romském etniku je, aby se společně podařilo nalézt nejvhodnější cestu ke zlepšení.

2.

Romská situace není lhostejná ani křesťanům - ať již jednotlivcům či křesťanským společenstvím. Jaké je dosavadní řešení z křesťanského pohledu, jsem ukázal

v předchozí kapitole. Také jsem velmi podrobně popsal zcela konkrétní činy, které dokumentují vztah alespoň některých křesťanů k romskému etniku a ochotu pro ně něco udělat. Pro shrnutí ocituji tři odpovědi na otázku, kterou jsem položil některým lidem pracujícím pro Romy. Tyto tři odpovědi jsem vybral záměrně; sice se od sebe částečně odlišují, ale také v sobě zahrnují obecné smýšlení a pohled na řešení romské otázky, a tak nebudu uvádět jména respondentů:

Jaké by bylo vhodné řešení romského problému a jejich situace?

(1) “Řešení romské otázky nespočívá, jak se mylně domnívá naše společnost, v tom, že se bude rozfoukávat ohýnek folklóru a kultury, protože tam žádná pořádně není. To, co je, je pár tradic, ale jinak nic. A jediná možnost je zařazení do majoritní společnosti, vést k mravním zásadám, k Božímu Slovu, které proměňuje každého člověka. U Romů se nedá na nic navázat, tak jako u člověka, který má svěťácký způsob života. Takhle je to i s Romy. Tam se dá navázat jen na ty rodinné svazky, které jsou tam mnohem pevnější. Takže když uvěří ten správný, tak se přidají další. Tedy ne adaptovat, ale znovuzrodit. Čili začíná se na zelené louce. Já jsem začal od Desatera přes evangelia a přineslo to ovoce. Ti, co se otočili zády a odešli, narazili. Teď se vracejí zpátky. Romské děti jsou inteligentní, ale zanedbané výchovou. Nedopadla na ně rázná ruka rodičů.”

(2) “Církev by se měly věnovat především práci s romskými dětmi. Tím se dozvědí všechno potřebné o tom, jak zasáhnout romskou populaci. Je to velká výzva, ale i příležitost!”

(3) “Já moc nevěřím na taková obecná řešení. Já si myslím, že je tady jediná cesta, a to, aby lidé, kteří jsou v této společnosti zorientovaní, ať jsou to už Češi nebo někteří Romové, a lidé, kteří nejsou zorientovaní, aby se spřátelili. Nechci mluvit o asimilaci, spíše o porozumění. Aby se jedni druhých nebáli zeptat. Já jsem třeba zažil, že se mě romské maminky, hlavy domácností, ptaly, jak levně vařit. Než se na tohle někdo zeptá, tak to trvá léta, než získá odvalu se zeptat. Protože to není snadná věc. To však není problém komunikace jako takové. To je problém dvou různých komunikací. Já si uvědomuji, že v romské rodině má slovo menší váhu, než jsme my mu zvyklí přisuzovat. Daleko větší preferenci má neverbální komunikace, ale s jinými modely, než

na jaké je česká společnost zvyklá. A z toho vyplývá neporozumění. Čili já bych nemluvil o neschopnosti, já bych tady mluvil o jakési mimoběžnosti těch komunikačních linek. Nedošlo k tomu, aby se vzájemně potkaly a hledaly způsob, jak by se domluvily. Porozumět si v motivech, hodnotách, protože ta romská komunita má jiné hodnoty než česká komunita. Chtěl bych jim předat všechno, život. Obecné pro tu komunitu je strach. Evangelium zbavuje strachu. Ale to je jen jedna stránka evangelia, to se nedá oddělovat. Evangelium je celý život. Já si myslím, že jediný předpoklad je, abychom měli ty Romy rádi a aby nám na nich záleželo, abychom si uvědomovali, že jim máme sloužit. Je mnoho těch, kteří se snaží jít s tím, že Romy něco naučí. Ono to tak nemůže moc fungovat. My můžeme předat evangelium, které jsme dostali, a tak jej zas dáme dál. To není žádná naše zásluha. Jít mezi ně jako host. Pomocť tam, kde je potřeba, kde jsem požádán. Všechno ostatní ho ti Romové naučí sami.”

Specifické na křesťanském postoji k řešení romské otázky je tedy to, že je na ni nahlíženo pod úhlem teologie spásy člověka a teologie lidského hříchu. Poté, co jsem asi rok sledoval na různých místech republiky vztah některých křesťanů k Romům a jejich práci pro ně, mohl bych nejčastější výrok o vztahu k Romům parafrázovat takto: “My je musíme ve svém srdci milovat, ale nesmíme tolerovat to, že kradou, lžou a dělají jiné špatnosti, žijí neustále v hříchu.” Jde tedy o dosažení vnitřní proměny každého jednotlivého člověka z romské komunity. A to vše uskutečnit pomocí evangelijního svědectví, které křesťané sami přijali jako vzor a předávají ho dalším lidem jakožto nutnost pro lidský život. Přednost spočívá ve velice silné motivaci křesťanských pracovníků, kterou čerpají ze síly svého přesvědčení, jež vyplývá z jejich víry v Boha a v jeho pomoc, lásku a moudrost. Podle mého mínění se křesťanská misie mezi Romy a křesťanské smýšlení o nich příliš nezměnilo již téměř 200 let. Avšak k posunu přeci jenom došlo, a to v intenzitě. Sečteme-li všechny církve, které se podílejí na misii mezi Romy (zahrnujeme-li do toho ovšem i ty církve, v nichž se této misii věnuje pouze několik jednotlivců, pracujících například jako dobrovolníci v občanských sdružení se zaměřením na pomoc romskému etniku), dospějeme k číslu sedm (nejméně).

3.

Největší počet středisek, občanských sdružení a církevních společenství se zaměřuje pouze na práci s romskými dětmi. Na žádném z míst, kde se této činnosti věnují, nepoužívají nějakou speciální metodiku pro práci s romskými dětmi. Vše odpovídá možnostem pověřených pracovníků, kteří se vše postupně učí, a také především potřebám, intelektu a nadání konkrétních dětí, které přicházejí. Avšak lze pozorovat společné rysy práce s romskými dětmi, a tak vytvořit její společné pojetí. K práci s dětmi patří především:

- (a) Mimoškolní doučování. Např. v ČCE Cheb zaznamenali po roce zlepšení prospěchu romských dětí, které doučování navštěvovaly.
- (b) Letní dětské tábory. Doporučuje se, aby se jich účastnil menší počet dětí. Je vhodné uspořádat více pobytů po menších skupinách vždy po řádné dohodě s rodiči s nabídkou finanční pomoci sociálně slabým dětem.
- (c) Pravidelné zajímavé výlety během celého roku.
- (d) Volnočasové kroužky zaměřené na zpěv, hudbu či tanec (spektrum nabízených kroužků bývá někde i mnohem větší).
- (e) Výuka Desatera a několika evangelijních příběhů. Používána je audiovizuální technika, látka se často opakuje. Metoda výkladu spočívá nejčastěji v použití vymyšleného příběhu s postavami a prostředím ve snaze ukázat rozdíly mezi cestou přijetí evangelia a cestou jeho nepřijetí, mezi dobrem a zlem. Výklad a řeč je nutné vždy přizpůsobit věku a intelektu dětí.

Lze navrhnout několik obecných pravidel, kterých by se kněží a pastorační pracovníci při katechetické práci s romskými dětmi měli držet, jakési směrnice, jež určují, co mají dělat a čeho se mají naopak vyvarovat. Některé z následujících bodů se dají využít pouze v určitých prostředích podle konfesní příslušnosti, avšak domnívám se, že mnohé z nich jsou obecně použitelné:

- Panna Maria jako projekce matky je přijímána velmi dobře; s náboženstvím bez Matky Boží zpravidla nechtějí Romové nic mít.
- Církevní hierarchii moc nechápu, milejší je jim jejich kněz než kardinál.

- Svaté obrázky milují; je však třeba s nimi šetřit, aby nezevšedněly.
- V katechezi je nutné využívat hudbu s výrazným rytmem, text nerozhoduje.
- Při delších modlitbách je třeba uvádět úmysl, ne modlit se “jen tak”.
- Na letních táborech snadno přijímají předkládanou stupnici hodnot, ale vždy víc kvůli vyniknutí či odměně než kvůli Bohu. Na vícedenních akcích ať u sebe děti nemají žádné peníze, protože to silně a trvale upoutává jejich pozornost. Snažit se, aby si část nákladů na pořádané akce hradily samy, pokud je to možné. Víc si potom váží své účasti a psychologicky roste závažnost pořádané aktivity.
- Výchova k vlastní odpovědnosti je velmi důležitou součástí každé práce s Romy. Rozdávání věcí a peněz působí spíše opačným způsobem, tedy směrem k ještě větší závislosti a nezodpovědnosti. Zásada misionářů: “Má-li někdo hlad, nedávej mu rybu, ale udici,” stále platí.
- Individuální formační práce s dětmi je o 100% účinnější než skupinová (není se za koho schovat).
- Získat opravdovou důvěru Romů není vždy lehké, zatímco k její ztrátě často stačí úplná maličkost.
- Mírně unavit romské děti dá dost práce, ale bývá to nutné před každou činností vyžadující soustředění (modlitba, četba).
- Je třeba znovu oživit významný tradiční prvek v utváření romského dítěte, jímž jsou pohádky. Pravý romský pohádkový hrdina neměl nic než rozum a důvtip, soucitné srdce a víru v Boha. Romové milují vyprávění o bitvách, statečných lidech a o minulosti svého národa.
- Z biblických příběhů jsou nejoblíbenější vyprávění o narození a utrpení Páně a také velké Ježíšovy zázraky. Hraná scénka i vyprávěný příběh mají podstatně vyšší účinnost než tradiční formy katecheze. Aktivní zapojení do scénky nutí děti přemýšlet a pamatovat si.

- Romské děti jsou emocionálnější, toho se má využívat i při výchovném působení na ně.⁷⁷

Celkový počet romských dětí, které využívají služby křesťanských středisek a společenství, nelze spolehlivě uvést, avšak jedno středisko obvykle navštěvuje zhruba 10-30 dětí, počty ovšem často kolísají. Výsledkem služby těchto středisek je prevence kriminality a jiných negativních jevů, vytváření programů pro jejich volný čas, příležitost nového společenství, prostor pro vytvoření dobrých vztahů mezi nimi a křesťanským společenstvím, což bývá často to nejtěžší. Nejlépe funguje takové středisko, kde našly romské děti svůj vzor v autoritě jednotlivého pracovníka, který je motivuje a dává pocit přátelství. Podle mého poznání jsou to křesťanská střediska a občanská sdružení, které vede žena nebo křesťan romského původu.

V práci s romskými dětmi zatím postrádám dostatečné vytváření příležitostí pro překonání překážek oddělujících tyto děti od neromských dětí z určitého církevního společenství. Tedy takových příležitostí, v nichž by mohlo docházet k bližšímu kontaktu mezi dětmi obou skupin. Na mnoha místech mezi nimi stále existuje "zeď". Často se můžeme setkat i s určitým strachem ze strany některých neromských dětí, neboť si neumějí vysvětlit pro ně až příliš velký temperament některých romských dětí. Proto bývají romské děti shromažďovány ve speciálních skupinách, aby tak byly ochráněny ostatní děti. Tam, kde došlo k alespoň částečnému sblížení romských dětí s určitým církevním společenstvím, vystupují i ony při velikonočních či vánočních shromážděních s dramatickým nebo hudebním příspěvkem. Za další nedostatek považuji práci s romskými dětmi bez znalosti jejich rodinného prostředí, při níž tak dochází k zanedbání vztahů s rodiči či staršími sourozenci.

⁷⁷ ROUS, Jiří. *Romové, vhléd do problému a možnosti evangelizace*. 1997. rukopis; s. 22 (přepsáno podle kopie originálu dokumentu určeného pro Radu pro pastorační romského obyvatelstva při České biskupské konferenci)

4.

Počet církví, které se naopak zaměřují na misii mezi dospělými Romy, je podstatně menší. S touto orientací misie jsem se během svého průzkumu v největším rozsahu setkal v Apoštolské církvi, Jednotě bratrské a také částečně v Armádě spásy a Bratrské jednotě baptistů. Ve specifickém smyslu ji nacházíme i v Církvi římskokatolické. Tam, kde jsou speciálně zařízení pro sociální pomoc (např. Armáda spásy), je poskytována i sociální péče a poradenská činnost. Avšak v nekatolických církvích, které se začaly věnovat dospělým Romům, kladou největší důraz především na předání zjevení o milosrdném a mocném Spasiteli, aby poté, co Romové uvěří tomuto poselství, byl jejich život proměněn a začali žít podle jiných životních pravidel než dosud a aby je dodržovali. Počet dospělých Romů, kteří byli osloveni někým z těchto církví, odhaduji na několik desítek osob, avšak skutečný přesný celkový počet není známý.

Způsob oslovení bývá trojího typu: (1) hromadné oslovení na shromážděních k tomuto účelu konaných, (2) osobní kontakt misionářů navštěvujících Romy v jejich vlastním prostředí, (3) předávání svědectví Roma jinému Romovi - to je častější a úspěšnější forma. Předávané svědectví má silný soteriologický důraz (Ježíš je Boží Syn, který se obětoval na kříži za hříchy všech lidí ze všech národů světa), ukazuje na Hospodina jako na osobního Boha, který projevuje svou touhu být s každým člověkem, milovat ho nerozlučitelnou láskou, hovoří o Bohu, který od člověka vyžaduje oddanou důvěru a vyznání všech hříchů, a o mocném Bohu (Spasiteli), jenž slyší všechny prosby člověka a jenž je i - jsou-li ve shodě s jeho vůlí - splní.

Z vyprávění a způsobu chování Romů, s kterými jsem měl tu příležitost se setkat v některých církvích, bylo zřetelně poznat, že díky víře přijaté z tohoto svědectví se jim dostalo velkého sebevědomí, jež se projevovalo silnou touhou překonat všechny své slabosti, hříchy a pomáhat co největšímu počtu Romů, aby toto svědectví také přijali. Na Křesťanské romské konferenci v Brně roku 2002 se sešlo přes sto dospělých Romů, z nichž se někteří otevřeně hlásili k osobní vizi sloužit jako romští kazatelé a byli si jistí, že romské etnikum v České republice zažívá a bude zažívat vzrůstající obnovu skrze víru v Ježíše Krista. Dosud se však nedá hovořit o tak velkých skupinách romských

křesťanů, jako se objevují v západní Evropě (ve Francii) nebo v USA.⁷⁸ Pro Romy v České republice je velice důležité pocítovat, že jsou přijímáni, že nezažívají intoleranci a xenofobii; proto často hledají především společenství, kde mohou přijetí nalézt. Početnější skupiny Romů nacházíme právě v církvích, kde Romové zažívají téměř rodinné prostředí a stále slyší o Bohu, který nerozlišuje lidi podle národnosti či barvy pleti.

Znalosti základů křesťanského učení odpovídají u Romů katechezi příslušné církve. Omezují se pouze na základy kristologie a praktickou znalost nejzákladnějších oddílů Nového zákona. Jejich víra je spíše charakteristická osobní zbožností, tj. důvěrou v silného a laskavého Boha, který se projevuje v obdarováních Ducha svatého a v osobních modlitbách. Na toto téma jsem hovořil s jedním Romem středního věku z Chomutova:⁷⁹

“Předtím jsem pil hodně alkohol a velice mě lákaly automaty. Před rokem jsem uvěřil v Ježíše Krista a můj život se začal měnit. Přestal jsem pít alkohol. Dříve jsem toužil mít zlato a dneska mi to naprosto nepřijde, že bych zlato musel mít. Bohatý jsem, když mám Ježíše Krista. Přestal jsem kouřit a tím se změnilo mnoho věcí. Žiji jiný život. Chodím sám mezi Romy a mluvím o Božím slově. Byl bych rád, kdyby se více Romů obrátilo. Protože to, co jsem dělal já, dělají Romáci také a někteří dvojnásobně. Když jsou odkázaní na sociální dávky, tak jakmile je dostanou, hned je propijí nebo prohrají v automatech. Já jsem teď bez práce. Ale nechci zůstat sedět na zadku, ale něco dělat.”

“*Jak jste se k víře dostal, kdo vám pomohl?*”

“Ke mně chodili moji přátelé, byli to manželé, a ti mi vyprávěli o Ježíši Kristu. Oni mě přivedli sem do církve. Poznal jsem, že tady je moje místo. V březnu 2000 jsem byl tady pokřtěn a v dubnu jsem měl tady i svatbu. Já jsem šťastný, že mám Ježíše v srdci

⁷⁸ FRASER, Angus. *Cikáni*. 1. vyd. Praha 1998, s. 260-263
taktéž www.lachurch.net

⁷⁹ Rozhovor byl uskutečněn v Apoštolské církvi v Chomutově v prosinci 2001: jméno dotazovaného: Zdeněk, věk: 51. Nyní žije v Chomutově, kam se přistěhoval z Olomouce. Je nezaměstnaný.

a tady v církvi nalézám rodinu. Tady se nedělají rozdíly, jestli je to Rom nebo jestli je to černý nebo bílý apod.”

“Měl jste předtím nějaké informace o Bohu?”

“Moji rodiče byli katolíci. A tak jsem něco věděl od nich. Měli jsme doma svaté obrazy. Ale teď, když se nad tím zamyslím, nechápu, proč lidé mají obrazy; mnoho Romáků má doma obrazy, ale nic nevědí o Ježíši. Když se jich zeptám, proč byl Ježíš ukřižován, tak nevědí. Neměli by mít obrazy, ale uvěřit a mít Boha v srdci.”

“A jak byste vy vyjádřil, kdo byl Ježíš Kristus?”

“To byl člověk takový jako my. Chodil po zemi a uzdravoval. Ne jenom, že Ježíš byl, ale Ježíš je. Vzal všechny naše hříchy na sebe, byl ukřižován, on s námi udělal smlouvu s Bohem.⁸⁰ A já jsem šťastný, že ho mám. Než jdu spát, stoupnu si k oknu a rozmlouvám s Ním. Proším ho, já vím, že mi Bůh pomůže. I když nejsem bohatý, jak jsem chtěl. Já se uskromním i s tím, co mám.”⁸¹

“Znáte nějaký příběh z Bible?”

“Já si z Bible někdy čtu. Bible se nemá číst jako pohádka, jako nějaká knížka. Má se číst po částech a zamyslet se nad tím. Já si občas čtu.”

“A máte nějaký oblíbený příběh?”

“Mám oblíbený příběh o Janu Křtiteli. Jak říkal, že je bude křtít vodou, ale přijde někdo, kdo vás bude křtít - a nejsem mu hoden zavázat ani tkaničku u bot. A On vás bude křtít Duchem svatým.⁸² Nebo příběh, jak k Ježíšovi přišla žena, která vedla špatný život, a ona umývala jeho nohy svými vlasy.⁸³ Nebo jak uzdravil ženu, která byla spoutaná ďáblem osmnáct let.⁸⁴ Nebo jak chodil po vodě.⁸⁵ To jsou ty krásné činy, které činil Ježíš. Nebo jak se obrátil apoštol Pavel, který nejdřív pronásledoval Boha.”

“Myslíte si, že je nějaký rozdíl mezi tím Bohem a Ježíšem?”

⁸⁰ Při této odpovědi je v rozpacích. Říká to, co se naučil nebo odposlechl. Neznamená to, že tomu nevěří.

⁸¹ Vypráví o své rodině. Jedí skromné romské jídlo a jsou šťastní. Mají jednu dceru. Jsou spolu osm let.

⁸² Mk 1, 4-8

⁸³ L 7, 36-50

⁸⁴ L 13, 10-17

⁸⁵ Mk 6, 45-51; Mt 14, 22-33; J 6, 16-21

“Tam není žádný rozdíl, protože se Bůh vtělil do Ježíše. Bůh mu nechal veškerou nadvládu. Když se modlíme, tak v tom není žádný rozdíl, je to pořád tatáž osoba. Nemodlíme se k obrazu jako katolíci, ale modlíme se přímo k nebi.”

“Myslíte si, že se k nám mění Boží láska, když se dopustíte něčeho špatného?”

“Bůh nás má pořád rád. Musíme činit pokání. Já se na to dívám jako na vztah mezi otcem a synem.”⁸⁶

Pochopitelně, že se setkáme mezi jednotlivci s rozdíly v porozumění evangelijní zvěsti i v její konkrétní interpretaci. Během svého ročního průzkumu jsem se setkal s romskými křesťany z odlišných sociálních vrstev i z různých věkových kategorií. Často se mezi nimi vyskytují příbuzenské vztahy nebo blízké přátelské vztahy již z dřívější doby. Tímto způsobem se mezi ně dostávají i další Romové. Neplatí vždy, že se k určité křesťanské skupině přidá celá romská rodina, ale často je možné se setkat ve skupinách romských křesťanů se dvěma i více členy jedné rodiny. Mluví-li o romských křesťanských skupinách, nemám na mysli existenci speciálních romských církví oddělených od církví neromských, tak jak se s tím lze setkat v západní Evropě či v USA, kde má misie mezi Romy vzrůstající úspěšnost. S existencí specificky romské církve jsem se setkal na území České republiky dosud pouze na dvou místech - v Plzni, kde se tato církev schází na půdě ČCE pod vedením korejského misionáře, a s velice malou skupinkou Romů v Krnově, kteří si podle vzoru romské církve ve Švédsku říkají Philadelphia. Nejčastěji je možné nalézt několik jednotlivců či větší skupiny Romů uvnitř nějaké stávající české církve. Za předpokladu, že se romská skupina v nějaké církvi rozroste natolik, že může vytvořit samostatný sbor, vytvoří se speciální pobočka s romským členstvem.

⁸⁶ Do rozhovoru se zapojil mladší Rom, Martin Horvát, který se do Čech přistěhoval ze Slovenska. Uvěřil před delší dobou a navštívil několik církví. Teď zakotvil v Apoštolské církvi. Je ve sboru aktivní ve službě mezi Romy.

5.

Dosud jsem souhrnně popsal stav misijní služby mezi dospělými Romy v nekatolických církvích. Situace v církvi římskokatolické je specifická. Zde musíme vycházet z postavení katolické církve, která je pro většinu Romů v České republice nejznámější a nejčastěji vyhledávanou církví. Mnoho Romů v Čechách i na Slovensku vyhledávalo katolické kněze pro uspokojení svých náboženských potřeb, jako je např. svátost křtu dítěte po jeho narození. Katoličtí kněží byli a dosud jsou nejvyšším stupněm v jejich náboženském systému. Jde však o přírodní náboženství, kde katoličtí kněží a jejich obřady zastávají svou funkci tehdy, nemůže-li je nic jiného nahradit. Mnoho Romů se tak stalo po mnohé generace pokřtěnými členy římskokatolické církve. Avšak mnozí z nich si ponechali své vlastní religiózní představy a v některých oblastech i své vlastní úkony, které mohli vykonávat ve vlastním uzavřeném prostředí bez vyšší náboženské autority. A tak v současné době platí, že větší část romského etnika se hlásí ke katolické církvi. Avšak Romové vždy zůstávali (a je tomu tak mnohdy až dosud) na okraji zájmu kněží, kteří k nim mají mnoho výhrad. Je jim vyčítána téměř nulová účast na mších (mnoho Romů přichází do katolického kostela na mši třikrát či jen dvakrát za život, někteří také při oslavných svatých poutích), také úplná neznalost základního katolického učení, avšak nejčastěji jsou jim vytýkány jejich špatné skutky. Zájem katolické církve o romské etnikum v určitých oblastech je tedy spíše reakcí na situaci jejich vlastních členů.

I o postojích katolické církve k romskému etniku lze tedy říci, že ještě mnohde převládá ryze negativní pohled na Romy, jak tomu bylo v dějinách, avšak mohu také potvrdit, že v devadesátých letech 20. století došlo v České republice i k významné změně. Obrat se týká zejména organizační stránky. Od roku 1993 byl pověřen jeden z biskupů, který má s dalšími kněžími i laiky za úkol koordinovat pastorační práci Romů a hledat její nejlepší koncepci v určité diecézi (viz II B 2). Tak dnes již existuje jednotný přístup ke křtu romských dětí a ke křestní přípravě. Pro všechny farnosti platí, že pro romské rodiče postačuje naučit se minimálně dvě modlitby, aby jejich dítě bylo řádně pokřtěno. Ovšem hlavní těžiště pastorační práce Romů stále spočívá v každodenním setkávání s Romy v určité farnosti. V diecézích a farnostech s největším výskytem romského obyvatelstva

a zvláště tam, kde je toto obyvatelstvo nejhůře sociálně postiženo, je jejich pastorece vždy někým koordinována. Tato činnost však není pouze úkolem místních farářů, nýbrž je často přenechávána katolickým řádům, které jsou na pastoreci sociálně handicapovaných vrstev zaměřeny. Ty se věnují romské mládeži, vytvářejí pro ně ve svých prostorách volnočasové i vzdělávací programy, aby jim tak nabídly alternativní - hodnotnější - náplň života a ukázaly nové životní vzory. Těmito středisky projde mnoho romských i neromských dětí. Výsledky i cíl je podobný jako u všech ostatních středisek věnujících se romské mládeži, jak jsem je shrnul již výše.

Pro dospělé Romy (tedy pro rodiče dětí, které navštěvují jim určená střediska) jsou jednak pořádány dvě speciální romské poutě a jednak se je dosud asi tři faráři snaží navštěvovat v jejich prostředí - zbyde-li jim ovšem pro to mezi mnoha jinými běžnými povinnostmi čas. Jedna z romských poutí bývá vždy v květnu buď v Ústí nad Labem-Předlicích nebo v Brně-Zábrdovicích. V těchto farnostech věnují faráři zvláštní péči i romskému obyvatelstvu. Druhá romská pout' se koná v září na Svatém Kopečku u Olomouce. Při těchto poutích jsou vždy slaveny mše pro Romy a během dne bývá program s romskou kulturou. Tam se scházejí katoličtí Romové z celé republiky. Jsou to Romové všech věkových skupin od dětí až po staré, přicházejí často celé rodiny. Mezi Romy lze v katolické církvi nalézt všechny sociální vrstvy, jak podle ekonomického hlediska, tak i podle úrovně vzdělání. Ovšem tak jako pro celý vývoj misie mezi Romy v České republice, platí i pro katolickou církev, že největší úsilí se věnuje romským rodinám a celým komunitám, jež jsou sociálně nejslabší a jejichž intelektuální i morální úroveň je velice nízká.

Kromě speciálních romských poutí se katoličtí kněží setkávají s dospělými Romy při křtech jejich dětí a tomu předcházející přípravě, při romských pohřbech nebo při udělování svátosti manželství. A ti, kteří se více věnují pastoreci Romů, také při návštěvách z důvodu sociální nebo katechetické práce s dětmi. Poté, co jsem hovořil s několika zástupci katolické církve, se domnívám, že cílem pastorece romského obyvatelstva v katolické církvi je pokoušet se navázat, pokud je to možné, blízký kontakt s nimi; poté na ně působit se záměrem, aby přibývalo Romů, kteří budou praktikujícími katolíky, to znamená, že již nebudou pouze využívat (podle některých

zneužívat) církve ke svým vlastním potřebám, budou znát základy katechetismu a nebudou již páchat těžké kriminální delikty a propadat jiným neřestem a špatným návykům. Cesta, jak toho dosáhnout, se na různých místech liší. Někde se zaměřují pouze na práci s dětmi, neboť jen skrze ně lze dosáhnout pokroku, někdo volí autoritativní způsob jednání, jiný zase formu pokorné a trpělivé služby a spolužití. Společný úmysl je vtělit romské katolíky do těla církve, což se ovšem na mnoha místech nepodařilo.

Často dochází k tomu, že se věnuje pastorační péče paralelně Romům a neromské většině. I v církvi římskokatolické naráží pastorační péče romského obyvatelstva na nedostatek skutečně angažovaných křesťanů, kteří by se této činnosti plně věnovali. Neumím prozatím řádně posoudit, co je hlavní příčinou; podle některých je to velká obtížnost pastorační péče Romů a spolužití s nimi hraničící s pocitem ohrožení, podle jiných nedostatek křesťanů, kteří důsledně žijí Kristovo evangelium a kteří o něm pouze nemluví. Dosud stále větší skupinu romského obyvatelstva hlásící se k církvi římskokatolické tvoří ti, kteří sice pokládají víru v Boha za přirozenou součást svého života a své děti nechávají křtít v katolické církvi, ale více od církve nežádají a nadále žijí vně církve. Praktikujících a uvědomělých členů církve mezi Romy je menšina a ti nebývají ani středem zájmu. Z romských dětí, které projdou salesiánskými středisky, se jich uchytí v církvi velice málo. Avšak i přes dějinně podmíněný negativní pohled na Romy ze strany katolické církve a ze strany některých kněží a mnoha neromských členů církve se i v současnosti mnoho Romů ke katolické církvi hlásí a prostředí katolických kostelů je jim velice blízké. Římskokatolická církev je jakousi všeobjímající matkou, která umí milovat i nenávidět zároveň.

6.

Žel po mnoho staletí česko-romských dějin se nepodařilo nalézt a uskutečnit takové řešení situace romského etnika, které by přineslo skutečné zlepšení pro většinu Romů, jejichž počet se v současnosti odhaduje na 250 000. Často je slyšet z úst těch, kteří se zabývají hledáním uspokojivého řešení vztahů romského etnika a většinové české společnosti, následující odpověď na otázku, jak řešit situaci romského etnika: “Jde

o velmi naléhavou záležitost, která však zároveň vyžaduje dlouhodobá řešení.” Domnívám se, že takto formulovaná odpověď svědčí o bezradnosti a také nepřipravenosti těch, kteří se na této práci podílejí. Několikrát jsem se sám přesvědčil o velkých plánech a představách i některých křesťanských misijních pracovníků, kteří však neměli dost poznatků o romském etniku a jeho způsobu života či naopak nedokázali své znalosti užít pro svou práci. Nepochybně žádné řešení romské situace - ani řešení formou křesťanského misijního svědectví - nepřinese rychlé a snadné překonání všech problémů a ani to od něj nelze očekávat. Avšak poznáme-li a uvědomíme-li si tu tíživost problémů, není podle mne možné vše odkládat a vymýšlet vizi na mnoho let dopředu. Romové a jejich problémy žijí v přítomnosti a budoucnost se nemusí vždy vyvíjet podle omezených lidských představ. Mým úkolem není posuzovat plány a způsob práce českého státu, ale chci se zde zamyslet nad formami činnosti křesťanských středisek a jejich pracovníků a nad uvažováním představitelů českých církví o romském etniku.

Úmysl předat Romům křesťanský hodnotový systém a naplnit jejich srdce zvěstí o Spasiteli, který je miluje tak jako každého člověka na světě bez rozdílu a nabízí jim svou pomocnou ruku, je dobrý a správný, neboť v romské tradici vždy stála v popředí hodnota víry v přesahující posvátný svět, který částečně prostupoval svět lidské reality a za určitých předpokladů bylo možné vstupovat do dalších světů - nadsvětů. Víra Romů se utvářela již v jejich pravlasti a osvědčovala se a dále vyvíjela v době, kdy jako nomádi putovali odkázáni sami na sebe a svou víru. Romové používají pro označení boha ve svém jazyce podstatné jméno *o Del (Devel)* od staroindického označení boha *deva, dévatá*. Tuto příbuznost nalezneme i v jiných indoevropských jazycích. Původ slova je od staroindického kořene *dei*, tj. svítit, zářit.⁸⁷ Hlavní úlohu pravděpodobně hrál dojem ze zářícího a mocného nebe, jak tomu bývá u přírodních náboženství. Romové však neměli svůj vlastní náboženský systém, instituce ani představitele. Jejich náboženský systém je spíše implikovaný do slovesné ústní tradice, jazykových frází,⁸⁸

⁸⁷ KOSTIČ, Svetislav. Jak je starý bůh Romů. *Romano Džaniben* 3-4 (1995), s. 39

⁸⁸ *del brišind*: prší, doslova přeloženo: (On) dává déšť, *del čikh*: kýchat, doslova přeloženo: (On) dává kýchnutí

žitých ponaučení a varování, tradovaných legend a pohádek. Jako jediná náboženská instituce mezi nimi fungovali věštcí a zaříkávači, kteří ale byli spíše vyhledávání vnějším neromským světem.

Na evropském území přijali Romové všechny křesťanské symboly (kříž, obrázky svatých mučedníků aj.), stejně jako příběh o ukřižování Krista i učení o lidském hříchu. Přijali vše kromě křesťanství v psané formě - Bibli. Romské křesťanství je spíše ovlivněno lidovou zbožností prostých lidí a také vším tím, čím během svého života museli projít, jaké měli vlastní zkušenosti s křesťany. Romové si tak namísto čtení z Bible předávali z generace na generaci své vlastní převyprávěné biblické příběhy, jak jim sami porozuměli. Dosud jsou mezi některými Romy známé příběhy o narození Ježíše či jeho ukřižování, v nichž hrají hlavní úlohu i Romové. Podle doby vzniku a podle toho, na kterém území Evropy příběh vznikl, se obsahově odlišují. V některém apokryfu vystupuje Rom jako kladná postava, jež se zachovala správně a pomohla svým činem Božímu Synu, jindy je zas příběh vyprávěn proto, aby odpověděl, proč jsou Romové pronásledováni a trestáni; tehdy apokryf končí tím, že se cikáni provinili a neposkytli pomoc Božímu Synu.⁸⁹

Myšlenka viny a trestu je dodnes mezi Romy velice živá. Často lze mezi nimi slyšet úsloví: “Pán Bůh trestá, koho se mu zlíbí, ale Roma dvojnásobně.”⁹⁰ Přijaté křesťanství u Romů je pokřiveno jejich každodenní zkušeností s odsuzováním, pohrdáním, trestem, a to i ze strany křesťanské církve. Bůh, jak jej poznali v Evropě, byl svatým Pánem, který je velice mocný, přísný, spočívající na obrazech v gádžovských kostelech. Bližší jim je až podnes Ježíš, člověk a Boží syn, visící a trpící na kříži. Bůh, o němž si vypravovali ve svých “pohádkách”,⁹¹ je líčen jako dobrý, spravedlivý, sladký a milý bůh (rom. Somnakuno Del, devloro, lacho Del, gulo Del), zastávající se romského národa, především pak trpících a chudých Romů, jako Bůh přicházející mezi lidi na tento svět v nějaké podobě člověka či zvířete nebo posílající pomoc skrze již zemřelé

⁸⁹ srov. DEMETER, Gejza. Jak pavouček zachránil pánbíčka. *Romano Džaniben* 1-2 (1995)

⁹⁰ HÜBSCHMANNOVÁ, Milena et al. (ed.): *God'aver láva phure Romendar. Moudrá slova starých Rómů*. 1. vyd. Olomouc 1995.

⁹¹ srv. HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *Romské pohádky*. 1. vyd. Praha 1999.

předky. V některých oblastech a v určitých romských komunitách je náboženství Romů doplněno několika iniciačními obřady (např. po narození), v nichž se spojují živly nebe a země a které mají charakter animismu.⁹² Avšak romská kultura přejímala během své historie mnoho vlivů a dnes je v mnohém prodechnuta křesťanskou kulturou. Romové na našem území běžně dodržují křesťanské svátky jako jsou Vánoce či Velikonoce.

Domnívám se proto, že lze na těchto základech stavět další vrstvy křesťanské víry. Na jejich zbožnost, např. na jejich víru v posmrtný život lze postavit vrstvu křesťanského učení o posmrtném životě, o Božím království a o spasení člověka skrze víru v Ježíše Krista. To, co mají křesťanští misionáři mezi Romy předat, je konkrétní zvěst o osobě Ježíše Krista, v němž se jedinečným způsobem zobrazil Bůh zde na zemi. Právě to mnoha Romům chybí - jsou takříkajíc “prenovozákonním” národem.

Zde však je možné se ptát po vhodné formě předávání této zvěsti. Je nutné pokusit se jim co nejvíce přiblížit, sžít se s jejich prostředím, hovořit s nimi v bezprostředním kontaktu a ponechat jim naprostou svobodu se rozhodnout. Je také potřeba vnímat, zda při rozhovoru nejsou již unaveni, rozhovor nesmí být dlouhý. Doporučuji především reagovat na jejich otázky a také k otázkám vybízet. Mluví-li Romové o víře v Boha, hovoří o svém srdci (rom. Jilo), tam se nachází pomyslné místo pro Boží osobu. Srdcem se komunikuje s osobním Bohem a srdcem se také navazuje vztah k lidem.

Romové jsou zvláště citliví na mezilidské vztahy. Zřetelně vnímají, když se na ně lidé dívají jako na notorické gaunery a lháře. Velice rychle to vycítí. Potřebují člověka, který jim bude věřit – nejen z úcty k nim, ale proto, že jim opravdu *chce* věřit – a který se k nim bude chovat naprosto přirozeně.

A to bývá tou nejtěžší překážkou pro některé křesťanské misionáře. Při rozhovoru s některými z nich bylo patrné, že dávají největší a hlavní důraz na rychlou změnu charakteru Romů a jejich skutků. Hovořili o Romech, s nimiž přicházeli do kontaktu, jako o zlodějích, lhářích, vrazích, podvodnících etc. Takto smýšlejí ti, kteří nemají znalosti o romském etniku, jeho sociálním prostředí a jeho historii, ale také ti, kteří tyto

⁹² RAICHOVÁ, Irena: Náboženství Romů. In: Muzeum romské kultury (ed.): *Romové : tradice a současnost*. 1. vyd. Brno 1999

znalosti mají, avšak jejich hlavním úmyslem je autoritativně změnit povahové rysy Romů a asimilovat je do českého kulturního prostředí.

Záměr pomoci romskému etniku v jeho špatné sociální situaci a zvýšit jeho morální kredit je nepochybně správný, neboť i sami Romové si uvědomují, že většina romského etnika žije na hranici sociální úrovně (a mnozí i pod touto hranicí) a že i morální úpadek je značný. Je však důležité si uvědomit, že to není úkolem pouze křesťanských církví, ale celé většinové společnosti se všemi jejími složkami (školství, policie, ministerstvo práce a sociálních věcí) ve spolupráci s těmi Romy, kteří jsou na běžné sociální úrovni a mají i vyšší a vysoké vzdělání. Jednotlivé církve a křesťanská střediska by měla také se všemi těmito složkami bez rozdílu spolupracovat. Církve svou aktivitou samozřejmě mohou značně napomoci tomu, aby podpora Romů a všech obyvatel vytačených na okraj společnosti byla úspěšnější. Dobrovolní pracovníci občanských sdružení a křesťanských středisek velkou měrou přispívají svým zaujetím v práci s romskými dětmi k rozvoji osobnosti romských dětí, k prevenci kriminality etc. Avšak podle mého poznání není zcela brána v úvahu osobnost každého romského dítěte. Ať se již jedná o nízkoprahové kluby či o tzv. dětské církve, pracuje se s dítětem, aniž se bere ohled na jeho vlastní rodinné prostředí, kde právě vzniká základ jeho romské osobnosti. Proto doporučuji všem sociálním pracovníkům, aby získali nejen základní vzdělání v oblasti romistiky a sociálního a kulturního prostředí v romských komunitách na území České republiky, ale také znalost rodinného prostředí Romů a všech rodinných vztahů v určité romské rodině. Díky tomuto vzdělání je možné vyvarovat se rozčarování a pocitů beznaděje v práci s dětmi i dospělými Romy. Domnívám se, že by pak nedocházelo tak často např. k tomu, že romské děti přestávají navštěvovat určité středisko či církevní společenství a vracejí se do svého vlastního, mateřského, romského prostředí.

Vzdělání misijních pracovníků by mělo také napomoci k pochopení určitých podvědomých zvyků, tradic, jež se dodržují v některých romských komunitách a jsou často nepřijatelné a nepochopitelné v českém kulturním prostředí. K tomuto mohou sloužit speciální semináře nebo četba literatury zabývající se romským etnikem a jeho problémy, kterých je dnes na trhu již dostatek. Kromě literatury, kterou sám pro tuto práci používám, bych ještě rád doporučil dvě knihy, které pokládám za kvalitní

výpověď o romském etniku: Milena Hübschmannová: *Šaj pes dovakeras - Můžeme se domluvit* (Olomouc 1998) a sborník *Romové v České republice (1945-1998)* (Praha 1999). Avšak každá z knih pojednávající o romském etniku a jeho situaci je napsaná z určitého pohledu jednotlivého odborníka, který se setkal s určitým prostředím nějaké romské komunity v Čechách nebo na Slovensku, a z tohoto hlediska je nutné na každou reflexi romské problematiky nahlížet. Vždy bych doporučoval doplnit si znalosti tím nejněvhodnějším způsobem - poznat romské prostředí a kulturu při osobním setkání s Romy, kteří žijí na místě, kde by měla započít či se rozvíjí misijní služba jim určená, a stále se pokoušet o co nejbližší spojení s nimi.

“Tak jako není každý prst na ruce stejný, není ani každý Rom stejný” - to je třeba mít vždy na mysli při setkání s Romy. Za velikou chybu - hřích - ze strany misijních pracovníků i mnoha členů křesťanských církví považují očeňování všech Romů bez další diferenciaci. Vždy je nutné dbát na to, že lze hovořit pouze o jednotlivých Romech, romských rodinách či romských komunitách. Mluvíme-li o romských komunitách, týká se to pouze úzkého okruhu Romů na určitém místě, kteří mají mezi sebou blízký vztah či určité sociální vazby ve stálém prostředí. V České republice se nacházejí tzv. slovenští Romové a asi 10 procent olašských Romů⁹³ a dalších malých

⁹³ Olaští Romové se dělí na několik rodů, z nichž každý má mezi ostatními svou vlastní pověst. Bougešti jsou nejnáženější, z tohoto rodu pocházejí mužové, kteří zasedají do čela “cikánského soudu”, krisy. Jsou to chytrí lidé, umějí vystupovat ve společnosti. Loulešti - mezi nimi je mnoho zpěváků a tanečníků. Penkošti - žijí ze dne na den. Nemyslí na budoucnost. Beáša, pocházejí ze Švédska, mají obchodní talent a dobře zpívají. Olaští Romové k nám přišli z území dnešního Rumunska, z Valašska a Moldávie. Tato knížectví se v roce 1861 spojila a vzniklo tak Rumunské království. Název olaští je odvozen od Valachie. Tradičně se živilo koňským handlířstvím, čištěním peří a ženy věštěním z ruky. U nás velká část z nich až do zákazu v roce 1959 kočovala. Jazykem olašských Romů se můžete domluvit všude na světě. Zachovávají si svou řeč a udržují si své zvyky. Jsou velmi uzavření a nenechají mezi sebe proniknout cizího člověka. Žena byla a je vychovávána tak, aby se dokázala postarat o rodinu. Povinností ženy je postarat se o domácnost, o výchovu dětí a poslouchat muže. Musí umět obstarat peníze a to jakýmkoliv způsobem. Proto se olašské ženy dopouštějí krádeží. Dnes se však situace mění, komunita opovrhne i mužem, pokud se nedokáže postarat o rodinu. Od muže se očekává lstivost. Olaští muži nepracují, neboť je to pro ně ponižující. Srv. LAKATOŠOVÁ, Margita. Některé zvyklosti olašských Romů. *Romano Džaniben* 3 (1994), s. 2-13

specifických podskupin. Ovšem zde bych ještě rád zdůraznil, že i tzv. slovenští Romové se dále dělí na Romy podle oblasti Slovenska, odkud do České republiky přišli. Jinak se chovají a smýšlejí Romové z oblastí východního Slovenska a jinak Romové původem ze středního či západního Slovenska. Dále je třeba brát v úvahu, jak dlouho určití Romové na českém území žijí či případně jaké postavení v romském etniku má jednotlivá romská rodina a jaký je její generační vývoj. Pro misii mezi Romy je také významné při rozhodování o specifice jejího zaměření věkové hledisko a zjištění, kolikátá generace určitých Romů na konkrétním místě žije. Při rozhovorech s Romy jsem si povšiml, že Romové ze staré generace, jež se např. do republiky přistěhovala asi před padesáti lety, mají velice blízký vztah k víře a k církvi, ale generace přistěhovavší se mnohem později již méně a Romové mladí, kteří se již v České republice narodili, mají vztah k víře malý a často se k ní díky křesťanské misii nově dostávají.

V dubnu 2002 jsem se setkal s 32 žáky romské Střední školy sociální v Kolíně,⁹⁴ kterým bylo od 16 do 20 let, a udělal jsem mezi nimi malý soukromý průzkum. Větší část z nich četla Bibli informativně, avšak žádný z nich nečetl Bibli pravidelně nebo občas. To, čemu věří, definovala většina z nich buď jako důvěru v sebe sama, nebo (procentuálně stejný počet dotazovaných) jako víru v Boha; na druhém místě pak byla důvěra v rodiče. Podobně také tentýž počet považoval víru v Boha za důležitou a tentýž ji za důležitou nepovažoval. Téměř všichni odpověděli, že kostel či modlitebnu navštěvují velice zřídka. Na otázku, zda znají nějakou církev, odpověděl největší počet, že znají velmi dobře či dobře církev římskokatolickou a Armádu spásy; další české církve znali někteří dobře, jiní velice málo. Ale 53 procent z nich si nemyslí, že by jim křesťanské církve mohly nějakým způsobem pomoci. U těchto mladých Romů, kteří jsou díky svému střednímu vzdělání (mnozí z nich chtějí dosáhnout i vysokého vzdělání) nadějí pro romské etnikum, je již nejméně u poloviny z nich patrné, že se

⁹⁴ V září 1998 byla v Kolíně založena Nadací Rajko Djuriče Romská střední škola sociální. Ve školním roce 1998-1999 ji navštěvovalo 30 studentů denního a 15 dálkového studia. Tato škola je ojedinělá a výjimečná nejen v České republice. Srv. ALINČOVÁ, Milena: Romská střední škola sociální v Kolíně. *Romano Džaniben* 3-4 (1999)

nejvíce spoléhají na své vlastní schopnosti, často bez velké pomoci církví či jiných sociálních občanských sdružení. Avšak i s touto sociální skupinou v romském etniku je nutné počítat, odpovídat na jejich otázky a také využít jejich vlastního potenciálu. Má zkušenost je, že sice zhruba polovina mladých Romů již nemá tak pevný vztah k víře a nemyslí si, že církve mohou nějak pomoci, ale jsou velice otevření rozhovorům o křesťanství a víře v jediného Boha a Spasitele. Nyní zde uvedu pár jejich reakcí na mé otázky, aby bylo zřetelnější, s jakými postoji k víře se lze u takové věkové skupiny Romů setkat - mladých vzdělaných lidí, kteří se již narodili a vyrostli v české společnosti:

“Kostel nepotřebuji, věřím i bez kostela, mám svou vlastní víru.”

“Rodiče mě vedli k víře, ale daleko víc pro mě znamenají přátelé, kteří jsou věřící, s nimiž o tom mohu hovořit.”

“Mám zkušenosti s křesťanskými tábory, byla jsem na několika, velmi se mi to líbilo a oslovilo mě to.”

“Já věřím hlavně v sebe, jak si to člověk v životě zařídí, tak to má, nepotřebuji věřit v Boha.”

“Bůh je pro mě důležitý, jen když mám problém, pak se k němu modlím, jinak ne.”

“Bůh je tu taky od toho, aby odpouštěl mé hříchy, kvůli tomu věřím v Boha.”

“Bibli má mít člověk v duši, nepotřebuje ji na papíře.”

“Na co jsou církvi všechny kostely, majetek, bohatství, na co je papež? Protože se věřící musejí někde scházet? Kostely by měly být, ale prosté, jako třeba v Americe baptistické kostely, úplně prázdné. Líbí se mi evangelické kostely, bez obrazů a bez soch.”

“Sochy mohou být, ale ne pozlacené. Některé sochy jsou krásné, v katolickém kostele je úplně jiná atmosféra, člověk se tam dobře soustředí na modlitbu. V kostele se člověk cítí dobře.”

“Když chodím do školy, tak vím, že si jednou udělám maturitu, budu vzdělaná, najdu nějaké uplatnění, práci. Ale co mi dá církev? Se svými problémy se stejně svěřuji svým kamarádům, nepotřebuji k tomu ještě faráře.”

7.

Spatřuji velký prostor pro všechny české církve v misii mezi Romy, které by se na ní chtěli podílet, bez rozdílu konfese či její velikosti. Myslím, že by misie a úsilí o navázání dobrých vztahů mezi křesťany a Romy měly být pro každou církev samozřejmostí. A to i proto, že dlouhou dobu v česko-romské historii i křesťanské církve romské etnikum odsuzovaly, ponižovaly a nevěnovaly jim patřičnou pozornost jako chudým a slabým podle vzoru Ježíše Krista, který přišel léčit nemocné a ne zdravé.⁹⁵ Možností, jak začít, je několik. V České republice žije v každém městě nedaleko od nějakého křesťanského společenství několik romských rodin či velká romská komunita. Je možné se rozhodnout pro misii mezi Romy s velice nízkou sociální úrovní, ale i pro Romy, kteří žijí téměř jako běžní občané, avšak potřebují pocíťovat oporu a zastání v české společnosti a také evangelijní zvěst, kterou dosud neznají.

Ze strany mnoha církví je nutné překonat strach z Romů, aby tak mohla být překonána i jakási zeď mezi Romy a neromskou společností a také mezi Romy a evangeliem, jež mají přinášet křesťanské církve. Doporučuji, aby na mnoha místech ve všech českých církvích bylo děláno vše pro překonání předsudků a stereotypů, které i podle mé vlastní zkušenosti stále u mnoha křesťanů převládají. Je potřeba poukazovat na evangelium i celou biblickou zvěst, která proti jakýmkoli předsudkům a odsudkům bojuje. Je potřeba znovu a znovu vysvětlovat romskou historii a složitou situaci Romů v současnosti a napomínat každého, kdo by ostře odsoudil svým zobecňováním všechny Romy bez rozdílu. Jedině tak budou moci podle mého názoru přibývat počty aktivních “misionářů” mezi Romy nebo dobrovolných pracovníků ve speciálních střediscích pro pomoc romskému etniku (např. dětem).

Křesťané jako celek by rozhodně měli stát v jednotné čelní linii při obraně Romů proti hrozícím pogromům ze strany cynické a povrchně smýšlející mládeže. Měli bychom jako křesťané bedlivě sledovat politické pokusy, které směřují k potlačení svobody ohrožených minoritních skupin žijících na území České republiky a důrazně taková

⁹⁵ srv. Mt 9, 11-13

řešení odmítat. Křesťané by se měli také aktivně zúčastňovat akcí na obranu lidských práv. Tato výzva se netýká pouze běžných křesťanů - členů církví - ale také všech představitelů církví. Podle mého názoru nestačí spolupráce církví pouze při konkrétní misijní službě Romům, ale je nutné začít skutečně spolupracovat na nejvyšší úrovni všech ekumenicky smýšlejících církví; do této ekumenické spolupráce by se tedy měli zapojit i biskupové a jiní vedoucí zástupci církví.

Doporučuji pro misijní službu mezi Romy vyhledávat a využívat především ty, kteří pocházejí z romských řad, a upřednostnit spolupráci mezi pracovníkem neromského a romského původu, ať již na úrovni konkrétní misijní činnosti v terénu či na úrovni přípravy a koordinace celého projektu pomoci v určité oblasti. V některých církvích mají k dispozici i romské laické kazatele; doporučuji, aby byl těmto kazatelům poskytnut přístup k dobrému teologickému vzdělání, samozřejmě s ohledem na intelektuální úroveň. Myslím si, že v budoucnosti by mělo romských kazatelů přibývat, a to i v církvích lidových - ať již to budou laičtí kazatelé nebo i odborně erudovaní faráři. Je třeba se v budoucnu otevřít všem formám služby v církvi pro všechny bez rozdílu intelektu a národnosti. Na této vizi se mohou podílet jak všechny církve tzv. letničního typu, tak i tradiční české církve.

Misijní služba českých církví mezi Romy je teprve v počátcích a zápasí s prvními nezdary a pocity marnosti, ale jsem přesvědčen, že pokud bude tato činnost pokračovat ve všech církvích na všech úrovních, bude díky zvěsti evangelia vzrůstat obnova romského etnika v České republice. Prozatím pozoruji u lidí zabývajících se romskou problematikou jakýsi vnitřní zápas mezi rozumovým pochopením celé romsko-české situace a mezi smíšenými pocity, které si v sobě nesou. Právě křesťané však mají tu přednost, že mohou každý den čerpat sílu, porozumění, motivaci a lásku z Božího zaslíbení a milosrdenství v Kristu a předávat dál toto evangelium všem v různých formách misie.

PŘÍLOHA Č. 1: 32 VYBRANÝCH SLOVÍČEK Z ROMŠTINY

Romština má před podstatnými jmény člen maskulina “o”, feminina “e”. Slovesa v infinitivu se označují te ... Přepis romštiny je podle standardu slovenské romštiny. Srv. HÜBSCHMANNOVÁ, Milena: *Romsko-český a česko-romský kapesní slovník*. 1. vyd. Praha 1998

Boží Slovo	Devleskero Lav
Boží, zbožný	devleskero
Bůh	o Del, vok. - Devla, s - Devleha, od – Devlestar
církev	o khangeripen
církevní písně	svata gi'ľa
člověk	o manuš - muž, e manušňi - žena
d'ábel, čert,	o beng
Duch svatý	svatona Vod'a, svato Duchos
duše	e/o vod'i
farář	o rašaj
hlas	o hangos
hřích	o binos
kostel	o khangeri
láska	o kamiben
milovat, chtít	te kamel
neděle, týden	O kurko
osoba, bytost	O dženo
pokřtít, ponořit, namočit	te bolel
požehnání, štěstí	e bacht, o bachtal'ipen
požehnaný	bachtalo
požehnat	te bacht'arel
pravda, spravedlnost, skutečnost	O čačipen

prosit, žádat	te mangel, mangav Devles - prosím Boha
společně	jekhetane
Svatý	svato
Štědrý večer	svato Viľija
vědět, znát, moci	te džanel
věřit	te pa'al
Vánoce	e Karačoňa , (olaš. Krečuno)
Velikonoce	o Patrad'i
Všichni	savore
život	O dživipen

PŘÍLOHA Č. 2: ADRESY A JINÉ KONTAKTY

- Ekumenická rada církví v ČR, Donská 370/5, 101 00 Praha 10, ercoffice@iol.cz, www.ekumenickarada.cz
- Biskup Josef Koukl, Domské náměstí 1, Litoměřice
- Pater Pavel Procházka, Křížová 25, Děčín, tel. 412 516 095
- Pater František Lízna, Vyšehorky 6, pošta Mohelnice 789 85
- Pater Jiří Rous, Lazaretní 1, Brno Zábřovice, tel. 545 212 156
- Armáda spásy, Sbor Dživipen, Kernerova 1, Brno
- Bratrská jednota baptistů Brno, Smetanova 20, Brno
- Sbor ČCE Betlémská kaple, Prokopova 4/216, PRAHA 3 - ŽIŽKOV I., 130 00, tel. 222 780 673, 222 782 002; cce.zizkov@volny.cz; www.volny.cz/cce.zizkov
- Sdružení FIDUCIA, ul. 26. dubna 5, 350 02 Cheb, tel. 354 432 233; fiducia@iol.cz
- Petr Neumann, Bc., Středisko Přemysla Pittra, Jiráskova 481/II, 337 01 Rokycany tel. 371 720 486; rokycany@diakoniecce.cz
- předseda Matice romské, PhDr. Vladimír Oláh, Vondruškova 1193, Praha 6, Řepy tel. 230 18 589
- Občanské sdružení Slunce svítí pro každého, slunce.sspk@worldonline.cz
- SaSM - dům dětí a mládeže, Emy Destinové 1, České Budějovice tel. 385 341 563;
- SaSM - dům dětí a mládeže, Vítkovická 28, Ostrava, tel. 596 626 476, osastem@atlas.cz
- Salesiánské středisko mládeže, Rovná 277, Teplice, sasm@teplice-city.cz
- Apoštolská církev Karviná, ackarvina@volny.cz
- Muzeum romské kultury, Bratislavská 67, Brno
- Milena Hübschmannová, hubschmannova@volny.cz

- Rada pro národnosti vlády ČR, Nábřeží Edvarda Beneše 4, Praha 1

BIBLIOGRAFIE

- ALINČOVÁ, Milena: Romská střední škola sociální v Kolíně. *Romano Džaniben* 3-4 (1999)
- BECK, Eleanore. *Bůh mluví ke svým dětem. Biblické vyprávění. - O Del vakerel ke peskere čhave. Vakeribena pal e Biblia.* Přeložil Vladimír Oláh, Gejza Demeter. 1. vyd. Praha 1992
- DANIEL, Bartoloměj. Poznámky k romským dějinám. *Romano džaniben* 1-2 (1995), s. 96-97
- DAVIDOVÁ, Eva. *Cesty Romů / Romano drom 1945-1990.* 1. vyd. Olomouc 1995
- DEMETER, Gejza. Jak pavouček zachránil pánbička. *Romano Džaniben* 1-2 (1995)
- FRASER, Angus. *Cikáni.* 1. vyd. Praha 1998
- GROOME, F. H. *Gypsy Folk-Tales,* 1. vyd. Londýn 1899
- HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. Domští hudebníci v Indii. *Romano Džaniben* 3-4 (1997)
- HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *Romské pohádky.* 1. vyd. Praha 1999.
- HÜBSCHMANNOVÁ, Milena: *Romsko-český a česko-romský kapesní slovník.* 1. vyd. Praha 1998
- HÜBSCHMANNOVÁ, Milena et al. (ed.): *God'aver láva phure Romendar. Moudrá slova starých Rómů.* 1. vyd. Olomouc 1995.
- KOSTIČ, Svetislav. Indické cerebrální hlásky a jejich vývoj v romštině. *Romano Džaniben* 3-4 (1997)
- KOSTIČ, Svetislav. Jak je starý bůh Romů. *Romano Džaniben* 3-4 (1995)
- LAKATOŠOVÁ, Margita. Některé zvyklosti olašských Romů. *Romano Džaniben* 3 (1994), s. 2-13
- MANN, Arne. B. Samuel Augustini ab Hortis. *Romano džaniben* 3-4 (1997), s. 128
- NEČAS, Ctibor. *Historický kalendář.* 1. vyd. Olomouc 1997

- RAICHOVÁ, Irena: Náboženství Romů. In: Muzeum romské kultury (ed.): *Romové : tradice a současnost*. 1. vyd. Brno 1999
- ROCHOWOVÁ, Ilse; MATSCHKE, Klaus-Peter. Nově o cikánech v Byzantské říši na přelomu 13. a 14. století. In: *Romové v Byzanci*. 1. vyd. Praha 1998
- ROUS, Jiří. *Romové, vhléd do problému a možnosti evangelizace*. 1997. rukopis
- SMITH, Gipsy. *Gipsy Smith, His Life and Work by Himself*. Revised Edition, London 1924
- SOULIS, George C. Cikáni v Byzantské říši a na Balkáně v pozdním středověku. In: *Romové v Byzanci*. 1. vyd. Praha 1998, s. 9-32
- ŠEBKOVÁ, Hana; ŽINAYOVÁ. Edita. *Romaní Čhib. Učebnice slovenské romštiny*. Praha 1999, s. 11
- WILSON, Bill. *Čí je toto dítě*. 1. vyd. Brno 1999